

HAEMUS

IX. évfolyam, 2000/3

Bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóirat

Ljudmil Jankov nem azért költő, mert verseket ír. Mi több, azt mondhatnánk: nem azért költő, mert írt egyáltalán.

A prózai részek nem kevésbé költőiek, mint a versbe szedettek. De az igazán költői valójában Jankov egész léte volt. Nem talált ki, nem szúrt közbe szavakat a költői struktúrák mozaikjába, nem gyömöszölt gondolatokat a négysoros strófák zárkáiba. Nem volt oka rá, hogy ezt tegye. Mindkét könyve arra törekszik, hogy hitelesen adja át azt a költészetet, amely átítatta életét – igazi életét, odafönn, a hegyekben. Azért volt költő, mert alkalma volt hallani a Hótücsköt.

Fölfelé vezető lépéseit költészetté tudta formálni. Biztosan tudom, hogy egy megmászott fal neki igazibb költemény volt, mint azok, amiket papíron olvashatunk. Emlékszem egy meghatározására: „A fal fantasztikus. Olyan látomás, amely nem a szemedben, hanem a véredben tükröződik.” És sokkal inkább a véreből, semmint a fejből, vagy az évek során felhalmozódott szófűzési tapasztalatából születtek versei. Spontán módon születtek, miközben más utat keresett, hogy kifejezze azt a sok élményt, amit a csúcs ad, annak fejében, amit elvesz tőlünk. Azokban a percekben írt, amelyeket összeszorított foggal csikart ki a testet sanyargató fáradtságtól. Mesélték nekem, hogy amikor mindenki aludt a bázistáborban, az Everest lábánál, az ő sátrában fény világolt.

Edvin Szugarev

Tartalom

Ljudmil Jankov: * * * (vers) ...	3
Borisz Minkov: A nevelés állósportja ...	4
Ljudmil Jankov: A Déli Fal alatt ...	9
Ljudmil Jankov: Versek ...	16
Edvin Szugarev: A költő ...	21
Palmi Rancsev: Miso, a Balhorog ...	24
Palmi Rancsev: Farkastörvények ...	28
Juricskayné Szabeva Aszja: Sportvetélkedők a Krali Markórol szóló hősi eposzokban ...	32
Alexander Gjurov: Bolgárok és magyarok a futballpályákon ...	38
Tatjana Kraszteva, Bojko Zdravkov: Az Olimpiai játékok múltja és jelene ...	41
Genát Andrea: Idegen szavak a magyar és a bolgár sportnyelvben ...	44

A képeket a *Sport, olimpia, művészet* című országos képzőművészeti kiállítás
(Szófia, 1986) anyagából vettük.

HAEMUS 2000/3

Társadalmi és kulturális folyóirat

Alapította 1991-ben a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos Önkormányzat kiadványa

Felelős kiadó: Czuczumanov Dimiter

Megjelenik negyedévenként a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért

Közalapítvány támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Doncsev Toso

Szerkesztőbizottság:

Kjoszeva Szvetla felelős szerkesztő

Csíkhelyi Lenke, Irinkov Georgi, Petkova Adriana, Petrov Petar, Szabeva Aszja,

Szimeonova Rajna, Szivriev Szava, Szondi György, Sztójcsev Szvetoslav

Tyutyunkov Mónika szerkesztőségi titkár

Lapterv: Kállói Judit

Nyomda: A&M BT

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Lónyay u. 41., tel.: 216-4210

Egy szám ára: 200Ft. Előfizetés egy évre: 600Ft

ISSN 1216-2590

Zsana Behar: A sífutás győztese

LJUDMIL JANKOV

* * *

*Nem látsz meg semmit
amit látni nem akarsz*

*Nem hallasz meg semmit
amit hallani nem akarsz*

*Nem hiszel abban
amiben hinni nem akarsz*

*Nem szereted azt
akit szeretni nem akarsz*

Gyukics Gábor fordítása

Egy népszerű bolgár kortárs regény, Vlado Daverov 1999-ben Balcanica-díjra jelölt *Égi angyalok* című műve az 1996-os labdarúgó Eb idején, a Bulgária-Románia meccs utáni össznépi ünnepség képeivel kezdődik. Az elbeszélő tekintete végigköveti a győzelem tiszteletére improvizált menetet Evtimij pátriárka szobrától, a Filmmúzeumtól a Nemzeti Kultúrpalotáig. Ennek köszönhetően a sportesemény által kiváltott öröm a cselekmény további menetének természetes közegévé válik. Úgy is mondhatjuk, hogy esetünkben a labdarúgás „a valóság tára”, noha meg sem közelíti azt a preferált helyzetet, melyet a sport témája a 30-as évek neoobjekti-

vizmusában elért. Figyelembe véve Vlado Daverov stratégiáját, aki a német irodalom híveként szinte csak nevelési regényeket ír, könyve szóban forgó „nyitómérkőzése” azt hivatott kifejezni, hogy szereplői nem mindentől elidegenedett és minden iránt közömbös fiatalok, akik egész nap tétlenkednek, sorban állnak a kávézók WC-je előtt, hogy belőjük magukat (mert Daverov regényének szereplői a kábítószeres egyre szorosabbra záródó hálójában vergődnek), hanem bármilyen irányú fejlődésre képes egyedek csoportját képezik, akiket érdekel, hogy mi történik a világban (vagyis érdekli őket a labdarúgó Eb), az országban, ahol élnek (azaz hogy hogyan szerepel a nemzeti válogatott ezen a bajnokságon).

Ha Daverov regényét szűkebb filológiai értelmezésnek vetjük alá, azt mondhatjuk, hogy az irodalomtudomány egyik főbb irányzata szerint a belletrisztikában feszültség, az elmesélt történet (erzékelt Zeit) és az elbeszélés (Erzählzeit) ideje közötti ellentmondás áll fenn. Következésképp az olvasó számára, akinek a történet már kétségtelenül múlt idejű, világos, hogy nem sokkal a szerencsés kimenetelű román meccs után jön a Franciaországtól elszenvedett vereség, majd a bolgár nemzeti válogatott kiesése a kérdéses bajnokságból. Mi több: egy olyan könyv esetében, amely 1998 őszén került a piacra, aktuálisabb a még szerencsétlenebb kimenetelű, Spanyolország elleni mérkőzés ugyanezen év nyarának világbajnokságán. Ezért az olvasó arra utaló jelzésként fogja fel a regényt bevezető „román meccs” történetének leírását, hogy a könyv végéig ezek a rokonszenves fiúk és lányok hasonló vereséget fognak szenvedni. Ezáltal az időnkénti jelzések és a cselekmény további alakulása során alkalmazott didaktikus-igazoló eljárások kapcsolatban állnak

Daverov regényének foci indításával, mely kívülről nézve az olcsó aktualitás keresésének tűnhet, pedig ez a választás korántsem véletlen, az „ifjúság” következetesen fenntartott ideális képének tudatos pártosa, amelyben a sport és a nemzet iránti elkötelezettségnek alapvető szerepe van.

Levonhatjuk a következtetést, hogy az értelmezési lehetőségektől függetlenül ez a látszólag a mai fiatalokkal és problémáikkal foglalkozó könyv valójában erőteljesen oktató jellegű üzeneteket közvetít. Az *Égi angyalok* stratégiájának és a sport általános homogenizáló erejét tükröző hatásmechanizmusának jelen vizsgálata azonban nem kívánja a re-

gény sajátosságait elemezni, még kevésbé értékelni. Ehelyett megkísérli a népszerű kortárs irodalom és a sporttémájú szépirodalom elbeszélői sablonjainak közös cselekményterét felvázolni, melyek a nevelési tanok rovására gátolják technikai paramétereit. Mindemellett nem nehéz megállapítani, hogy a szépirodalom területének korlátozása semmi esetre sem kötelező, és nem is lehetséges. Épp ellenkezőleg, a sport társadalmi nyilvánosságában az irodalmi és a dokumentáris jelleg, a mai sportolókról szóló folklorisztikus történetek és a hivatalos adminisztratív szófordulatok közötti határok szüntelen és intenzív egybeesése figyelhető meg.

Amikor a XX. század kezdete felfedezte a sportot, mint erős szociális egyesítő erőt, mely a kávéházak és a népszerű táncos szórakozóhelyek jelenségével párhuzamosan vagy azokat helyettesítve jelent meg, kommunikációs lehetőségei már kirajolódtak. A klubokban folyó kommunikáció a munkanapok keretein belül zajló elgépiesedett kommunikációval állítható szembe. A „szabadidő” kialakította saját nyelvezetét és megköveteli sértetlenségét, melynek tömegjellege és a hierarchikus korlátok nélküli kapcsolatteremtés képi alapját. Ennek értelmében a II. világháború előtt és után az állam által elfogadott „tömegsportokról” megfogalmazott jelmondatok természetüknél fogva egyszerre pleonasztikusak (amennyiben nem „tömegsport” nem létezik) és ellentmondásosak (amennyiben a tömeg nem veszi figyelembe az állam hierarchikus jellegét). Azonkívül, hogy a mindenkinek járó szabadidőt megszervező totalitárius állam törekvésének ügynökei, a tömegsportot népszerűsítő felhívások az egyének közötti kommunikációt kívánják monopolizálni, miután a gyakorlat megmutatta, hogy a „tartós” (általá-

Georgi Csapkanov: Lány karikával

ban szexuális) kapcsolatok nagy része a városi kultúrában a szembeállítás/összevetés agóniával terhes rendszerében zajlik. Példaként elég, ha a végtelenül változatos vásári céllövöldéket, a táncversenyeket és az olyan elmés vetélkedőket említjük, melyek egy kanonizált esztétikán alapulnak, amely optimális lehetőségeket biztosít mind az egyéni, mind pedig a csoportos azonosulásra.

Épp az ilyen azonosulás mechanizmusait használták ki maximálisan ideológiai célokra. A Zsivkov-kormány utolsó éveiben különösen széles körben terjedt el az utca emberével készített interjú, mely egyértelműen megmutatta, hogyan kapcsolja össze nemzeti büszkeségét a meginterjúvoltak többsége a bolgár sportolók külföldi eredményeivel. Ha figyelmen kívül hagyjuk a „Mikor volt a legbüszkébb arra, hogy bolgár?”-kérdésnek a sajtó által sugallt erősen pozitív töltését, mely a nemzeti büszkeség állandó egyéni attribútumként kötelező jelenlétét feltételezi, ebben az esetben az érdekes az, hogy a büszkeség nem a győzelem körüli eseményekre, annak körülményeire korlátozódik, hanem a himnusz lejátszásának mozzanatára, mely megfelelő feltételeket biztosít a sport specifikus általános homogenizáló erejének megnyilvánulására. Az azonosulás ez esetben nem a megkérdezettek többsége által büszkeségük kapcsán említett nevekhez kötődik, sem pedig a mindegyikük által megjelölt eseményekhez, hanem az erőltetetten teátrális szónoki fordulatok igencsak beszűkült szinonimabokrához, melyek valahol a könnyek (melyek egyébként az individualitás kifejeződései) és a drukkeres versikéinek szinkópái (maga az azonosulás rendszere) között helyezkednek el. Az eseményeket rejtő sporttechnikai részletektől megtisztulva, a sportnak a skandalizálás mágikus ereje által összetartott általános homogenizáló ereje egyedül kommunikatív-azonosuló és nevelő funkcióit őrzi meg. És mivel Georgi Aszparuhov mitologizált esetét kivéve a kollektív sportok a legkevésbé sem adtak okot büszkeségre, a szocializmus éveiben a nemzeti büszkeségre méltó sportágak profilja a kitűnő súlyemelők és a finom és törékeny tornászlanyságok szándékolt „nevelő” skáláján mozgott.

Ugyanakkor tömegesen láttak napvilágot olyan sportolók könyvei, akik függetlenül attól, hogy részt vettek-e közvetlenül a termelési folyamatban vagy a sportadminisztráció tömegéből kerültek-e ki, határozottan a végtelen nevelési folyamathoz menekültek a sport technológiája elől. Mellesleg ez a sajátosság biztos, hogy nem csak Kelet-Európára jellemző. Még ma is az az ember benyomása, hogy az összes jó kanadai műkorcsolyázó valaha legalábbis asztmában szenvedett, ami szilárd alapja lehet az újságírók által kedvelt „dickensi” regényeknek. Ezek viszont ahe-

lyett, hogy a felnövekvők akaraterejét erősítsék, és a happy endet, valamiféle törvényszerű katarzist, valamilyen végső gyógymódot készítsenek elő, csupán beteges revánshangulatot keltettek bennük jóval azelőtt, hogy bármilyen alapja is lett volna. Ráadásul a revansizmus gyakran teljesen hivatalos formában jelentkezett, mint a sportemberek utolsó megnyilvánulása. E revansretorika értelmében végül mindig kiderült, hogy a vesztesek mindennek tetejébe szabálytalanul játszottak, megszegték a rendet, az erkölcsöt stb. Egyébként a sportmemoárok revánsszelleme máig is fennmaradt; elég Julia Berberjan „Akarok, hiszek, tudok” (1995) című könyvét megemlítenünk, hogy világossá váljon, melyek a jellegzetességei a sportember negatív példájának, melyet a klasszikus maffiairodalom képleteivel általánosíthatunk: már a szegény és megalázó gyermekkorban feltűnik a fehér ló, melyen gazdagon és barátoktól körülrajongva tér majd vissza a győztes, aki azonban csak családja körében magabiztos, s ugyanakkor kifejezett élvezettel beszél hűtlen barátairól.

Az eltöltött sportolók csoportja is ezen a skálán helyezkedik el, mely a „himnikus” büszkeség sajátos vetülete. Ennek megfelelően valamikor a 80-as évek közepén Antonio Krasztev, a nehézsúlyú súlyemelő partneréül a sport szabályait és a szocialista erkölcsöt megsértve, a nemzeti válogatott egyik tornászlányát jelölték ki. A szexnek még a gondolatát is kategorikusan a sport határain kívül helyezték, ugyanakkor erőteljesen ösztönözték a sportolók családalapítását, különösen a gyermeknemzést. Az a benyomás alakult ki, hogy a sport a valódi (leendő) életre készít fel, alapja a családi boldogság, amelyet a rossz sportolók nem érhetnek el. Addig is, amíg felkészülnek erre a boldogságra, a sportolók a szexmentes „tanulóéveken” esnek át. Ugyanakkor kialakult az a hagyomány is, hogy a gyermekáldást, ha a szülést néhány hónapon belül jelentős versenyeredmények pecsételték meg, az újságírók mindig a sportolók egyéni és „talán legértékesebb” rekordjainak kiáltották ki. Az erkölcsös sportfogantatás jól illeszkedik a „himnikus büszkeség” retorikai és képi kifejezésrendszerébe: a „bolgár gyerekek” („Abadzšiev fiai” vagy „Neska lányai”) szó szerint (és a „rendszertől” függetlenül is) saját gyerekeket szülnek, akiket szimbolikusan szintén sportteljesítményeként emlegetnek.

Az erkölcsös és erkölcstelen, a szégyenteljes és büszkeségre méltó alakok közötti hasonló feszültséget fedezhetünk fel azokban a könyvekben is, amelyek az orvosi és a sportirodalom között foglalnak helyet: az eufemisztikus elnevezésű „fiatal családok számára készült” könyvekről van szó, amelyek minden egyéb mellett az érzékelhető „kulináris receptek” stilisztikai stratégiájával is ren-

delkeznek. Ezek az olvasmányok tudják a választ a kezdő szeretők/szakácsok minden kérdésére, de csak egy részüket fedik fel, arra a pátoszra támaszkodva, hogy a lényegét kizárólag a gyakorlatban és a rögtönzött élethelyzetekben lehet elsajátítani. Másrészt a sikeres rögtönzéshez a szigorú szabályok alapvető ismerete szükséges. Elmondható, hogy a fiatalok és szüleik számára készült szexuális felvilágosító könyvek, melyek húszegynéhány évvel ezelőtt cseh és keletnémet orvosok, szociológusok és pszichológusok tollából születtek, szándékosan alkottak egy zárt kört a kérdésekből és tilalmaikból, és azokról is elvonták a figyelmet túlságosan részletes, körülményes válaszokkal. Ezáltal a gasztronómiai és orvosi olvasmányok népszerűségére törekedtek, s emellett a sporttevékenységek körét jelölték meg (vagy pontosabban a sport iránti elkötelezettséget) az érdeklődés átirányításának lehetséges területeként, a válaszok elodázásának alkalmas tereként. „Ha gyermeke túl kitartóan kérdezzgeti a szexről, Önnek feltétlenül válaszolnia kell, de amíg felkészül a válaszadásra, küldje el gyermekét sportolni.” – így hangzott a „vegyes tartalmú családi könyvek” (ha átalakíthatom így a középkori gyűjtemények címét) legáltalánosabb formulája a válaszadás elodázására. A sport a szexuális felvilágosítók szemében köztes cél volt egyre inkább háttérbe szoruló közvetlen üzenetén kívül, mely szerint erőt és egészséget jelent, a sporttevékenység a fiatalok beteges szexuális érdeklődésének lehető legegyszerűbb elfojtását is elősegítette. A sport arculatának kialakulásában így sajátos klasszicizálás figyelhető meg, mely szigorú szabályaival a beteg, beteges, züllött magatartás ellen lépett fel. Ugyanakkor e szabálygyűjtemény logikája nem mutat fel pótszereket, csupán saját kelléktárát sorolja fel: egy sor esetet, melyek épp oly megválaszolatlanok és mutatósak, mint a nevelési regények hősei esetében. Ha egy játékos a fűvön fetreng, a fair play megköveteli, hogy kirúgják a labdát, hogy félbeszakadjon a játék. Az orvosi beavatkozás utáni újramezdést követően a gesztust viszonzni illik a labda visszaadásával. Az az erő, mellyel egy meglehetősen mitikus természetű történetet terjesztenek a magasugróversenyekről, melyeken a rossz sportolók letörlik (vagy akár át is helyezik, mint a még példaértékűbb esetekben) vetélytársaik *ugróvonalát*, szintén a sportelbeszélések kelléktárába tartozik. Az új angolszász világ filmstúdiói – Észak-Amerikában és Ausztráliában – nem véletlenül ásnak elő újra meg újra hasonló „nevelő” díszleteket, hagyományaikból hiányzó sablonokat helyettesítve, didaktikus felzárkózásul, nem pedig tisztán művészi „időhúzásként”, mint a klasszikus nevelési regényekben, vagy csupán egy közbevetett szkeccsként, mint a rajzfilmekben. Amikor az

elbeszélő felemeli tekintetét hőseiről, azok nemcsak megállnak és megszűnnek cselekedni, de az adott jelenet többi résztvevője számára láthatatlanná is válnak. Amíg az objektivizmus a végsőkéig terheli hőseit azzal, hogy szüntelenül kiteszi őket a többiek tekintetének a sportolókhöz hasonlóan, akiktől állandóan győzelmekeket várnak, még a közéleti szópárbajokban is, a mai valóság meghatározza, és rájuk irányítja a kíváncsiságot. Ma a versenyzőkre irányuló tekintet öregíti őket, mivel szépnak akarja látni fáradságában és vereségében is, a jelent úgy tekinti, mintha egy kép lenne a szimulátor képernyőjén. Ezért a súlyos (erkölcsi, ideológiai, antropológiai) komplexusok nem a sematikus szereplőket, hanem a tevékeny és az eseményeket irányító közönséget terhelik. A szépírási jellegzetes alakja napjainkban az öregedő drukker, aki a foci Vb-k (vagy pedig az olimpiák) időszakával méri életútját, aki a stadionban ismerte meg feleségét, amikor észrevette, hogy az ellenfélnek szurkol, aki kiskora óta meccsre hordja gyerekeit s életét is a stadionban, végzi, egy infarktustól leterítve. S amíg a drukker látszólag mozdulatlan arcán napjaink sporteseményeinek alakulása tükröződik, addig a sportszakemberek fáradhatatlanul arra törekszenek, hogy a fair play törvényeire és az utánpótlás nevelésére szorítkozzanak megnyilvánulásaikban. Itt ismét meg kell állapítanom, hogy nem kizárólag bolgár tendenciáról van szó. Az utóbbi évtizedek egyik legvitatottabb labdarúgó témájú műve, a kapus Schumacher „Kezdősíp” című könyve a német Bundesliga „mozgó patikáiról” szóló leleplezések és a szerző személyes élményei között bonyolódik, akinek, miután eltörte egy francia focista lábát, nem volt bátorsága elnézést kérni, megsejtván, hogy minden további beavatkozása az esetben még nagyobb (már fizikai) összeütközéshez vezetne az ellenfél csapatával.

Visszatérve első példámra, észrevehető, hogy a bolgár szépróza törekvése a lemaradás behozására szintén, a didaktika terén valósul meg: Vlado Daverov regényében a „sport vagy kábitó-szer” dilemmája a „szociális elkötelezettség vagy aszocialitás” kérdésével azonosul. Hasonló szerepe volt a sportnak a *Tegnapban* is, de ott jelenléte sokkal állandóbb és egyben többjelentésű volt, amennyiben a magányos és büszke sporttevékenység a másik végletet is alakította: ebben koncentrálódott a magányos egyén ellenálló ereje a szabálytalan játékosokkal szemben. A többiek ellen egyedül kiálló játékos „megöregedése” ebben az esetben (a fent említett értelemben) szinte *modern* interpretációt kap. Erre válaszul veti be az *Égi angyalok* a bolgár-román meccset. Daverov mai elbeszélő módszerével, joggal állítaná, hogy az *Égi angyalok* felhasználása jelen írásomban erő-

Bozsidar Georgiev: Szavak nélkül

sen spekulatív. De ez esetben mégiscsak el kell gondolkoznunk, az elbeszélés menete során miért alszik ki a kezdeti érdeklődés a sport iránt. Vajon, mint egy népszerű régi gyerekdalban, nem lépett-e „Derecske” a foci helyére (arról a műfaji jellemzőit tekintve a focidrukkerek versikéihez közelálló dalról van szó, amelyben egy gyerek zsebpénzét fagylaltra és nem focimeccsekre költi, s ezáltal „sportolóként-focistaként szégyent vall”, amint az elbeszélő hangja állítja)?! Vagy pedig a szereplők narkotikus álmaiban és félelmeiben

süllyedt el visszafordíthatatlanul ez az érdeklődés, és ez az eset torz vetülete a gyerek történetének, aki nem bírt ellenállni a kísértésnek és fagylaltot vett, ahelyett, hogy átéléssel sportolt volna?! A minimális spekuláció egyéként egy másik, biztosabb és kevésbé erőltetett állításban rejlik: az író arra épít, hogy olvasóközönsége képes és hajlamos átélni a leírtakat, s ez a foci átéléséhez, a vele való azonosuláshoz hasonló. Mert az író sportolónak tartja magát, aki nem csak győz, de nevel is.

Juhász Anna fordítása

Most előttünk állt az út a Déli Fal gerincén. Nem látszott vendégszeretőnek fölének magasodó hófödte kiszögelléseivel, szélmarta fekete sziklaival és lavinaveszélyes lejtőivel... Most már sietnünk kellett. A sötéteddéssel együtt az árnyékból gyorsan emelkedik az alattomos köd. Azt kockáztatjuk, hogy a jég és hasadékok káoszában elveszítjük a nyomokat. Hátafordítunk a Falnak, és gyorsan leereszkedünk a bázistábor felé. Még mindig enyhe és nedves az idő, ez pedig zavarja kifinomult hegyi biztonságérzetünket. A rádiókapcsolat ellenőrzése a megbeszélt órában megnyugtat bennünket – jó a vétel. Nyugodtan és elégedetten alszunk el az első nap után almaink Fala alatt. A feszültség és álmatlanság holnap jön, az első lépésekkel, amelyeket a fiúk a Miszlovszkijon tesznek...

A nagy Fal titka a megóvott szűziesség. Minden újabb meghódítása önmagáért, egyedül való. Nem könnyebb és nem biztonságosabb a korábbiaknál. Az első itt-ott nyomait hagyták erőfeszítéseiknek. De a foszlott kötél darab vagy a rozsdás ék a legkevesbé sem sértette a hegy hatalmasságát és őseréjét. Talán ebben rejlik a hegyóriások és azok járhatatlan ösvényei felé való lankadatlan törekvés értelme. Mert minden újabb hegymászás újból és újból erőt vesz el a szikla örökkévalóságából. Az emberi szellem megerősödik az égis éré csúcsok jeges leheletétől.

Amikor az Alpokból hazafelé tartottunk, úgy döntöttünk, hogy „ráadásként” teszünk egy népszerű mászóútát a Dolomitokban. Az útikönyv szerint: „Legmagasabb kategóriájú passzázsok, jól „megvasalva” ékekkel...” És, természetesen, a lehető legkönnyebb felszereléssel indulunk neki. Az út ragyogóan verőfényes – egy ideális déli gerinc a kék égbe fúródó dolomit „tűn”. Gyorsan megbirkózunk az első méterekkel. Kezünkben, a Matterhorn fagyától lehűlt izületeinkben szétárad

a melegség. A függőleges és kiugró passzázsok következnek. A nehéz sziklaalakzatok váratlanul azzal lepnek meg bennünket, hogy mindenféle ék és biztonsági felszerelés híján vannak. Jó formában vagyunk, és hamarosan elérünk egy német összekötő pontig. A kötélmászás minden gyönyörűségét kihasználjuk. Csak itt tudjuk igazán megbecsülni azt a néhány

Excentric-et, amelyeket magunkkal hoztunk, de még nem vált szokásunkká, hogy használjuk őket. Odafönt nem várnak bennünket, hátunk mögött nem marad semmiféle mesterséges támasz. Teljes a függetlenség érzése. E kulcsfontosságú szakaszon már egyetlen ék is kioltaná a föl-

felé törő szabad mozgás fölötti lelkesedésünket. Boldogok vagyunk, úgy érezzük magunkat, mint az első hódítók... Leszámítva azt a lélektani biztonságot, hogy valakinek már sikerült innen följutnia a csúcsra, hogy ezen a 90 fokkal „megkavart” labirintuson át valóban vezet út. .. Tehát minden a kezünk ügyességétől és erejétől függ... Ezen a napon gondolatban köszönetet mondtam azoknak, akik vették a fáradságot, hogy megtisztítsák a sziklát az összes régi, szükséges és szükségtelen, új és rozsdás vasdarabtól...

A sátor nyílásán átszűrődő fénynyalábokra eszmélek föl. Odakint költőknek és festőművészeknek való reggel van (olyanoknak, akik most ezrével éledeznak a kimerítő éjszaka után az áporodott, dohányfüst- és pálinkaszagú padlásteremben). Hideg van és verőfény, tehát van remény. Így látom én a várakozástól elcsigázott hegymászó szemével. Egy költői lélek emelkedettebben élné át a zord szépséget köröskörül. Egy festőművész rádöbbenne, honnan vette Rörich valószínűleg színeit és vonalait. De ők még mind alszanak a ködlepte völgyekben, nekünk viszont ideje indulnunk. Könnyedén és gyorsan lépkedünk a fagyott havon. Szinte egyáltalán nem hagyunk nyomot a

LJUDMIL JANKOV*

A Déli Fal alatt

*Ljudmil Jankov 1953. augusztus 11-én született Pernikben. 1982-ben megmászta a **Matterhorn északi oldalát**, 1983-ban pedig az **Eiger** csúcsot. A „**Pallavicini**” túra során kétszer megmászta a **Grossglocknert** az Oszttrák Alpokban, a Dolomitokban pedig a **Civetta** csúcsot a „**Philip Flamm**” túra során, a **Cima Ovest**-et és a **Cima Piccolissima**-t a „**Kassin**” túra során, a **Marmolada** csúcsot, a Kaukázusban az **Elbrusz**-t, ahonnan sítálon ereszkedett le, a Pamirban a **Lenin, Kommunizmus, Korzsenyevszka** csúcsot. Részt vett a „**Lhoce 81**” és az „**Everest 84**” expedíciókban, ahol hihetetlen gyorsasággal mászott fel 7170 méter magasan fekvő 3-as táborból 8500 méter magasra, „**egy lélegzetre**” küzdve le **1330 méter szintkülönbséget**, hogy segítséget nyújtson **Hriszto Prodanov**nak. Az **Everest** csúcs meghódítása sok éves történetében nincs példa hasonló példájára az emberi önfeláldozásnak és hősiességnek. Kitüntették „**A Szocialista Munka Hőse**” címmel, a nemzetközi „**Fair play**” díjjal, a „**Georgi Dimitrov**”, „**A Bolgár Népköztársaságért**” érdemrenddel, a „**Sportdicsőségért**” éremmel, a bolgár „**Népsport**” c. lap „**Sport, etika, férfiaság**” díjával, **Kjusztendil város díszpolgára**, **A sport érdemes mestere** címmel. Verseit és elbeszéléseit közölte a „**Literaturen Front**”, a „**Pulsz**”, a „**Trud**”, a „**Bolgár Fotó**” c. folyóirat. 1987-ben megkapta a „**Pulsz**” c. lap publicisztikai díját, 1988-ban pedig irodalmi díjat kapott „**Álom a völgyeken túl**” c. kötetéért. 1989 őszén jelent meg „**Gránitvíz**” c. verseskötete. 1988. április 17-én a **Rila hegység Kamila csúcsa** alatt vesztette életét a nemzeti alpinista válogatott edzőtáborában.

tegnapi mély árkokban. Nem egészen egy óra alatt odaérünk a Fal tövébe. Barátaink már rég mozgásban vannak. Már „leküzdöttek” mintegy 5300 métert, és elég gyorsan haladnak. Mögöttük van már a kízó korai kelés (2-3 órákor), és az első merev lépések a jégmező foszforeszkáló homályában. Ezekben a hajnali órákban a kőgörgöttek még alszanak. Dübörgésük együtt ébred a csúcs fölött magasra emelkedő első napsugarakkal. Akkor egy jégből kiszabaduló kődarabka ártatlan „patakocskát” húz magával a kupola alatti omlásból, s ebből 3000 méterrel lejjebb több tonna sziklák és jégdarabok pusztító zápora kerekedik. Szerencsére az első figyelmeztető füttyszavakra mind az ötven viszonylag védett helyre húzódnak. Itt minden bizonytalan és esetleges, ezért is nem merek kategorikus meghatározásokat használni. Hegymászaskor, de az életben is gyakran azon kapom magam, hogy indokolatlan határozottsággal gondolok valamire. Ilyenkor a bűnös megalázkodásával javítom ki magam. Teszem ezt a sors és a véletlen, a szerencse és az emberi remény iránti tiszteletből. Néha úgy gondolom, hogy nem vagyok korrekt, mert mást gondolok, mint amit teszek. De jobb, ha a tetteimmel „lépem át a vonalat”, mintsem a gondolataimmal. Veszedelmes szilárdan meggyőződve lenni valamiről, ami minden valószínűség szerint teljesen téves... Én jobban érzem magam, ha gyanakszom, mert akkor nem lep meg a véletlen hihetetlen forgandósága. Ami a hitet illeti, az más, mint a meggyőződés... Arra szükségünk van, még ha vak és süket is... Még ha meg sem született vagy meghalt is. A hitre azért van szükségünk, mert emberek vagyunk... És minél gyanakvóbbá válok, annál jobban hiszek és remélek a fölfelé, a reggel kékje felé vezető útban. Ezért fürkészem gyanakodva a Miszlovskij „veszélytelen” pontjait. A veszélyzőnán idejében áthaladtak. A hegy második „csapdája” bezárul a fiúk mögött. Lépéseik most már csak fölfelé vezetnek... A forrongó katlanon át nincs visszaút! Egyetlen lehetséges kiút marad: átkelni minden akadályon. Az összekötő pont pedig olyan alacsonyan van... Minden méter egyre távolabb visz a sovány esélytől, hogy visszavonulással meneküljünk. Csak a „hatezredik méter után” van kiút a csúcson át és a siker felé. A Fal „közepén” ott vannak a kétség, a habozás és a bizonytalanság végtelen napjai. Ez a közép az, amiért elindulunk... Vagy nem indulunk el. A közép az, amitől félünk, amiért lelkesedünk, amitől visszarettenünk és megdermedünk. Ott van az igazság... Alatta a kishitűség, hogy nem lesz elég erőnk, fölötte a túlélés akarata. De... odalenn könnyű... A rádióadás higgadt hangneme alapján pedig nem lehet megítélni a fönti csapat problémáit. Tudom, hogy csak akkor fognak panaszkodni, ha már

nincs más megoldás. Nem szoktak visszakozni, nyafogni sem fognak a fönti fiúk. Ezért izgatottan figyeljük minden lépésüket a látcsóval. A kis színes porszemek egyre merészebben hatolnak be a Déli Fal szívébe. Mind feketébb a Kommunizmus árnyéka. Az első hideg sugarak átugorják a kontasztos csúcs piramisát. A jeges völgy felszikrázik a fagyos levegő fényében.

Valósággal vakít a fény, két fekete porszem vagyunk, akik megmozgatták az alvó időt a félelmetes cirkuszvölgyben... Érthetetlen az emberi jelenlét ebben a hétköznapi világ számára hozzáférhetetlen természetben. Hihetetlen a nap hatalma a környező ördögi vagy isteni teremtmények fölött. Az, ami az árnyékban a teremtés csúf meggondolatlanságának tűnt, a fénysugaraktól a ragyogás és keménység mesebeli látomásává válik. A hideg, szürke jég felszikrázik, mint a smaragd, a rút varjúkárogás a reménység dalává magasztosul... A nap először odafönt jelenik meg, a csúcsnál, és az embereknel, akik felé tartanak. Fényesen és magabiztosan ragyog ki a felhők fölül, a leghűségesebb nap azok számára, akik fölül emelkedtek a ködökön és viharokon...

Őszintén szólva, ebben a pillanatban irigylem a fiúkat. Nekik most oly rövidek az órák. Az erőfeszítés és a feszültség összemosza az időt a széllel. Már dél van, amikor a nap megvilágítja a Fal girbegurba, fekete bordáit. A kő- és jégzuhatagok fokozódnak. Ez azt jelenti, hogy vége a hegymászónapnak. Lehorgonyozva a táborban, a sátrak törékeny védelme alatt, az alpinisták megvárják a következő hallgatag reggelt, hogy megtehessék a következő lépést az ég felé. Számunkra pedig, idelenn, folytatódik a nagy várakozás. Az ember arra teremtdött, hogy reménykedjék, még akkor is, ha tudja, hogy hiába... De mindennek van határa... Bizonyos dolgokhoz egy életnyi türelem is kevés, másokhoz egy pillanatnyi is túl sok. Mi pedig jóval több napja várakozunk, mint kellene. Az alázatos türelem jó tulajdonságból kétséggé válik, később büntetéssé... Szeretnénk megragadni a kötelet és „elindulni a dombnak”. Mesébe illő csúcsok vesznek körül bennünket, csábítóan hívogatnak. Lám, itt van balra a Dusanbe csúcs fala, csaknem összeolvad a Kommunizmus Déli Falával a hatalmas „üst” koszorújában. Bár 500 méterrel alacsonyabb, több mint nehéz és veszélyes. Itt, a „Kuzmin” útvonalon hajtották végre a szovjet alpinisták utolsó felkészülésüket az Everest-expedícióra. A próbatétel valódi. Itt van 2000 méter szintkülönbség a „halálzóna”-ban!... Mássz föl, bizonyíts be, mutass meg mindent, amire képes vagy! ... Itt valóban mindenre szükséged van, hogy följuss, a gerincre. És ha nem tudsz, odalenn maradsz, a völgy kényelmében és nyugalmaiban. Mindig hittem abban, hogy ez az útja minden vá-

Zahari Kamenov: Cél III.

lasztásnak. Nem pedig a veloergométer, vitatható tudományos tesztjeivel, sem a barokamera, 8000-9000 méteres „magasságaival”, sem a szív és tüdő-, fizio-, pszicho- és még ki tudja miféle funkciók és reakciók. Az igazság nagyon egyszerű... és itt van – fönnt. „Képes vagy – nem vagy képes”! Nincs kicsit, közepesen, vagy „nagyjából”... Fel kell jutnod a csúcsra! Mert ha nem sikerül, a többiek is visszahúzkod magaddal, elveszed az ő esélyüket is, azzal, hogy túlértékelted magad, amit itt drágán kell megfizetni... Annak a legnehezebb, aki ezt a kényes „képesnek lenni”-t megítéli. Nem használok a „vezető” szót, mert az az utóbbi időben nagyon súlytalan lett (biztos, hogy minden beosztottra jut már egy vezető). Kevesen vannak, akik valóban rendelkeznek az „isten adománnyal”, hogy vezessék a „képes”-eket. Még kevesebben vannak közöttük azok, akiknek elég erejük és idegzetük van, hogy kibírják odalenn, a rádióállomásnál, a Falra meredő, vakuló pillantással... Amikor az erőtlenség odaszögezi egy sziklapárkányhoz a hegymászt, a vezető aggódó idegzete kétséget és reményt lüktet: „... Indulj neki, próbáld meg, képes vagy rá, ezerszer megtetted... Igaz, hogy idelent könnyebb, de odafönt van a csúcs!...”

Harc és hit napjai vezetnek az úton előre minket, ezekhez pedig tudásra és akaratra van szükség. Nem lehet a gyöngeséget csupán szavakkal leküzdeni... Ha a kötél másik vége megáll félúton, bennünk is hiba van. A kérdés és az óhaj a kis, hétköznapi erőfeszítésnek szól... De ahhoz, hogy a nagy célt elérd, erőre van szükség, amely munkából születik, nem pedig „isten adomány”-ból. És kell még az a keménység, amelyet láncszemenként kovácsol ki a csalódás. Ezért van bennem a hiba, ha a másik nem képes... Meg kellett volna tanítanom, „hogyan”, és azután együtt másztunk volna fel idáig. Följutok-e valaha, hogy sóvár reménnyel számoljam a közelgő fáradt lépteiket... Vagy odalent rettegve csukom be a szemem tétova mozgásukat látva a Fal függőlegesén... Eljön a nap és óra, amikor kimerül a lelkesedés, az energia megfagy a „nullponton”, a vágy undorrá változik. Akkor nem segítenek a jelszavak: „...Gyerünk, még egy kicsit! Próbáld meg újra... – kicsit arrébb. Gyerünk, a többieknek sikerült, csak neked ne sikerülne?...” Aki felkészületlen az ügyre, azt nem lehet erővel fölfelé kergetni. Akkor odalent van a helyünk, ahová azzal a kockázattal ereszkedünk le, hogy elpusztulunk visszavonulás közben. Nem könnyebb a visszatérés, ha kifogott rajtunk a magasság és a nehézségek. Egyek vagyunk, és közös a kudarc. A kapcsolat meglazult.

22.00 óra. „...Letáboroztunk. Esik az eső. A sátrak átnedvesedtek. Jó éjszakát!”... Nálunk is esik... Ilyen lesz az éjszaka.

8.00 óra. „Porló sziklákon vagyunk, kb. 5200 méter magasan. Minden rendben...” Mennyire fontos most ez a „rendben”!

19.30 óra. „...Tábort vertünk mintegy 5700 méter magasan egy nagy fekete omláson. Minden jól megy. Vége.”

22.00 óra. Megszakad a rádiókapcsolat. Fényjelekkel állapodunk meg az egyoldalú kapcsolat-tartásban: „Ti kérdeztek, mi válaszolunk”.

Július 28. Csak este 22.00 órakor létesít kapcsolatot köztünk a sötétség. Egy csillag természetellenesen alacsonyra ereszkedett. A Fal némán felragyog: „OK...OK... Jó éjszakát OK...” Bekapcsoljuk a rádióállomást: „...A fiúk jól vannak. Hosszú átkelés és nehéz nap volt. Egy kiugró szikla alatt táboroztunk a nagy hómező felső részén. Hallotok bennünket? – ...OK! – Ti hogy vagytok?... – OK...”

Ez az „oké” amilyen rövid, olyan szükséges fönti barátainknak. Tudod, hogy valaki gondol rád, hogy egy láthatatlan pillantás követ, még ha több ezer méterről is. Ilyenkor együtt vagytok, még ha egymástól távol is. Borzongat az együttérzés és az egység melege, gondolatokban és érzésekben egyaránt.

8.00 óra. „...Még a táborban vagyunk. Indulni készülünk. Ti mikor keltek útra? Estére megtudjuk. Vége 19.30-ig”. Most a fény elválaszt bennünket. A válasszal várjuk a következő éjszakát.

Hogy mi mikor indulunk?... Tegnap Szerjózsa (a rádiós) nagyon óvatosan javasolta Markelov nemzetközi alpinista csoportjának, hogy gondolkodjék a „Kuzmin” vagy „Satajev” változatán is. Nyugtalanóságának oka a nagy hó a „Nyekraszov” párkányon. Feszülten figyeljük a helikopter várva-várt zakatolását. Idegesen és izgatottan figyeljük az égbolt kék körét a cirkuszvölgy fölött. Vajon meddig tart még ki a jó idő? A kedvező alkalom büntetésbe fordulhat, ha pazarlóan bánunk az olvadó napokkal. Szerencsénkre a horizont a völgy felé még mindig tiszta. Egy nyugati alacsony nyomás hosszú időre bezárná a gleccserek csapdáját. Egyre több a „ha...” az utóbbi napokban. Ha jó idő lesz, ha lesz helikopter, üzemanyag, ha a fiúk végeztek a két beteg amerikai alpinista leeresztésével a Borodkin lejtőn, ha nem lesz más mentőakció... Szerjózsa és Gena már sértődötten néz ránk, mintha mi volnánk a bűnösök a késlekedés miatt. Az ő csapatuk már a táborait veri a meghódítatlan pamiri csúcson, ők meg „itt totójáznak”... Tulajdonképpen feladatuk a mi mászásunk kezdetével ér véget. Csak akkor kezdhetnek módot keresni, hogy beérjék az övéiket. De egyelőre, kénytelen-kelletlen, együtt figyeljük feszülten az alpinista táborok és a nemzetközi tábor közötti rádióadást, hogy megtudjuk, hol vannak a „Felmenők”

– azok a fiúk, akikkel néhány nap múlva mi is felmászhatunk... talán.

A várakozás pattanásig feszíti idegeinket. Kül-sőleg mindketten nyugodtak és mosolygósak vagyunk, majdnem elégedettek. Napfürdőzünk nulla Celsius fokon, ki tudja, hányadszor fényképezzük le ugyanazokat a csúcsokat... Mintha évek óta itt élnénk, összenőve a gleccser lélegzésével. De ez csak a homlokzat... Belül nyugtalanok vagyunk, és bizonytalanok... Idegeinkben érezzük a környező gigászok feszültségét. NEM, nem igaz, hogy holtak és régen kihűltek. Élnek, örök vitában az elemekkel. A viharok akadályokat emelnek útjukon. A havak szülik a jégfalak keménységét. A démoni erők fékezhetetlen dühének méltó ellenfélre van szüksége. Ezért vannak a csúcsok. Hol szorosan beburkolódnak a fehér ködbe, hol kristálytiszták a reggeli kísértetfényben, vagy fáradt bíborszínűek este a naplementével szemközt. Vanak napok, amikor a felhők fölötti piramisok hegyesek és élesek, a szakadékok feketék, a szirtek hidegek és fehérek. Ritkábban adódnak órák, amikor az erő gyöngédségre vált, a durvaság lágyul, az élesség kiöblösödik, könnyű rózsaszín felhők mosogatják a sötét árnyakat. Akkor a kőgörgetegek hangja is tompább, a jég nem hasad élesen, és a ragyogás nem szűrja védtelen szivárványhártyánkat. A hegy belefárad önnön méreteibe. A sziklák megpihennek a hideg és a meleg, a víz és a jég, a szél és a szirtek örök harcában.

Kiderül, hogy a „Felmenők” nem jönnek ma sem. Ogival elhatározzuk, hogy megkeressük a „Grúz tábor”-t. Így hívják azt a sziklamorénát, amelyre az előző expedíciók bázistáborait építették. Ott vannak valahol egy összetört MI-4 helikopter maradványai. Úgy érezzük magunkat, mint egy idegen bolygó felfedezői a fekete sziklák és kék jég káoszában. Alig egy óra múlva megtaláljuk a szerencsétlenség színhelyét. A nehéz motor alaposan befürödött a havas hegyoldalba, minden más pedig szanaszét hever köröskörül. A tábor leleményes lakói a pilótafülkét az expedíciós konyhák szükségleteinek megfelelően alakították át. A forgószárnyak padokként és asztalokként szolgálnak. Az összetört gép önfeláldozóan szolgálja tovább az embereket, akik miatt örökre a jég és a magasság fogságában maradt. Rozsdás marmonkannák és fényes alumínium ajtók, hordók, kötélrészletek, foszlott ruhák és cipők furcsa konstrukciói alkotják a „földön kívüli” színpad díszleteit. Hátizsákunkba beteszünk egy-egy fémdarabot emlékül, még egy-két fénykép, és indulunk vissza. Lelkünkben ott marad a bámulat és csodálat az első merészsége iránt, akik e megközelíthetetlen völgybe behatoltak. Határozottabban térünk vissza, mint amilyenek tegnap voltunk, jobban bízunk önmagunkban. Sejtjeinkben érez-

zük elődeink reményét, még erősebben szorongat bennünket feladatunk halaszthatatlansága. A Déli Fal csak a legerősebbeket engedte közel magához. És csak kevesen óvták meg közülük sértetlenül az emberi szellemet az embertelen viszonyok között a csúcsra vezető úton.

Megborzongok a gondolatra, hogy eshetett volna úgy is, hogy nem jutunk el a Pamir e völgyének zord szépségei közé. Szerencsénk volt – maroknyi lelkes, boldog ember, akik részei lettünk a nagy hegy őseréjének, akik már eggyé lettünk törekvésünkben és reményeinkben a közuhatagok dübörgésével és a jégglavinák csikorgó robajával. Más, idegen világban vagyunk, amely a miénk mégis, csak a miénk, gyönyörű és félelmetes, dühében ijesztő, közeli, és távlatával végtelenül messzi. Itt a csillagok is mások – hidegek és mégis melegek. Itt vannak, a fejünk fölött, és mégis millió fényévnnyire tőlünk, rezdületlenek, de eleve nek, a nap és a kék ég emlékét hordozzák... Oda-fönn mások a felhők is... Néha magasán szétterülnek a Kommunizmus fölött, mint éteri tűzfüggönyök, nyugatról jövő viharok és havak előhírnökei, máskor mélyen behúzódnak a völgyekbe, elnyugodva a hajnal jeges levegőjében... Vagy fellázadva díszletszerepük ellen a gigászi színpadon, süvítve húznak el alacsonyan a fejünk fölött. Majd izgatottan körülölelik a Falat, és a szirtektől fehér rongyokká szaggatva húzódnak a jeges gleccser-völgyeken keresztül a csúcs elérhetetlen piramisa felé... A lomhábbak, szürkén és esetlenül a déli napsütés után, sűrű lepelbe burkolják a félelmetes függő jégtömböket és szeszélyes sziklatűket. Késő délután könnyű esti ködök terülnek szét a lopotkodó éjszaka jeges levegőjében.

Csúf hollórikoltás figyelmeztet bennünket, hogy legyünk alázatosak, és bölcssek. A szerencsétlenül jártak lelke kiált a baljós madárhangban. A fekete árnyak biztos szárnycsapásokkal fényesítik a látóhatár mögött a hűlő nap tüzes tányérját.

Ők ötven már harmadik napja másznak. Elérték a hatezer méteres zónát, és biztosan haladnak a Fal legnehezebb szakaszai felé. Ma már látcsóval is egyre nehezebben fedezzük fel az apró, színes porszemeket, akik vakmerően ellene szegültek az emberi alázatnak a felhők fölötti sziklacsúcs meghódításával. Az óriás egyetlen sóhajta a szakadékba taszíthatja a bátrakat. Olyan magasnak van, hogy teljesen értelmetlen idelent ülnünk. Ideje, hogy mi is eleget tegyünk sorsunk újabb kihívásának.

A „Felmenők” csak tizenegy óra körül kerülnek elő, négy magabiztosan mosolygó alpnista képében. Széles alakjuk és nyugodt hangjuk biztonságot sugall. Vitya, Pável, Gena és Szerjózsa – az „aranytartálék” fiúk, ahogyan a rádiótelefonon bemutatják őket. A „légitaxi” parancsnoka, Ovcsa-

renko sokat kockáztatott ezzel a harmadik leszállással a „kifutón”. Már majdnem dél van, és a latyakos hó besüpped a kerekek alatt. A gleccser „csapdája” komolyan fenyegeti a gépet. Nincs vesztegetni való idő. Az „utasok” csomagját kidobálják, a két rádiós felpakolja a „lasztocska” (elég furcsa név a súlyos technikának) nehéz ládáját. A motor köhög az erőfeszítéstől, alig kap levegőt. Centiméterenként szakítja ki a kerekeket a jeges hóból, és mielőtt kiszabadult a jég fogságából, a „kacsa” megkönnyebbülten elhúz a völgy irányába. A felszállás mintaszerű volt. Fellélegzünk, és csak most nézzük meg egymást figyelmesebben.

Leendő útitársaink nagyszerű fiúk. Most sem fog csalni első, legbiztosabb megérzésem. Nyílt arcuk többet mond minden udvarias szószaporításnál. Ugyanazt látom a szemükben, amit mi is érzünk. Ott a kétség és a remény, hogy nem csapjuk be őket, nem okozunk csalódást. A fölfelé vezető nehéz úton szükség van a bizonyosságra. Nekik is, nekünk is, akiket eggyé kovácsolt a hegy.

Közös hegymászás áll előttünk, kimerítő munka, végsőkéig feszített idegek. És még nem is ismerjük egymást!

A cirkuszvölgy tükörsima csészejében elviselhetetlenné válik a napsütés. A fejünk szinte megpuhul a hőségtől. Árnyékolónak kifeszítünk egy nagy ponyvát, és elmerülünk a hűvösségbe alatta. Köröskörül vakítóan fehér minden. Mintha a nap meg akarná olvasztani, amit enyészetre ítélt. A színek megfakultak. A türelem és várakozás órái megállni látszanak.

Még mindig nem engedjük be a meghittséget a kis területre, amely fejünket elválasztja egymástól az árnyékban. Titkos gyanakvás tart éberen bennünket. Nem az erőben és az emberségben kételkedünk, inkább valami félszegség telepedett ránk a hirtelen ismeretségtől... amelyet Vityának sikerül először megtörnie a rá jellemző közvetlenséggel. Ő a nevetés forrása, amely végigkísér a gleccseren, miközben eldugottabb helyet keresek természetes szükségleteim kielégítésére... „Nem kell egy kilométert menned, nincs itt senki... Minket ne számíts, mi összetartozunk...” Nem tudom, mondta-e valóban, vagy csak gondolta, de én tisztán és világosan hallottam... Igaz, az átkozott emberi jólneveltség megkívánja, hogy „kimenj” a végére... Pedig odafönn, az útvonalon, egyetlen oldallépés két kilométert jelenthet lefelé... Az örök nyugalomba... Odafönn nem fogunk bujkálni egymás elől... Vityának igaza van, természetesen, és nemsokára a gyakorlatban is bizonyítja ezt, mintegy tíz méterre az árnyéktól, ahol „delelünk”...

A nap lassan lecsúszik a völgy fölé, és a tüzes forróság enyhül. A környező csúcsok fagyos lehetet küldenek. Az alkoholos hőmérő mércéje egy-

re lejjebb kúszik. (Itt 30-40 fok hőmérséklet-különbség huszonnégy órán belül teljesen normális). A vakító ragyogás sötétségbe fordul. Megmozgatjuk tagjainkat, ponttá szűkül a pupillánk kitágul. Elhatározzuk, hogy még az este áthelyezzük táborunkat az útvonal alá. „Testvériesen” meg kell oldanunk a poggyász elosztásának problémáját is. Megint előttünk az örök kérdés: Mit vigyünk magunkkal, és mit hagyunk itt?... Mire lesz szükségünk, és mi az, ami nélkül megleszünk?... Minden, ami szükséges, könnyű, de minden fölösleges gramm nemcsak a vállunkat nyomja gyilkos súllyal, hanem a lelkiismeretünket is, ha ránk tör a kétség a legnehezebb percekben... Sajnálkozva nézzük a „fölösleges” élelempacot, és még ezt azt begyömöszölünk az amúgy is óriási hátizsákokba. Mindennek ott kell lennie a hátunkon. Nem lesz könnyű dolgunk Ognyannal... Kettőnkre több mint 40 kg teher vár: sátor, hálósákok, gáz, mászófelszerelés, kötelek, jégcsákányok, konzervek... Sok habozás után egy kötelet a „szükséges”-ből áthelyezünk a „fölösleges”-hez, majd vissza... Barátaink csodálkozva néznek bennünket. Hiszen ezt a drága kincset, a kötelet nem lehet csak úgy otthagyni a gleccseren. De a habozás érthető: lehet, hogy ez a 3-4 kiló lesz a csepp, amelytől a pohár túlcsordul... és visszafordulásra készítenek méterekkel a csúcs előtt... Tulajdonképpen 6500 méter után ezen az úton nincs biztos visszatérés. Ha kidobjuk, a „leereszkedés” problémája különösen kiéleződik. Szükség esetén a kötélt értéke megközelítheti a mi kis életünkét. Ez a 40 méter megmenthet bennünket egy függőleges szakaszon való leereszkedésnél... A kilókkal való takarékoskodás negatív érzelmek nagyobb választékát kínálja a kockázatos útszakaszokon. Mégis, a grammokért vívott harc felülkerekedik a józan ész szaván... Itthagyjuk a kötelet... Partnereink poggyászába kerül át, akik könnyebben „átrendezhetik” 4 hátizsájukat. Olyan trófea ez számukra, amelyet az összecsapás kezdete előtt szereztek. A makacs érzés, hogy mindezt átéltem már, visszaidézi az Eiger nyugati falát...

Elsőként mászom a klasszikus út egyik legkellemetlenebb szakaszán. A „Rámpa” fölötti jégtőlcsérből a hasadékon át jeges víz patakzik. Ez az egyetlen lehetséges átkelőhely itt. Nincs menekvés. Másznom kell... Mögöttem vizsga szemmel és türelmetlenül figyelnek a barátaim... Teleszívom magam levegővel, és becsusszanok a „zuhany” alá. A következő 2-3 méteren a jeges hómezőig facsarom a vizet magamból, mint a mosott ruhából. Még a cipőm is tele van jeges vízzel. És *ebben a pillanatban*, amikor alig vonszolom megnőtt kilóimat, mintegy látomásként egy majdnem vadonátúj hálósák jelenik meg a szemem előtt. Az értékes pehelyzsák tele van jéggel, és csak egy haj-

szál tartja a meredek vályú hajlatában. Hihetetlen dilemma előtt állok: elvigyem-e vagy sem az üzletben 200 dollárba kerülő fekete, számomra elérhetetlen holmit... Odafele még előttünk a neheze: a lejutás. És még legalább egy teljes nap mászás. A hátizsákom alaposan elázott, most legalább 20 kilót nyom. Az eljegesedett hálózás 7-8 kiló... Ha feljutok vele – oké! De ha lelassulok miatta?... Egy-két percig tétovázom, bár tudom a választ. Hálózásot ennyi pénzért soha nem tudok venni magamnak, tehát nem utasíthatom vissza a szerencsét... Gyorsan kinyitom a hátizsákot, és beleerőltetem a leletet. A kétség egészen a csúcsgyötörni fog. Nagyon világosan látom magam előtt Toso grimaszát, és Sztamen tétova rosszallását. Talán nincs jogom újabb megpróbáltatásnak kitenni amúgy is nehéz kezdeményezésünket... De elfogadom lépésem logikátlanságát, hiszek önmagamban, és nyugtatgatom naiv lelkiismeretemet... Tudatosan különállónak érzem a hátamon ezt a poggyászt, idegen... Szerencsétlenül járt-e a gazdája, vagy szórakozottságában ejtette el ezt a tábori éjszakákon felbecsülhetetlen értékű holmit?... Talán a rossz idő elől menekülve dobott el mindent, elkeseredetten próbálva túlélni ezt a végtelen, lidércnyomásos sziklafalmászást? És én?... Hogyan jutok le ezzel a teherrel a „lemenet” jeges, függőleges hasadékein át? Gyorsan mentésért találok: „Hiszen bármelyik pillanatban ledobhatom a szakadékba!,,, Akkor aztán megnézhetik, micsoda tempóra kapcsolok... mintha puskából lőtte volna ki...” Filozófiám, mint egy sopé: végletes és nem meggyőző... De számomra bocsánatos és megnyugtató, bár nem tartja vissza barátaimat a szemrehányásoktól este a táborban. Igazuk van, mert abszurd, amit csináltam ezen a

halált árasztó falon. Minden útszakaszt fekete keresztetű farkasok tarkítanak, az elemek csapdájába esettek emlékére. Azzal nyugtatom magam, hogy én nem könnyelműségből és meggondolatlan-ságból cselekszem. Azért teszem, hogy a következő mászások is sikerüljenek, az eljövendő függőleges sziklák és jégóriások miatt teszem. Az erős higgadtságával gondolatban bocsánatot kérek a hegytől, hogy elvettem tőle valamit, amit ő vett el másztól. Mi olyan nagy ügy, egy apró emberi függetlenségi jogot védelmezek, még ha csak az örökkévalóság egyetlen pillanatában is, az irigy fallal szemben...

Késő délután a hó „készülődni” kezd. Minden fölösleges, pontosabban nem életbevágóan fontos dologtól megszabadultunk. A következő napokban elzárkózva fogjuk emlegetni az „ott-hagyott kompótokat, szörpöket vagy husikát...” De most minden gondolatunkat fájdalmasan lefoglalja az, ami ránk vár. Szeretnénk mielőbb látni a völgyet a lábunk alatt. És ezért minden gramm a hátizsákunkban egy-egy tonnának tűnik. „Meglepszünk enélkül? – Rövid mérlegelés: – Meg!...” És a gleccseren mögöttünk marad egy kupac holmi. Az értékről alkotott fogalmak itt 90 fokos fordulatot vesznek. A mérce most a csúc, az álom határozza meg a dolgok értékét...

A tábor közvetlenül a Nyekraszov-párkány lábánál verjük fel. Az út kezdetétől mintegy százméternyire, a legnagyobb jégdomb tetején feszítjük ki a sátrakat. Mély hasadékok veszik körül mindenfelől szigetünket a völgy jégtengerében. Kora hajnalban kezdünk mászni, amikor a fagyott jégzuhatag a legnyugodtabb és legbiztonságosabb.

Csíkhelyi Lenke fordítása

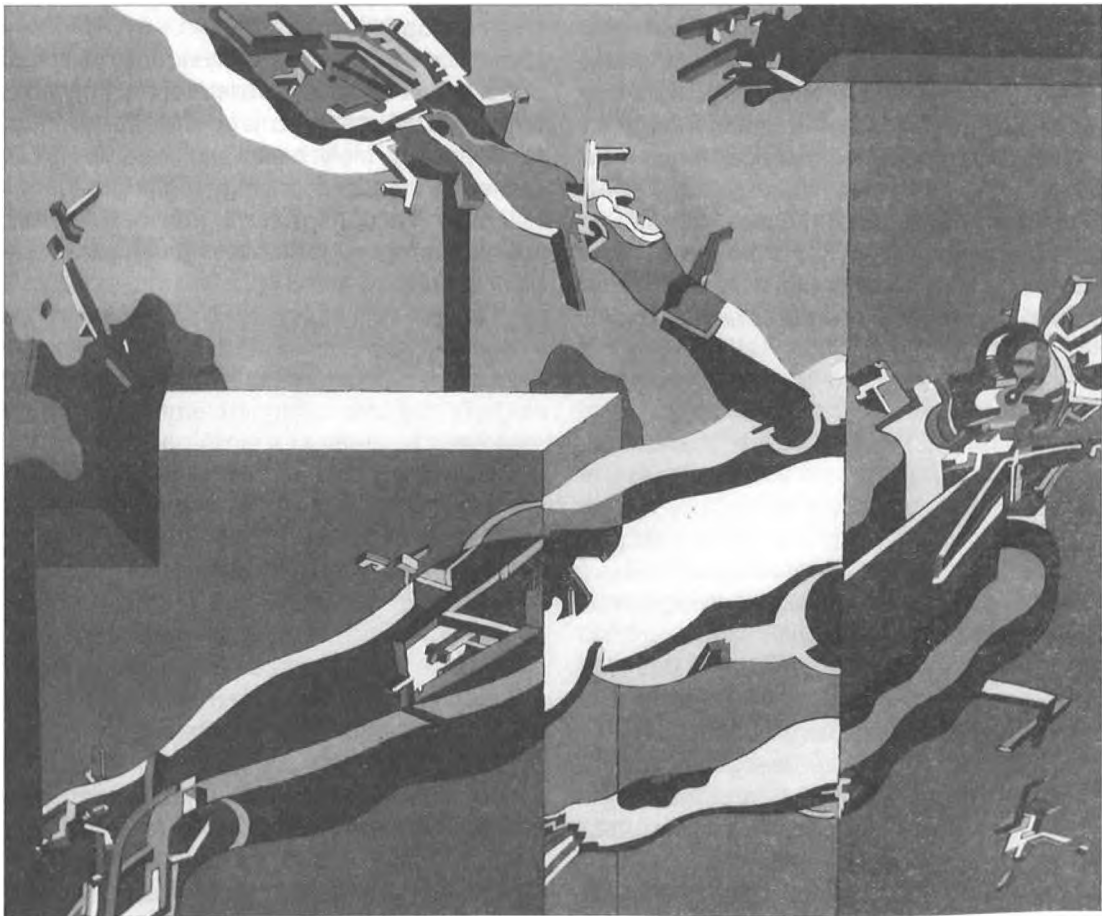
LJUDMIL JANKOV

Alekszander Stefanovnak

Ha nem fested le a fényt a vaknak,
Ha nem mondasz igazat a süketnek,
Ha meglátod a végét a barátságnak,
Sziklából és agyagból emelünk falat...

Együtt!

Görnyedt hátainknak!

Bogdan Benev: Tenisz

* * *

Megtagadtam szavaimat...

Ellenségek és barátok köptek arcul...

Így jöttem rá, hogy megtagadtam szavaimat.

Megtagadtam tetteimet...

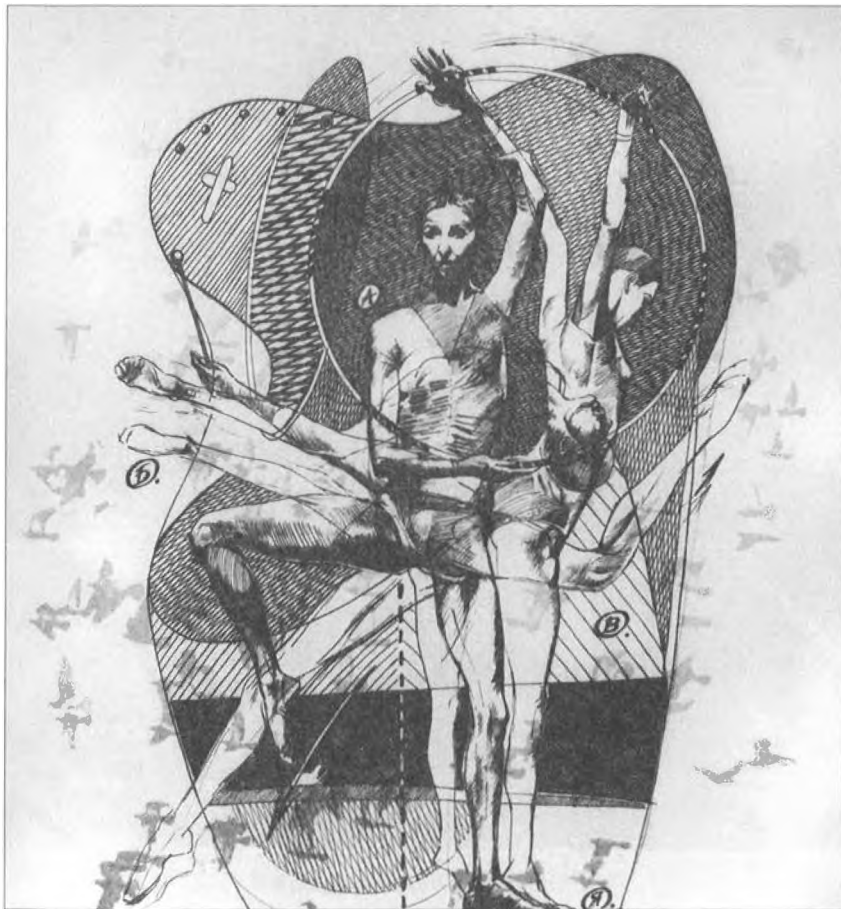
Ellenségek és barátok emeltek magasba...

Így jöttem rá, hogy megtagadtam tetteimet...

Megtagadtam önmagamat...

Ellenségeim megtapsoltak, barátaim eltemettek...

Így jöttem rá, hogy végzetes hibát követtem el...

Ljubomir Janev: Lap III.

Miért?

Miért zárjuk a vízeséseket betonfalak közé,
miért turkálunk az emberi szemétben,
mely elpusztíthatatlanul ülepszik meg a mélyben?
Miért emelgetünk üres poharakat?
Szinte lélegzetvesztve sóhajtozunk
a sűrűséggel telített levegőben,
a kemény, üres térrel vívott harcban megolvadnak a szavak.
Miért ferdítjük el az igazságokat
melyeket hajdan sugarakból modelleztek,
és a szavak és frázisok fejszéjével
miért vágjuk ki őket
érzéseinkből?
Minek nekünk a hivalkodó keménység,
és ki elől rejtőzködünk?
Az emelkedett jövőben vájkálunk lelkünk helyett.
És ami bennünk van,
örökké azt keressük.

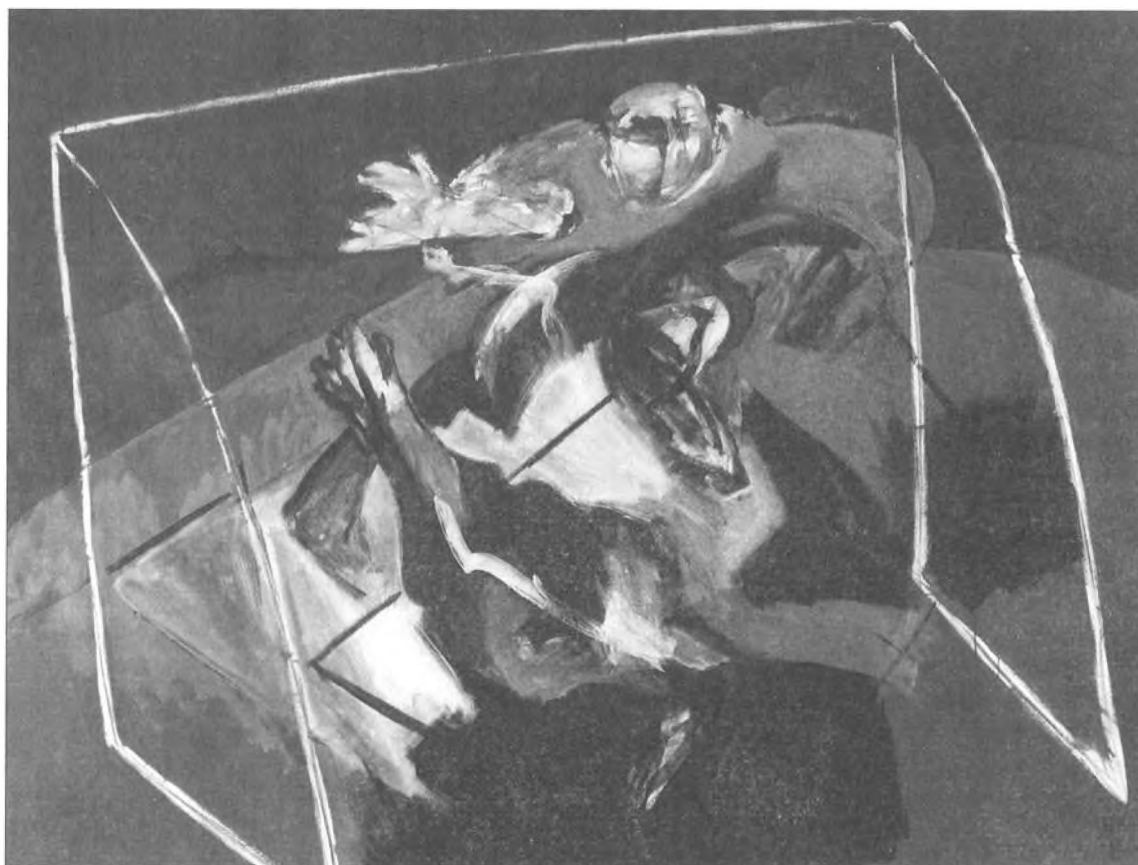
* * *

Miért ragaszkodsz egy
lépcsőfoknyi korhadt
pódiumhoz?

Miért állsz jövő buzdíton
piedesztálra?

Miért nem nézel önmagadba,
hogyan lásd körülötted mi
van?

Nézz vissza, hogyan lásd
előtted mi van?

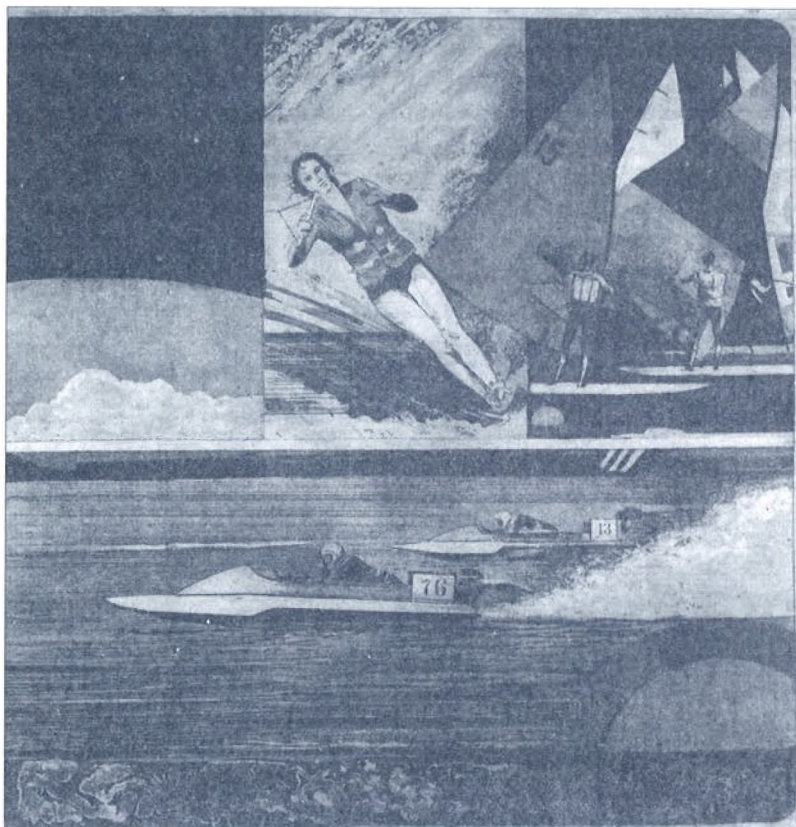

Nikolaj Majsztorov: Stadion I.

Az álom ára

Ne kérdezd, mi az ára a vágyakozásnak
küzdj, repülj, zuhanj és halj meg!
Tartsd a kezedben és vidd a jövőbe,
ébredj, állj fel, keress, találj meg!
A vágyad önmagadba, a lelkedbe ne zárd
Egyenes gerinccel lélegezz, soha ne állj meg
A boldogságról, a szépségről álmodj!
Lelkesen, remegve, hittel a csodákban
a békét, és a fényt is ő szüli meg,
A szerelmet, s a szabadságot vérrel fizeti meg
Ne kérdezd, mi az ára a vágyakozásnak!

Gyukics Gábor fordításai

Hriszto Brajkov: Lendület II.

Mint az „Álom a völgyeken túl”-ban, itt is az egyes szakaszok közé ékelve verseket találunk. Élesek, mint az acél, amely az érzések és gondolat biztonságát tartja, hirtelenek, mint a szakadékba hullás. **Meztelen** versek. Míg olvasom őket, arra gondolkodom, amit a Doadadzin mond: „A szép szavak nem igazak. Az igaz szavak nem szépek”. Ezek a versek nem iparkodnak szépek lenni – nem találunk bennük pompázatos keleti ékességű halmozott metaforákat, sem kintornaként összecsengő rímeket. Ezzel szemben iparkodnak igazak lenni. Azt mondani, amit mondaniuk kell – vagyis sejtetni, megközelítőleg felvázolni azt, ami szavakkal elmondhatatlan. Semmi mást. És nem kevesebbet. Elfog a kísértés, hogy Kenneth White meghatározását alkalmazzam rájuk – ez „fehér költészet”, egy olyan ember versei, aki „kozmozonikus” fogja fel a világot.

Ljudmil Jankov nem azért költő, mert verseket ír. Mi több, azt mondhatnánk: nem azért költő, mert írt egyáltalán. Akárcsak az „Álom a völgyeken túl”, „A Fal” is költői mű. A prózai részek nem kevésbé költőiek, mint a versbe szedettek. De az igazán költői valójában Jankov egész léte volt. Nem talált ki, nem szúrt közbe szavakat a költői struktúrák mozaikjába, nem gyömöszölt gondolatokat a négy soros strófák zárkaiba. Nem volt oka rá, hogy ezt tegye. Mindkét könyve arra törekszik, hogy hitelesen adja át azt a költészetet, amely átította életét – igazi életét, odafönn, a hegyekben. Azért volt költő, mert alkalma volt hallani a Hótücsköt. Vagy azért, mert siron túli párbeszédet folytatott Dakatával. Vagy sok más dolog miatt, amelyeket nem lehet elmondani. Fölfelé vezető lépéseit költészetté tudta formálni. Biztosan tudom, hogy egy megmászott fal neki igazibb költemény volt, mint azok, amiket papíron olvashatunk. Emlekszem egy meghatározására: „A fal fantasztikus. Olyan látomás, amely nem a szemedben, hanem a véredben tükröződik.” És sokkal inkább a véréből, semmint a fejéből, vagy az évek során felhalmozódott szófűzési tapasztalatából születtek versei. Spontán módon születtek, miközben más utat kerest, hogy kifejezze azt a sok élményt, amit a csúcs ad, annak fejében, amit elvesz tőlünk. Azokban a percekben írt, amelyeket összeszorított foggal csikart ki a testet sanyargató fáradtságtól. Mesélték nekem, hogy amikor mindenki aludt a bázis-táborban, az Everest lábánál, az ő sátrában fény világolt.

EDVIN SZUGAREV

A költő

Láttam „Gránitvíz” című kötetének Alekszandar Sztefanov által remekbe készített grafikai tervét. Sztefanov egyik legjobb barátja volt, őt nevezte „A Fal”-ban Művésznek. Testesek és feketék a betűk a címlapon: egy újabb **in memoriam**. És egy újabb példa, amikor a halál megelőzte, vagy inkább előre jelezte a költő születését a közönség

számára. Talán, mert erre felel az igazi költők a pusztulás méhéből születnek. Vagy mert a pusztulás után vagyunk csak képesek felismerni (vagy elismerni) létezésüket?

Mindig arra gondolok, hogy ezeknek a verseknek nem a papíron van a helyük. A vad, jégbe dermedt falak voltak a papírja, hegyes acélék volt a tolla; a

szót végigjárta és megszenvedte; szó-nyomok, amelyeket az álom éles peremén hagyott. És az, ami ma előttünk van, csupán árnyéka a **megélt** költészetnek. Metaforái a napmarta pupillák voltak, a fagyott ujjak, az izmokat szaggaató fáradság. Költészet a Csúcsra vezető úton. Nem a fizikaira – még ha a legmagasabb is az, az Everest, amelyre nem jutott fel, mert egy másik, még magasabb felé fordult – az önfeláldozás csúcsa felé, a szürkék völgyien túli felé, a rádióállomásról hadaró intelmek fölötti, a józan észben fogant csúcs felé. Az ő Csúcsa nem topográfiai, hanem lelki fogalom volt – a nagybetűs Csúcs, a megtestesült törekvés, a remény megszentelt tere, az önmagát felülmúló ember újjászületése. „Fényes, jeges csúcsként akarok újra születni!” Elérte, és csupán a fönti nyomokat hagyta nekünk örökölni. Mássz fel, és értsd meg! Talán legalább mi, költők... De hogyan, amikor belenőttünk a kávéházi fecsegésnek és az áletikus szájtepésnek ebbe az iszapjába, amikor a kockázat, a férfiasság és veszély számunkra csak szép, egzotikus szavak, amelyek oly jól mutatnak a fehér papíron, és oly groteszk módon hiányoznak reális létünkéből?

Azt akarom mondani, hogy nincsenek érzékszerveink költészete befogadására. A „jó” vagy „rossz” meghatározások sekélyesen ostobának hatnak; az irodalomtudományi elemzések veszedelmesen himbálódznak az üres térben: itt nincs helye egyetlen oldallépésnek sem, hiányoznak a bölcselkedő szószaporítás cikornyái, amelyekben megkapaszkodhatnánk. A Falon vagyunk: itt nincs „védőszürke” szín, átlátszóak vagyunk önnön álságosságunk mélyéig, és az őszintétlenség izmai erőtlének ahhoz, hogy megkapaszkodjunk.

Ivan B. Ivanov: Ugrás

Azt is akarom mondani, hogy ezek a versek Ljudmil Jankov halálán túli kérdései a költészetről alkotott saját felfogásához. Hol van számunkra a határ, ahol költészet és élet összeér, ahol az élet költészetté válik?

Nincs egyedül ezzel a kérdésével. Hriszto Prodanov tekint ránk a válla mögül, és ugyanezt kérdi ugyanennyi joggal, jóllehet egyetlen verssort sem írt le; ott csoportosulnak körülötte a többiek is – sokak, akiknek vérnyomai jelzik a megtett utat, utunkat – tőlünk kérdezik, akik tapsoltunk nekik a repülőtereken és ügyetlen versikékben énekeltek meg halálukat: hol vannak a ti csúcsaitok? És csúcsok-e **egyáltalán**? Erősek-e barátságotok kötelei? megtartanak-e benneteket, ha valamelyikőtök szakadékba zuhan?

„Bolond alakok, értelmetlen hőstettek” – mormolja, jól tudom, a diadalmas józan ész a puha karosszékekben. De a bolond alakok teremtettkék nemzeti történelmünket – nézzünk vissza gondolatban, és meggyőződhetünk róla. Ma nem keve-

sebbre van szükség: mint az emberség méreteinek mércéjére. Az éles sziklák felhasítanak minden maszkot – és az olyan emberek, mint Ljudmil Jankov egyre ritkább bizonyítékai annak, hogy maradt valami a maszk alatt.

„Különös lény az ember” – írta – „ösztönei fölött álmokkal lépked”. Van-e költőibb cél annál, mint hogy kiragadjuk az embert a kagylóként köréje záruló ösztönösségből, saját énünk taszító hangjának vonzásából, amely állandóan azt hajtogatja, hogy ne tegyünk semmit önmagunk ellen, óvjuk magunkat, a túlélés érdekében. Más a túlélés a falon – ott az küzdés, ott az egyetlen fegyver a hit a másokban, az ott kovácsolódó közösség hasznavehetetlen rongyként dobja el az önzést. Ott valóban érvényes ez a meghatározás, vagy a másik: „Az ember – szikra, az álommal együtt”. Költői igazság ez, amely nem évül el, éppen mivel az álom tövében született.

Szervesen beépülve a prózai szövegbe, a versek nem azt ismétlik, amit az mond. Ők Ljudmil

Jankov költő „másik hang”-ja, az a hang, amely bátran lép át a téma túloldalára, amely a fordított perspektívát keresi – a csúcstól néz az emberre bonyolult párbeszédben a verssorokkal, amely a sziklafal mikrovilágából kiragadott igazságokat mutat fel az univerzális, összemberi magasba; hang, amelyben a diszsonancia zaklatott akcentusai szólnak. Olyan versek ezek, amelyeknek nem témája már a Fal, inkább a pozíció, amelyből elhangzanak, kérdő, aggódó és aggasztó versek. Ebből a látszólag egzotikus és mindannyiunktól oly távolos világból – a „méreten kívüli” világból Ljudmil Jankov meghatározása szerint – dühös kérdések és keserű számvetések jutnak el hozzánk, amelyek a legközvetlenebbül érintik völgyekben sűrűsödő korunkat.

„Minek neked a piederstál / a jövő vérpadához? / Miért nem nézel önmagadba / hogy körbe láss?” – kérdi Ljudmil Jankov. És a következő sorok úgy hangzanak, mint egy felhívás: „Fordulj hátra / hogy önmagad elé láss!...” Nincs ellentmondás. A „hátra” a megtett út, az, ami egyszerre lett nemlét és része lényegednek, egyedül ennek perspektívájából tudod megfejteni a jövő jeleit. Máshol is találkozunk csaknem ugyanilyen látszólag paradoxon-szerű sorokkal: „És örökké keresünk magunk körül / azt, ami bennünk van.” Bennünk van az ünnep, amelyet valamely szikrázó csúcshoz szentelünk, bennünk van a hiába elvesztegetett hétköznapi keserősége is. A keresés teremt bennünket, az erőfeszítés állít talpra, a küzdelem formálja azt, amit elértünk – és az mindig és változhatatlanul bennünk van. Ljudmil Jankov költészete nem ismer határt a látható és a szellemi világ között – ez egyszerűen a mérleg két serpenyője, amelyek között ott a csúcs... A szépség talán csakugyan megmenti a világot, de a szépség mérése és ára, következésképp a megmenekülés is, a szenvedés, és ezt az árat mindig meg kell fizetnie az embernek: „Minden nap / egy elparázslott / szem az ára / a napnak” A világ körülöttünk a mi szülöttünk, de a sorsunk is – talán ez a leglényegesebb igazság, amelyet ezek a versek mondani

akarnak nekünk, amit talán egészében véve mondani akart nekünk Ljudmil Jankov. Olyan igazság ez, amely sok keserűséget hordoz – talán, mert nem olyannak teremtjük világunkat, amilyennek kellene, vagy mert hibásnak teremtett világunkért nem azok fognak megszenvedni, akik megérdemelnék. Emlékezzünk „Az Everest visszfényei” szomorú iróniájára – erre a bölcs tanmesére a „szürke” világról, vagy a nem kevésbé szomorú számvetésekre az „Újjá akarok születni”-ben. „A hegyet menekülésül választottam az emberek elől.” De a hegy nem mentsvár volt. A hegy kitárulkozás, vagy talán újjászületés, a szellem átlépése új, tiszta szubsztanciákba, és a fölfelé vezető út nem a magányossághoz, hanem az emberséghez visz. Ezen az úton a nyers „miért” nem az értetlenség jele, hanem a kérlelhetetlensége – mély és megszenvedett ellenszegülése, amely az ember lényegének magvává szilárdult. „Miért zárjuk a vízeséseket gátak közé?”, „Miért ferdítjük el az igazságot / olykor modellált sugarakkal?” Olyan kérdések ezek, amelyeket nem intézhetünk el egy kézlegyintéssel – joga van hozzá, **kívívta**, hogy feltehesse őket. Mert mielőtt feladta volna őket, feltette önmagának, és a lelkiismeret függőlegesen kereste rájuk a választ, a hegyben, amely az emberi lélekben magasodik, amelyről mindig álmodunk és mindig meghódíthatatlan; mert ott a forrása mindennek, ami történik velünk és körülöttünk – és mi is beletartozunk ebbe a mindenbe, részt veszünk benne, élünk benne, felelősek vagyunk érte mások előtt. Éppen ennek a felelősségnek tudatára épül Ljudmil Jankov költői hitvallása. „A Fal” egyik fejezetének címe „Út a csúcs felé” – és az ő csúcsa felé vezető út a csupa nagybetűs igazsággal végződik:

Semmi sem véletlen, mindennek a magját elvetették – a gyilkosságát, az öngyilkosságát, a szerencsétlenségét, a szerelemét... nincs véletlen! Minden akkor születik, ha szívünkben odabent kihordtuk.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Vannak pillanatok, amikor az emberek úgy kerülnének körülötted, arrébb mennek, helyet cserélnék, hogy hirtelen valamilyen értelmet vélsz felfedezni mozgásukban. Magában az életben. Csak egy pillanatra lestél be egy résen, de a látottak megmaradnak emlékezetedben. És később, bármit csinálsz is, másképp teszed. Mert már nem ugyanaz vagy, megváltoztál.

Töprengésem közben átugrottam az eseményeket, amelyek valójában elindították. Hogy megmagyarázzam, pontosan mi is történt, azzal a pillanattal kezdem, amikor Plamen Kocsev, egykori csapattársam megkísérelte elmagyarázni nekem, milyen nagy bokszoló is volt ő:

– A „Sztrancsá”-t is megnyertem, az országos bajnokságot is, és még más győzelmeim is vannak – magyarázta a felhajtott vodkától kissé zavarosan. – Csak meccsem mennyi volt? Legalább kétszázötven!

– Rég elvesztették jelentőségüket – válaszolom kedvetlenül. – A meccsek is, a győzelmek is, meg minden más is.

– Hogyhogy? – meredt rám Plamen Kocsev. – Én jelentéktelen volnék? Hát akárki vagyok én? Az én nevem...

– Az vagy! – szakítottam ismét félbe. Azt akarom mondani, hogy semminek sincs már ugyanolyan jelentősége.

– A te Eb-érmeknek? – nézett rám kötekedően Plamen Kocsev. – Annak sincs jelentősége? Vagy talán csak az én nevem, az én győzelmeim jelentéktelenek?

– Annak az éremnek sincs már jelentősége – feleltem. Már minden majdnem feledésbe merült.

– De hiszen az emberek az imént a mi tiszteletükre mondtak pohárköszöntőket – emlékeztetett rá, hol is vagyunk. Az egyesület ökölvívó-szakosztályának tizedik évfordulóját ünnepeltük, melyben ifjúságunkat töltöttük, legszebb éveinket, ahogy az egyik pohárköszöntőben elhangzott.

– Ezek csak szavak – próbáltam megértetni vele. Hogy ki mit mond... annak semmi jelentősége!

A pohárköszöntőktől és sikertelen kísérletétől, hogy emlékeztessen, milyen nagy bokszoló is volt, egészen izgatott lett, s mivel meg volt győződve róla, hogy az Európa-bajnoki bronzéremmel akarok kérkedni, amit neki sosem sikerült megszereznie, Plamen Kocsev növekvő elégedetlenséggel nézett rám. Képtelen voltam elmagyarázni neki, mit láttam azon a résen át, amely megnyílt, majd újra bezárult a szemem előtt. Sem azt,

miért nincs jelentőségük a nagy győzelmeknek, melyekért az imént ünnepélyesen kitüntettek bennünket azokkal a hülye érmekkel, és beírták nevünket az emlékkönyvbe stb. Ha legalább a lényegét értésére adhattam volna annak, amit láttam és átéltem, nem faggatott volna oly gyanakvóan és egyre elégedetlenebbül, hogy nagy bokszolónak tartom-e. Az Eb-n valóban nem szerzett érmet, de volt mivel dicsekednie. Igazság szerint az ilyen beszélgetések más hangulatot kívánnak. Akkor bizonyára én az én szavaim is őszintébben hangzanának. Hiszen nem délibábok voltak azok a küzdelmek, melyekben részt vettünk, a végtelen edzőtáborok a szakosztályal és a nemzeti válogottal.

A felhasadt szemöldökök és a vér, mely előntötte arcunkat. A törött orrok és a véraláfutások.

De most, amikor hiába kerestem a szavakat, hogy elmagyarázzam neki, mit is láttam a résen át, egészen más volt a helyzet. Szerettem volna, ha ő is arra néz, amerre én. És meglátja azt, amit én láttam. Akkor könnyen megértett volna. Bár ebben sem vagyok egészen biztos. Egyszerűen csak azért, mert ilyen a hangulatom: szomorú vagyok, valahogy elkeseredettnék érzem magam. És továbbra is közömbösen gondolok győzelmeinkre.

Akkortájt Plamen és én voltunk a szakosztály legjobb bokszolói. Igaz, jöttek fiatalok, akik sikerebbek lettek. De a mi sikereinket senki sem veheti el tőlünk. Az megmarad. Megtörtént. És Plamen Kocsev ezért nem ért meg engem. Amilyen kötekedő és kissé pityókás, képes lenne összeverekedni velem. Valószínűleg nekem is a fejembe szállt a bor. De amit láttam, láttam. És az Miso, a Balhorog boldog mosolya volt. Az ő arca egészen betöltötte a rést, amely oly sok szomorú gondolatot támasztott bennem.

Egy ismerősnek tűnő férfivel szemben ült, bizonyára ő is egy hajdani középszerű bokszoló lehetett, és bizonyára balhorogütését mutatta neki. Arca ragyogott a boldogságtól. Az igazi boldogságtól. Arca egyáltalán nem hasonlított Plamen Kocsevára – mely megfeszült, mintha valaki hátulról húzta volna arcbőrét, hogy szorosabban koponyájára ragassza –, amíg engem faggatott, hogy nagy bokszolónak tartom-e. Az ő arca ragyogott, valósággal elárasztotta az az érzés, melyeket az egyszerűség kedvéért boldogságnak neveztem. A balhorog, egyetlen királyi ütése, tompa orrához lendült. Tudtam, mit mesél Miso, miért mosolyog. Tudtam, mi csálja barátja arcára is szinte ugyanazt

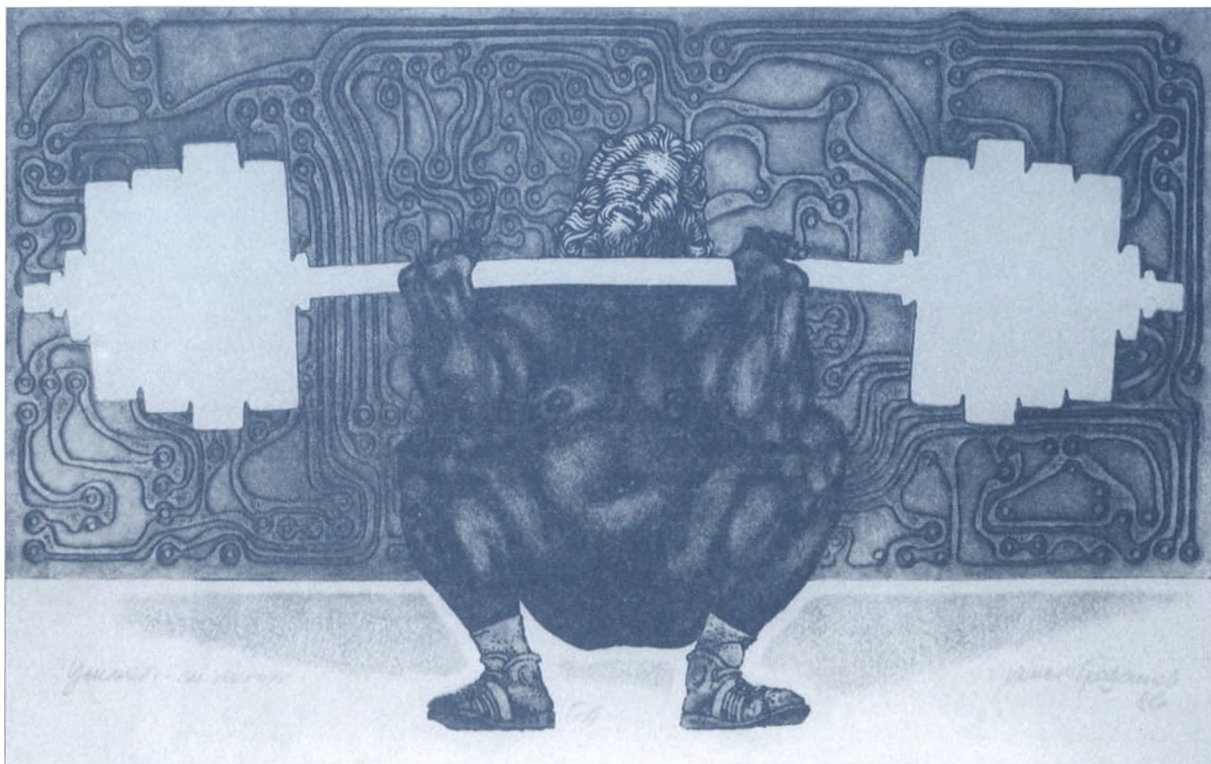
Gredi Assza: Boksz

a mosolyt. Csak így, a távolból elnézve őket, anélkül, hogy beszélgetésükből egy árva szót is hallottam volna. Minden világos volt számomra.

A nemzeti bajnokságon történt, az utolsón, amelyen részt vett. Három hónappal később, karrierem csúcán, ahogy az újságírók fogalmaztak, abbahagytam a bokszt. Az előtt a bizonyos mérkőzés előtt évek óta először volt esélyünk rá, hogy bajnokok legyünk. Legalábbis a lapok így írták. Az első három kör után a pontkülönbség nem volt olyan nagy. De a szakértők szerint és a mi számunkra is inkább csak elméletileg volt elképzelhető, hogy legyőzzük a CSZKÁ-t. Tisztában voltunk az erőviszonyokkal. A pillanatnyilag majdnem egyenlő pontoktól függetlenül. Mégiscsak ők szerezték meg az ország legjobb fiatal boksztólait. A legjobbak náluk játszottak. Mi csak a saját erőnkre, az egyesületünkben felnevelt fiúkra számíthattunk. Ez is valami, de a győzelemhez nem elég. Négy biztos győzelemre számítottunk: az enyéimre, Plamen Kocsevére és a nehézsúly két kategóriájában. A többi súlycsoportban tudtuk, hogy a CSZKÁ-soké a győzelem. Ennek ellenére

általános lelkesedés közepette kitartóan edzettünk. Minél jobban közeledett a meccs napja, annál eltökéltebbek lettünk. És valahogy lehangoltabbak is, hiszen az igazság az igazság. Nem hunyhattuk be előtte a szemünket.

Együtt edzettünk, velünk volt Miso is, aki a csapat lázadói közé tartozott, ha szabad így kifejeznem magamat. Egy volt azok közül, akiket elragadt az általános lelkesedés. Reménye sem volt rá, hogy részt vegyen az év legfontosabb mérkőzésén, de ő nem is gondolt erre. Egyszerűen teljes szívvel, teljes odaadással edzett. Számára csak az volt a fontos, hogy segíthesse a szakosztálynak. Nem számított, hogy boksztechnikája a balhorogban merült ki. Az sem számított, hogy a meccs előtt többször is kinevették. Mert – ahogy az a különcöknél lenni szokott –, az ő edzései sajátosak voltak. Nem olyanok, mint a másoké. „Mára háromszáz balhorog van előirányozva” – mondta néha. S amíg nem teljesítette, összeráncolta homlokát, vállát felhúzza, könyökét behajlítva, összegömbölyödve, mint egy dió, el nem hagyta volna az edzőtermet. Rég elvesztette már a kedvét,

Hriszto Gradecsliev: Erőfeszítés

hogy megtanuljon, mondjuk, egy szabályos jobb-egyenest. Vagy balegyenest. Hogy igazi bokszoló legyen. Ragaszkodott a sajátjához, a ki tudja hány balhoroghoz. Az edzők levették róla a kezüket. Túl esetlenek voltak a mozdulatai, amikor valami újat, megszokott technikájától eltérőt próbáltak vele csináltatni. Jelleme is göcsörtös volt. Úgy vélték, csak idejüket vesztegetik, ha vele foglalkoznak. Az az igazság, hogy minden edzőteremben akadnak hasonló bokszolók. Az ilyen kitartó, szívós öklözőket általában edzőtársnak használták. Nem tudom, hány ilyen reménytelen esetre van szükség, akikre az edzők figyelmet sem szentelnek, hogy egy igazi bajnok felnőjön. De szükség van rájuk. Ezért nem kergetik el őket az edzőteremből. S ha abbahagyják a bokszolást, az általában senkinek sem tűnik fel.

Hihetetlenül kezdődött a reggel, amikor a be-melegítés után bejelentették, hogy Misot bevették a csapatba. A két napja megsérült kerettag helyére. Az sem volt különösebb képességű bokszoló. De bokszoló volt. Jól mozgott, szabályosak voltak az ütései. Nem kellett szégyenkezniük, ha a ringbe lépett, még ha veszített is. Az edzők tanakodtak, hogy mitévők legyenek. Talán jobb is, ha egy súlycsoportban, melyben amúgy is veszítettünk volna, nem indulunk, mint ha szégyent vallunk. Mert Miso szerepeltetése mindenki szerint igazi

blamázs lenne. Hogy ugrálna a ringben, távolról lengetve azt a balhorgot! Egy kiváló öklővívó ellen kellene kiállnia. Akinek neve van. Ebben a súlycsoportban a CSZKÁ-sok biztos győzelemre számítottak. De mi is történt pontosan, hogy eshetett meg ez, máig sem világos számomra. Amikor egy reggel, három nappal a mérkőzés előtt kihirdették a csapat összetételét, Miso hallhatta a nevét. A gondnoktól műszálas tréninget és reprezentatív csapatmezt kapott. A meccs kezdetéig le sem vetette. A melegítő alá felhúzta rongyos pólóját és a nadrágját, amiben edzeni szokott, felülre pedig, nehogy bepiszkolja, rávette a lampaszos mezt. Azt látva, hogyan ugrál a terem legtávolabbi sarkában – összegömbölyödve, mint valami puha gyerekjáték –, nem állhattad meg nevetés nélkül. De a mérkőzés a nyakunkon volt, és mindannyian – edzők, versenyzők és a különböző közreműködők – idegesek, feszültek voltunk. És a lelkes, két szerelést is magára öltött, verejtékben úszó Misóval senki sem törődött különösebben.

A folytatás ugyanilyen hihetetlen volt: az első súlycsoportban mi győztünk. Csecsének, akit a meccs előtt a CSZKÁ-sok biztos győztesének tartottak, felszakadt a szemöldöke. A fejével ütötte meg a közelharcban a mi bokszolónk, vagy az ütéstől szakadt-e fel a szemöldöke – senki sem tudta. A helyzet vitatott volt, s amíg a bíró az ügye-

letes orvossal tanácskozott, rengeteg magyarázat hangzott el. De végül a bíró döntött: a mérkőzést nem lehet folytatni. Ráadásul úgy határozott: az ütés szabályos volt. A mi fiunk ugrált örömeiben, táncra kelt a ringben. Nem hagyta abba, amíg a bíró magához nem intette, hogy a kezét felemelje. Aztán megcsókolta ellenfelét. Teljesen összevérezte magát, de tovább ugrált a győzelem örömeiben. Emlékszem, nekifutott, hogy átugorja a kötele. De mivel alig volt 150 centi, lába beleakadt a felső kötélbe és fejével lefele lezuhant, majdnem összetörte magát. A közönség nevetett. A mi szurkolóink ujjongtak, a terem másik oldalán a CSZKA-sok füttyöltek.

De az ő csapatuk eleve erősebb volt. És a várakozásnak megfelelően egymás után aratták az őket megillető győzelmeket. Három-egyre vezettek, majd négy-egyre... Nem voltak izgalmas vagy érdekes mérkőzések. De megnyerték őket. Amíg el nem jött az én meccsem ideje. Úgy másfél percet játszottam és nem csináltam semmi különösebbet. Az én meccsem, bevallom, csak azért volt érdekes, mert az enyém volt. A CSZKA-sok edzője látva, hogy az események a kezdeti jelenet ellenére a vártnak megfelelően alakulnak, lassacskán megnyugodott és bedobta a törölközőt. Feladták. Én voltam a csapatunk egyik biztos esélyese. Aztán Plamen Kocsev is győzött. A nehézsúlyú kategóriában köztudottan nem volt vetélytársunk. A mieink kétméteres, szőrös óriások voltak, hatalmas izmokkal. Valamilyen ágon unokatestvérek. A nemzetközi versenyek mezőnyébe be sem juthattak, de Bulgáriában ők voltak a legjobbak. Ahogy mondani szokás, klasszisokkal jobbak voltak ellenfeleiknél. És akkor jött Miso. Vagy húsz másodpercig tartott a menete. Ellenfele, egy nemzeti válogatott, csapata egyik biztos győztese, elindult felé, hogy küsse. Valóban arcátlanság egy ilyen

fontos meccsen egy Miso-féle versenyzőt kiállítani ellene, aki csak egyetlen egy ütést ismer. De akkor, feszült izgalmában, Miso megerősítette gúnynevét: Balhorog. Amikor a CSZKA-s már majdnem leterítette záporozó nehéz ütéseivel, ő meglendítette az öklét, egyszerűen és biztosan, mint már ezerszer, milliószor az edzéseken. Ütése oldalról, pont az állán érte ellenfelét. Ilyen kiütés ilyen nyilvánvalóan különböző kvalitású versenyzők között, higgyék el nekem, száz évben ha egyszer történik. Nem is, kétszázban. Az ütés nem is volt túl erős, de elég volt ahhoz, hogy ellenfele a padlón maradjon. És hogy győzzünk. Hat ötre. Bajnokok lettünk. És az, akit körbehordoztunk, Miso volt, a Balhorog. Attól kezdve a „Balhorog” már nem gúnynévként, hanem romantikus becenévként ragadt rajta. Nem emlékszem, ringbe lépett-e még egyszer hivatalos meccsen. Biztosan nem. De abban biztos vagyok, hogy hosszú időn át ő volt a legboldogabb ember az edzőteremben. Üdvívalgással fogadtuk, ha megjelent, megveregettük a vállát, felidéztük a történeteket.

És elszomorodtam, igazán elszomorodtam, megsajdult a szívem Plamen Kocsev bosszús képére nézve. Veszekedni, vitatkozni akart. Harcolni, ha kell. Csak hogy bebizonyítsa nekem, milyen „nagy” bokszoló volt. Nem bízik magában, sem bennem, sem pedig a vallomásomban, amellyel, úgy éreztem, tartoztam neki. Hogy magyarázzam meg neki, hogy még ha egyet is értenék vele, ő akkor sem érezné soha azt, amit Miso. És soha nem fog úgy mosolyogni, mint Miso az emlékeim között megnyílt résen át. Ebben a résben olyasmit láttam meg, amit nem tudok megmagyarázni. Nem vagyok képes rá. Szeretném megosztani Plamen Kocsevvél, de nem tudom, és ez még jobban elszomorít.

Juhász Anna fordítása

Eddig még sosem fordult elő, hogy minden meghívott az első nap megérkezett volna, mint most. Érezni lehetett, hogy a világbajnokság előtti utolsó edzőtáborba érkezünk. Ebéd után összegyűltünk a hotel recepciójánál, majd két edző elkezdte kiosztani a szobákat. Mindegy volt nekem, kivel leszek egy szobában. Csak vártam, hogy valaki szobatárs nélkül maradjon, amikor Bore rátenyerelt a vállamra. Nem ölelés volt ez, semmi esetre sem, csak mintha nekem támaszkodott volna.

– Lehetnének mi együtt? – kérdezte. És csak ekkor nézett rám. – Felírna miniket? Ugye nincs semmi kifogásod?

Pedig volt. Ő volt az egyetlen, akivel nem szerettem volna egy szobába kerülni. De nem fogom nyíltan megmondani neki, csináljon, amit akar. Egyébként is rég kinőttem már az iskolapadból. Amikor sporttagozatos középiskolába mentem, Bore a „nagyok” közül való volt, és szörnyen ugrottatott. Hónapokig, sőt egész évben nem hagyott békén. „Kimosod a zoknijaim?” „Hozz vizet!...” Hányféleképp alázott meg! Nem teljesítettem a szeszélyeit, de minden nagy az ő oldalán állt. Nemcsak az ökölvívók. Más sportolók is. És ez rettenetes volt. Ha ellenállsz, ketten, általában birkózók, megragadják a karod, ketten pedig a lábaddal, és fejfelé kilógatnak a tizenhatodik emeletről. Néhány másodperc múlva az arcod kipirul, és úgy érzed, menten szétrobbansz. És így lógsz, amíg teljesen ki nem készülsz. Néha arra kényszerítették valakit, hogy a WC-csésze fölött csináljon fekvőtámaszokat. Az éjszaka kellős közepén felfordítják az ágyad vagy két bögre vizet öntenek rád, hogy bevizelj. Mindenféle hülyeséget kitaláltak. De csak a tanév elején. Így köszöntötték a golyákat.

De Bore sokáig gyötört, mert szemet szúrt neki szégyenlős ellenállásom, ahogy ő nevezte. A másik, fontosabb oka jellemében rejtett. Szüksége volt rá, hogy felsőbbrendűségét valakinek bizonygassa. Így jobban érezte magát. Igyekeztem nem figyelni rá. Ha hozzám szólt, tovább csináltam, amibe belekezdtem, mintha ott sem lett volna. Csak vizet vittem neki. De gondoltam, vizet vinni nem szégyen, ha valaki szomjas. Akkoriban negyvennyolc kilómmal én voltam a legkisebb az osztályban. Nem volt szégyen, ismétlem. Itt kell megemlítenem, hogy Bore a hetvenegy kilósok súlycsoportjában versenyzett. Ha megver, lekvárt csinált volna belőlem. De nem engedelmeskedtem, bár rémület fogott el, ha feldühítettem. Ar-

comba üvöltött, és hatalmas ökleivel fenyegetett. Minden áron el akart képesíteni. Nem szóltam, rá sem néztem, csak azt ismételtettem remegve: na és, megölni csak nem fog.

Öt év telt el azóta, és a dolgok megváltoztak. Megnőttem, megemberesedtem. Sok fiú, akik régről emlékszik rám, meg sem ismer. Boréval

régóta két határos súlycsoportban versenyzünk: ő középsúlyban, és pedig az ő régi súlycsoportjában, a hetvenegy kilósokéban. De még ennyi idő elteltével is megmaradt a feszültség közöttünk. Azt hiszem, én vagyok az oka. Csak akkor állok vele szóba, ha feltétlenül szükséges, és gyakran úgy megyek el mellette, mintha észre se venném.

Egyszerűen nem akarom elfelejteni a múltat. Az edzőtábor pedig hosszú lesz, másfél hónapos. Bármilyen nemtörődöm is vagy, kellemetlen egy olyan emberrel megosztani a szobádat, akiről megvan a véleményed. De ha ezt akarja, én pedig már bele is egyeztem, hát együtt fogunk lakni.

A lift, természetesen, nem működött. Megragadtuk a sporttáskákat és elindultunk a harmadik emeletre. Bore mögött haladtam, figyeltem, hogyan veszi kettesével a lépcsőfokokat, a fa kulcs tartót szorongatva, és rájöttem, miért siet annyira. Kapkodva nyitott ajtót, mintha attól tartana, hogy az utolsó pillanatban megelőzőm, még az ajtóból rádobta táskáját az ablak melletti ágyra és ráheveredett, anélkül, hogy körülnézett volna.

– Ugye nincs semmi kifogásod ellene, hogy ezen az ágyon aludjak? – kérdezte, fejét a párnába fúrva. – Az ablak mellett. Szeretek olvasni az ágyban.

– Nincs.

És tényleg nem volt.

Csak az edzésekre akartam koncentrálni. A másfél hónapos edzésekre. Semmi másra. És azt is figyelembe vettem, hogy az ablak mellett könnyű meghűlni. Egy megfázás legalább egy-két napra kivonna a forgalomból. Lázasan edzeni rosszabb, tönkreteszi a szívet. És mi bámészkodnivaló volna az ablakból? Ismerem a tájat. A Vitosát és a parkot. A két stadiont. Más nincs is. Olvasni pedig az ajtó melletti ágy is elég kényelmes.

– Megmondták, hánykor kezdődik az első edzés? – kérdezte Bore, majd a hátára fordult. Átemelte hasán a táskáját, megállapította, hogy viszonylag könnyen elfoglalta az általa kiválasztott ágyat, majd a táskát a földre dobta.

– Ötkor.

PALMI RANCSEV

Farkastörvények

– OK. Bőven van még időnk aludni. Miért nem töltesz meg egy üveget hideg vízzel? Neked közelebb van.

Említettem már, hogy a vízfordás ellen nincs semmi kifogásom. Mindenki tudja. De csak ha szomjas az illető, vagy ha nincs kedve felkelni, mint most Borénak. Miért ne hoznék. De mostanában már úgy gondolom, hogy „golyakoromban” a sportiskolában nem bírtam teljesen ellenállni. És elkezdtem vizet hordani, hogy a nagyobbaknak legalább egy szeszélyét teljesítem. Különben nem hagytak volna békén. Eleinte minden golya ugrott, mint a szöcske, még a legbátrabbak is. Igaz, ami igaz, a sportiskolában a legtöbben kemény legények voltak. A golyák beavatása régi hagyomány. Szóval azóta hordtam vizet mindenkinek, aki megkért. Még a legszerencsétlenebb alakoknak is. Mintha tagadni próbáltam volna, hogy annak idején nem tudtam ellenállni.

Kieresztettem a csapatot, pedig meleget is töltöttem volna neki, hogy aztán órákig köpködjön, majd bevitettem neki a bepárasodott üveget. Rátettem az éjjeliszekrényére. Fogtam egy poharat, hogy magamnak is töltsék. Egy zacskó vitamint akartam feloldani.

– Előbb én, várj! – Bore kikapta a kezemből az üveget. – Nem vagyok finnyás, de utálok, ha előttem isznak az üvegből.

– Akkor igyál.

Néztem, hogy nyeli a vizet, hogyan töröli le száját karjával és adja át nekem az üveget:

– Most tölthetsz.

Baráti hangon mondta, szinte bocsánatkérően. Nem kötekedik. Csak az a szokása, hogy elsőként igyon az üvegből. Legalábbis megpróbáltam ezt gondolni. Hiszen negyvenöt napig együtt fogunk lakni. Mert ha egyszer már beleegyeztem, nincs visszaút. Még ha terhemre lesz is. A végső-kig kitartok. Utálok engedni, még ha kényszerítenek is. Minél erőszakosabban kényszerítenek, annál kevésbé engedek, tudom.

Ezután is így teltek a napok, egyik a másik után.

Edzések – naponta három vagy néha több is. Az ellenségemnek sem kívánnék ilyet. De más-képp nem megy, jól akarok szerepelni a Vb-n. Nem lehetek biztos benne, a boks az mégiscsak boks, véletlenek is vannak. És mindenki örülten edz a nagy bajnokság előtt. Tehát egy hozzám hasonló ökölvívóval kell megmérkőznöm. Egy majdnem ennyire felkészülttel. Hogy lehetnék biztos benne, hogy legyőzöm?

Amikor eltelik tíz-tizenöt nap az edzőtáborból és kora reggel már fáradtan ébredsz, fél nyolckor ugyanilyen fáradtan indulsz el a terembe az első edzésre, nagyon fontos, hogy legyen egy barátod. Akivel elengedheted magad. De legalább tu-

dod, hogy neki is ugyanolyan nehéz. És alig bírja. Nem állíthatom, hogy Boréval egész idő alatt kellemetlenül éreztem magam. Épp ellenkezőleg. Általában megértettük egymást. Panaszkodtunk a kosztra, mindenféléről beszélgettünk. Néha egész éjjel. Lányokról is, hiszen éjjel leginkább róluk szokás beszélni. Meg az autókról. Beszélgettünk egyszerűen az életről is. Egy este, épp a legizasztóbb edzések idején, amikor egyikünknek sem tudott elaludni a fáradtságtól, Bore mondott valamit, ami elrontotta azt a megközelítőleg harmonikus viszonyt, mely kialakult közöttünk. Nem tetszettek a szavai, egyáltalán nem tetszettek. Végre megértettem, miért akart velem egy szobába kerülni.

– Farkassá kell válnod, ha bajnok akarsz lenni. Keresned kell a nehézségeket, a kellemetlenségeket. Ez az igyekezet olyan, mint egy kiegészítő edzés – fűzte hozzá Bore a sötétben. Úgy folytatta, mintha könyvből olvasná. – Akarat kérdése, hogy bajnok leszel-e, hogy érmet nyersz-e. – Majd rövid hallgatás után hozzátette: – De a Vb-n egy éremmel is beérem.

Dühömben kedvem lett volna megkérdezni, én voltam-e az az önként választott nehézség? De inkább hallgattam. Hamarosan rájöttem, hogy főleg a „farkas” szó dühített fel. Nem szokatlan, ha boksról és bokszolókról esik szó. De őt hallgatva sok minden világossá vált számomra, amin az előtt az este előtt csak csodálkoztam...

Borénak nagyon erős jobbkézes ütései vannak. Egyenesek, horgok. A felütése, ha eltalál, meg is ölhet. De a fejre mért jobbegyenes a legveszélyesebb. Mert általában kerüli a közepes és a közeli távolságot, ahol horgokat és felütéseket használhatsz. De bal kézzel is, különösen a balhorgával, ha eltalál, földre terít. Az edzőtáborban nagyon gyakran, valójában szinte minden nap, vele játszottam edzőmérkőzéseket. Technikai elemeket gyakoroltunk. Az ilyen gyakorlatoknál alkalmazkodnod kell a partneredhez, mert ő is tanul. Bore viszont, ha beindul, elkezdi ütni a vállam, a könyököm... Képes lenne megölni. A fejemet is ütötte, a testemen is sikerült találatokat elérnie. Nem találtam a helyem a teremben. De ez általában csak az első menetekben van így. Ez egy másik sajátossága. Labilis, ahogy az edzők mondják. Ha ellene játszol, tudnod kell, hogy az első menetben és a második elején a legveszélyesebb. Ha elfárad, elengedi magát. Gyengül a szorítása. A támadásai is fokozatosan erejüket veszítik. Az az igazság, hogy elég sok verést kaptam az edzőmérkőzéseken, amik a többi fiú számára fájdalommentesen teltek. Mindig gyorsan, nem agresszívan játszottam, ahogy az edzők elvárták. De Bore nem figyelt az én játéktípusomra. Teljes erővel küzdött, még jó, hogy ritkán egyeztem bele, hogy

felmenjünk a ringbe. A teremben edzettünk, ahol elég helyem volt mozogni. És sikerült kitérnem az ütései elől.

– Ugye nem haragszol, hogy mindig teljes erővel bokszolok? – kérdezte egyszer. – De értsd meg, világbajnokságra készülök. Valóban meg kell terheljem magam.

Mit válaszoljak neki – hogy én is arra készülök? Vagy hogy vigyáznom kell a fejemre? Mert még szükségem lesz rá? De nem szóltam. Csak tovább figyeltem.

Ez a hosszú edzőtábor is véget ért egyszer. Amikor befejeződik, az az érzésed, mintha csak tegnap kezdted volna a felkészülést. Nekem legalábbis így tűnt. Elfelejttem a nehézségeket, és úgy érzem, mintha újjászülettem volna. Mintha minden porcikámat megolajozták volna, és most kitűnően működne. Várom, hogy kezdetét vegye a legfontosabb. Hogy ringbe szálljak. Tudom, hogy nem mindenki jut el ebbe az állapotba, amitől ilyen jól érzem magam. A végén például Bore panaszkodott a legtöbbit. Folyton elégedetlen volt, idegeskedett. Megfigyeltem, és jóleső érzéssel töltött el, hogy állandó bohóckodásával még neki sem sikerült kibillenteni egyensúlyomból. Valójában a másfél hónap alatt edzések után egyszer sem sikerült elsőként bejutnom a fürdőszobába. Szándékosan vártam rá. Kíváncsi voltam, vajon magától előre enged-e. Ő mindig sietett valahová vagy egyszerűen csak berontott, mintha fenntartott helye lett volna. De régóta már csak legyintettem erre.

Elkezdődött a selejtező mérkőzések hete, és a táborban minden megváltozott. Az edzések ritkábbak és rövidebbek lettek. A fiúk kipihenték magukat, magukhoz tértek, ahogy mondják. Néhány nap múlva kiderül a csapat végleges összetétele, a felkészülés már a múlté. Az én súlycsoportomban négyen voltunk, ami három selejtezőt jelentett. Boréval is ugyanez volt a helyzet. Az utolsó gyűlésen, két nappal a selejtezők előtt az edzők azt mondták: ami eddig volt, azt elfelejthetjük. Ha a selejtezőt megnyered, ha megmutatod, hogy most te vagy a legjobb, kiutazhatsz. Tudtam, hogy ez nem igaz. Már régóta tudni lehetett, kik fognak kiutazni. De ezt a csalit mindig lenyelem. És a selejtezőkön úgy játszom, mintha megölnének, ha nem győzök. Nem szeretek mások kegyeire várni, hogy kiutazhassak. Hogy megítéljék, én voltam-e a legjobb az év folyamán vagy nem.

Az első két selejtezőn a két legkomolyabb ellenfelemet győztem le. Ami várható is volt, hiszen mindig is jobb voltam náluk. Nem is edzettek annyit, mint én. Tehát az eredmény számukra is várható volt. Tudtam, hogy én fogok kiutazni. A harmadik mérkőzésen egy lajhárral kellett volna játszani, aki alig mozgott a ringben. Ki tudja, mi-

nek hívnak ilyeneket az edzőtáborba. Ezekről általában kiderül, hogy valamelyik edző hozzátartozói. Vagy valami más fejesé, aki alibit keres neki, hogy bejutassa a TE-re. Mindig körülöttem sündörgött. Nem hízelgett nyíltan, de tudtam, mit akart mondani. Gyengébben játszottam. Világos volt, hogy ki fog részt venni a világbajnokságon. Bore az első két selejtezőn már az első menetben győzött, mindenki tudta, hogy erőseket üt. De annyira izgatott volt a közeli Vb miatt, olyan gyorsan öklözött, hogy az ütéseit látni sem lehetett. Az első selejtezőn jobb kézzel kicselezte ellenfelét, majd behúzott neki egy jobb egyenest és egy balhorgot. Ennyi volt. Oda kellett hívniuk az orvost az ammóniás üveggel. Másnap az állkapocsnyitóra is szükség volt. Fennállt a veszélye, hogy a kiütött fiú lenyeli a nyelvét. Borzalmas volt! Ezalatt Bore a semleges sarokban ugrált, csak az hiányzott, hogy még lihegjen is izgalmában. Még tíz embert leterített volna. Meg akarta mutatni, milyen jól felkészült. Mert az edzők eleve nem bíztak benne. Mindenki tudta, hogy Bulgáriában nyerni szokott ugyan, de külföldön a harmadik menetben összeomlik. És már szinte megnyert meccseket is elveszt, elég, ha ellenfele ráérez, és kitartóbban támadja. De annak a kettőnek nem volt lehetősége, hogy kihasználják a gyenge pontjait. Hogy megtörjék és így tovább. Két kiütés az első menetben, mint már említettem. Majdnem gyilkosságok. De velem ellentétben ő még gondban volt, mert a harmadik ellenfele volt a legkomolyabb. Keményebb jellemű. Technikásabb a többiekénél.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy Bore nem ütötte volna ki őt is. Elérte volna a célját: kiutazhatott volna a világbajnokságra. Ezt akarta: kijutni a Vb-re. Többre nem is vágyott. Mert egy dolog tudni a képletét, hogyan lehet bajnokká válni, és más belülről is annak lenni. Bajnoknak lenni. Hogy a lelked is ennek a képletnek megfelelően kovácsold ki. Mert a kovácsolás a legmegfelelőbb technika, azt hiszem. Ha a világon a legerősebb akarsz lenni. De most jön a legfontosabb. Rögtön bevallom: szándékosan tettem. Szándékosan szakítottam fel a szemöldökét, úgy, hogy annyi vér folyt a jobb szemöldökéből, mint a levágott csirkéből. Szándékosan tettem – ismétlem.

Aznapi reggel, mielőtt rá kellett állnia a mérlegre a hivatalos mérésen, Borének fél kilót kellett fogyasztania. Azt javasolta, öklözzünk egyet, hogy könnyebben leadja. Igazság szerint nem szeretek a selejtezők vagy a meccsek előtti reggelen bokszolni. Ha le kell adjak néhány kilót, inkább szauháznék meg. De beleegyeztem, remélve, hogy legalább a selejtező előtt óvatosabban fog játszani. Szó sem volt róla. Úgy belelendült, mintha velem kellett volna megküzdenie a továbbjutásért. Olyan álmos voltam, hogy kis híján kiütött. Majd

Szimeon Venov: Mozdulat

helyreálltak a dolgok. Annyi közös edzés után megszoktam már a játéksztílusát. Egész idő alatt cselezgettem, nem hagytam koncentrálni, és még idejében kitértem az ütései elől. Nem talált el, és ez felbőszítette. De fokozatosan, miután már majdnem egy egész menetet lejátszottunk, lelassult a mozgása. Közel álltam hozzá, balegyenesekkel ingereltem, készen álltam kitérni vagy támadni. Míg meg nem leptem a balhorgommal, ami mindig jó szolgálatot tett nekem. Nagy lépéssel, szinte ugrásból szoktam behúzni. Lehajoltam egy kicsit, amíg körülötte keringtem és támadtam. Az ütés váratlanul érte és telibe találta. A kesztyűm alatt felhasadt a szemöldöke, még a csontja is kivillant. Ahogy előtört az a rengeteg vér, nem irigyeltem. Ezzel az ütéssel Bore számára véget ért a világbajnokság.

De vajon rájött-e, hogy úgy nem megy, ahogy ő gondolta? Farkastörvényekkel. És ami még fontosabb, amire végig kerestem a szavakat: az ilyen farkasok nem nyernek érmet a nagy bajnokságokon. Az érmekeket az olyanok nyerik, mint én. Mert a Vb-n négy nehéz küzdelemben győztem, és bejutottam a döntőbe. Nem lettem bajnok. De abba a három döntő menetbe beleadtam mindent, a szívem is majd szétrobbant. És megbecsülöm az ezüstérmem. Bebizonyítottam, hogy a világbajnokságokon azok nyernek érmet, akik eltűrik a farkasokat. És néha erősebbek náluk. És még ha nagyon magányosak is, kitaszítottak, elnyomottak, mindenki által elfelejtettek, akkor sem engedik így hívni magukat.

Juhász Anna fordítása

A bolgár hősi eposz története megerősíti azt a feltevést, hogy bár maga az eposz a Balkán-félszigeten keletkezett a középkor folyamán, mégis számos olyan ókori, antik és más elemet hordoz, amelyek új értelmet kaptak egy másik történelmi kontextusban*. A bolgár hősi eposzt etnikai és történelmi kapcsolatai egyrésztől összekötik a közép-ázsiai és az iráni-perzsa epikus hősökkel (a Sah-name, a Mahabharata és Ramájána alakjaival), másrésztől hatottak rá az Iliász és az Odüsszeia antik szövegei, de motívumai és formája összevethetők a nyugat- és az észak-európai eposzokkal, mint a „Nibelung-ének”, „Roland-ének” vagy a finn Ka-

levala, továbbá az orosz népi eposzok és regék hőseivel (pl. Ilja Muromec, Nap-Vladimir fejedelem, Igor és Boján fejedelem az „Ének Igor hadáról” c. hőskölteményből).

A történelmi források folklorisztikus folyamatokról tesznek tanúbizonyságot az epikus hagyomány keretében. A 14. század első felében Nikiforosz Gregora történész, bizánci követ úton Sztrumica felé a bolgár hősi eposzt is érintő adatokat közöl. Éjszaka Belaszica sötét erdejében az őt kísérő szolgák énekelni kezdték szomorú dalukat, amelyek a hősök tetteit dicsőítették. Melchior Besolt, aki von Lichtenstein gróf 1584-es bulgáriai útjáról tudósít, azt írja, hogy a Vaskapunál, Ihtiman és Vetren között hallotta a környék lakosait Krali Markóról szóló dalokat énekelni.

A bolgár hagyományos kultúra részeként még a 20. század elején is az áruszállítók, kocsisok, kereskedők, iparosok énekeltek az ún. „markói dalokat”, és eladó portékájuk mellett az énekek különböző változatait is terjesztették. Hősi énekeket énekeltek hétköznapi és ünnepi alkalmakkor is – lakomákon, a kútnál, a fonóban, kapáláskor, aratáskor. A nép szeretete a hősök iránt és az igyekezet, hogy megőrizze a hősi énekeket, összetalálkozik a Krali Markó végrendelkezéséről szóló hiedelemben. E szerint a hős egy zsák aranyat hagyott az énekesekre, hogy továbbra is ápolják emlékét.

A hős és testi ereje az epikus hagyomány egyik alaptémája. Az erős, legyőzhetetlen, bátor, ügyes, szemfüles, okos, ravasz, talpraesett hős alakja ősrégi korok öröksége, de végső formáját a középkori Bulgária hétköznapi és történelmi ese-

ményeiben kapta meg. Ez az alak vitathatatlanul kapcsolódik a nagy fizikai erőhöz, a sportbeli jártassághoz és az élettapasztalathoz, amelyek segítségével a hős győzedelmeskedik a csatákban, az összecsapásokban és a versenyekben, és legyőzi ellenfeleit.

A néphit szerint az ilyen hősök mindig valamilyen ismertetőjellel jönnek világra természetfeletti körülmények között, mitikus és természeti erők közreműködésével. Azoknak a gyermekeknek, akik sárkány és emberasszony vagy sárkánynő és férfi kapcsolattól születtek, szárnyuk, sárkányfarkuk van és különleges „sárkányerővel” rendelkeznek

(ilyen, pl. Mihály sárkányfi, Szárnyas vagy Hatszárnyú Hreljo, stb.). Az erejük abban is rejlik, hogy gyakran több szívük van (3-tól 9-ig). Más hősök burokban vagy kozmikus jelekkel születnek – csillag, nap, hold:

... Fiúgyermeket szült,
homlokán csillagok,
mellén a nap,
köldökén hold...
(Szvoze, Szófia környéke, SzBNU, 38,
1930, 3. o.)

Ebben a kontextusban a későbbi korok hajduténekeinek hősei is mitikussá válnak – pl. Filip Totyu vajdáról is azt tartották, hogy szárnya van, és nem érik el a török golyók.

A hősök csodával határos születése és életben maradása szintén megtalálható a népi epikus hagyományban. Krali Markó apja, Valkasin király megijedt a jósok jövődőlésétől fia hatalmas hősiességéről, ezért kosárba tette őt, és bedobta a Vardar folyóba. Egy pásztorlegény azonban megtalálta, így megmenekült és felnevelkedett. Ez a bibliai motívum megtalálható az apokrif bolgár krónikában is a 11. századból. A legenda szerint Aszparuh kán is olyan gyermek volt, aki „három évig sodródott a vízen”. Milétosz király legendája pedig, amely szerint őt is eldobták, a farkasok nevelték fel, majd ő meg alapította Milétosz városát Kis-Ázsiában, erősen emlékeztet Romulus és Remus, Róma város farkas által felnevelt alapítóinak történetére. A kínai mitológiában Sen-Nung királyt (élt Kr. e. 2838-tól 2698-ig), akit sárkány nemzett, egy heggyomra tették ki, ahol a vadál-

* Vö.: Bolgár hősi eposz, SzBNU, 53, 1971; J. Ivanov: A bolgár népdalok, 1959; E. Teodorov: A bolgár nép hősi eposz, 1981; P. Dinekov: Bolgár folklór, 1959; V. Jurdanov: Krali Marko, 1916, stb.

latok nevelték fel. A bolgárok mitikus őst, a legendás Avitoholt, egy bolgár legenda szerint a bozótba hajították. Csodálatos módon megmenekült és egy őz táplálta őt tejével. Így, a hősök születése körüli csodálatos események arra utalnak, hogy hőstetteik előre meg vannak írva a sors könyvében.

A hősök mitikus mivolta azonban még nem jelenti azt, hogy a dalnok ne vegye figyelembe a hősök valóságos fizikai felkészülését, ami hozzájárul megerősödésükhöz, és ténylegesen a nép kiválasztottjaivá és védelmezőivé teszi őket. A hőseposz szereplői a valóságban is létezett történelmi személyiségek. Krali Markó egy Prilep környéki uralkodó, aki a törökök hűbérese volt; Musza Keszedzsija Bajazid szultán egyik fia; Magyar Fülöp az a Fülöp herceg, aki a 16. században megvédi Bécset a törököktől. Jankula hős alakjában Hunyadi János magyar hadvezért fedezhetjük fel, Szekula gyermek pedig Székely Jánossal azonos. Gino Arnautcse és Musza Arbanaszi eredetileg albán fejedelmek voltak, Szárnyas Hreljo pedig Sztrefan Dusan cár idején uralkodott Sztruma környékén, ő építette a Hreljo-tornyot a Rilai kolostorban, és ott is van eltemetve. Éppen ez a folklóri realizmus teszi a népi eposzt a bolgár népi sportok történetének hiteles forrásává. Ezekkel a kérdésekkel két neves bolgár tudós is foglalkozott – Evgenij Teodorov folklorista és Hriszto Vakarelszki néprajzkutató**. Teodorov kronológiai sorrendbe rendezte az első és a második bolgár cárság, továbbá a török kor bolgár sporteseményeit. A forrásokat elemezve megállapította, hogy kétfajta sportvetélkedő különíthető el – a párharc, amely a bolgár arisztokrácia képviselői között volt népszerű, mint a harci felkészülés eszköze, és a tömeges népi versenyek, amelyek az ünnepi szertartások részét képezték, és szorosan összefüggtek a munkával és az önvédelemmel. H. Vakarelszki pedig felfedte a népi sportesemények elválaszthatatlanságát a bolgár nép hétköznapi és ünnepi gyakorlatától.

Az eposzok hősei minden fajta atlétikai, lovas és úszósport birtokában voltak.

Ugróversenyeket számos népkölteményben találunk, ez a sport tömeges gyakorlására utal. A versenyben általában két hős vesz részt. Az győz, aki át tudja ugrani az előre meghatározott akadályt. Az énekekben általában „toronnyal”, „magas tornyokkal”, „erőddel”, „kőfallal”, „magas kerítéssel” vagy „bolttal” találkozunk, vagyis magas, stabil építményekkel. Lóugratás is előfordul. A szövegekben három vagy kilenc lovat kell átugor-

ni, néhány helyen pedig még nehezítik is az akadályt – lándzsát helyeznek a lóra, a lándzsára pedig nyilakat. Egy Szófia környékéről származó dalban („Denica vezér és a meg nem lelt gyermek”) Denica leány 30 lovat ugrik át, és így lesz egy 30 főből álló csapat vezére. Ebben az esetben a megvalósíthatatlan sportteljesítmény metaforikus eszköz, amelynek célja, hogy felmagasztalja a leány hihetetlen ügyességét, amellyel a megérdemelten vívta ki a vezető helyet.

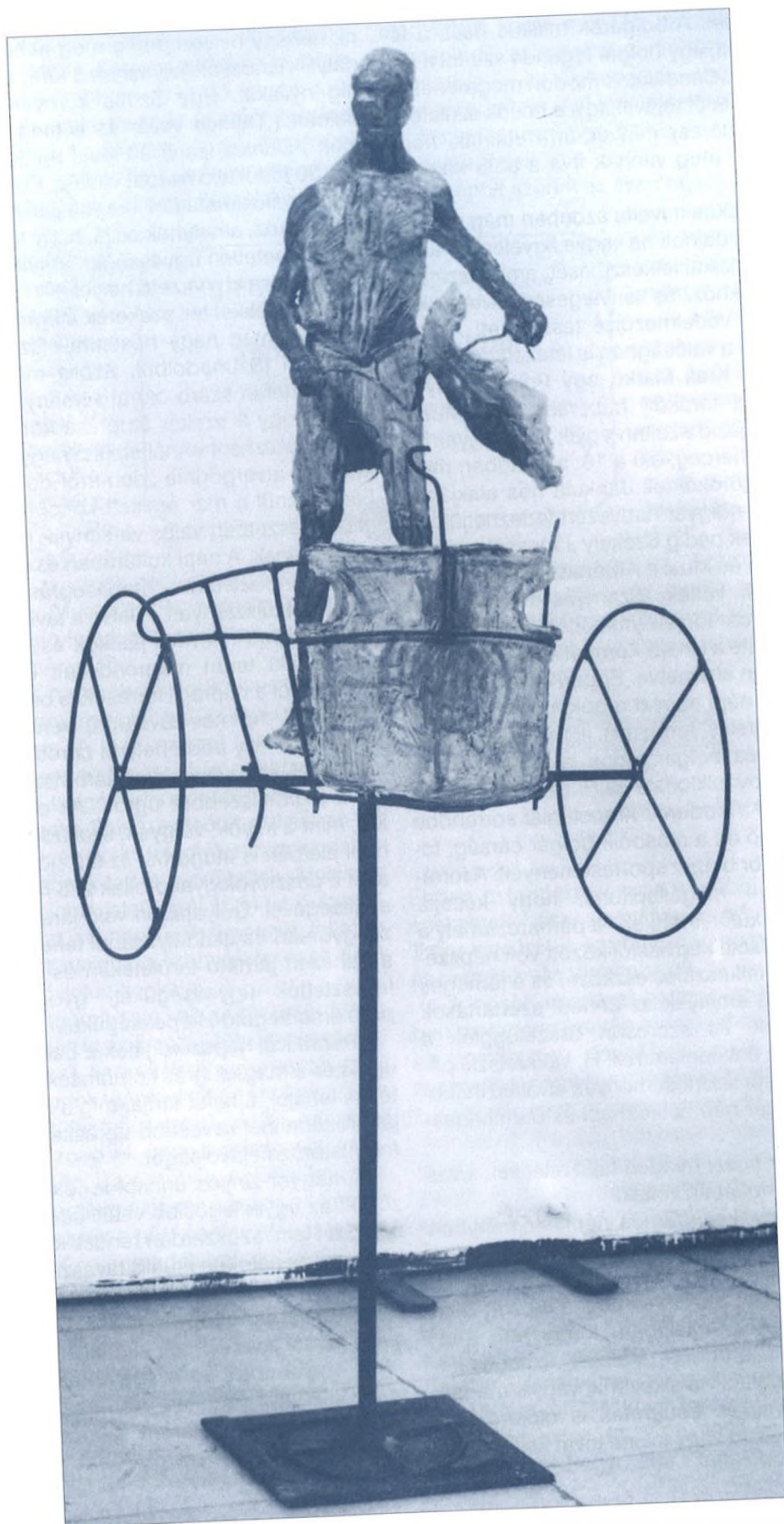
A tuskékkal teli szekerek átugrása (3-tól 9 szekérig) szintén nagy hőstettnak számít. Az egyik éneken (Szuholdból, Szófia mellett) Milos juhász Sztrefan szerb cárral versenyez, és azt gondolja, hogy 9 szekér átugrása könnyű dolog, hiszen juhászként ennél sokkal nagyobb akadályokon kell átvergődnie „dombról dombra” ugrálva. Függetlenül a már említett költői hiperboláktól, a népköltészetben valós versenyek és akadályok is előfordulnak. A népi kultúrában és az eposzokban megkülönböztették a magasugrást „minden magasságot túlszárnalt”, illetve a távolugrást „kilenc helyett ugrott”. A népi játékok és vigadalmak részei a falu terén megrendezett ugróversenyek, amelyekről a néprajzi források is beszámolnak. Ismeretesebbek a hármastávolugró versenyek, ahol a résztvevők egy adott helyről páros lábbal rugaszkodtak el, személyenként háromszor. Az győzött, aki a legmesszebbre ugrott. Az olyan akadályokat, mint a folyók, völgyek, szakadékok, a hétköznapi életben is átugorták az ún. „juhászugrással”, amit a pásztorok gyakoroltak 2, 5 m hosszú rudak segítségével. Gólyalábon való járás is ismert, ezzel gyorsan és akadálytalanul lehetett közlekedni a nehezen járható területeken és vizeken át. Így fejlesztették ügyességüket, gyorsaságukat és problémamegoldó képességüket.

Rendkívül népszerű játék a bakugrás, a távolugrás és a magasugrás kombinációja. Az egyik játékos lehajol, a hátát tartja, míg a többiek átugorják. A cél minél kevesebb ugrással megtenni egy meghatározott távolságot.

A hagyományos ünnepi rendszerben megőrződött az egyik legősibb vetélkedés is – a tűzugrás. Ezt Hamvazószerdán rendezik, akkor a falvak körüli magaslatokon rituális tavaszi tüzeket gyújtanak, amelyeket a fiatal férfiak és fiúk ugranak át. A tűzugrás tisztító-gyógyító jelentése mellett, ebből a szokásból a versengés elemei sem hiányoznak.

A súlyemelés és a súlylökés elemeit tartalmazó versenyek szintén jelentős helyet foglalnak el az eposzokban. Három változatban fordulnak elő: súlyemelés, kilökés és dobás, a súly leggyak-

** E. Todorov: „A bolgár hősi és hajduténekek és a bennük fellelhető sportvetélkedők, 1963; Találunk-e úszóversenyekről szóló adatokat a bolgár hősi énekekben? Bolgár Folklor 1987, 4; Küzdelem a medvével népi énekeinkben, 1960. H. Vakarelszki: Népi sportok. Zlatorog 1935, 3; Bulgária néprajza, 1974.

Emil Popov: Kocsi

rabban kő. Az eposzokban és a legendákban számos földrajzi név ismeretes, pl. „Markó kövei”, „Markó sziklái” stb., amelyeket ő dobott vagy emelt fel mitikus erejének segítségével. Ezt az erőt a hős Ila tündértől kapta, aki háromszor szoptatta őt saját tejével, miközben próbára tette erejét kőemeléssel (ének Gorna Dikanja faluból, Radomir mellett, SzBNU, 53, 145). Az első alkalomkor Markó csak a térdéig tudta a követ felemelni, a másodiknál a válláig, a harmadik után pedig úgy áthajította szőke feje felett, hogy „azóta sem leltem meg”. Ez a fokozatosság az akadályok leküzdésénél egy Szeresz környéki karácsonyi dalban is megjelenik, ahol a hős Dimiter 77 sárkánnyal vetélkedik. A hős a Pirin hegységben találkozott a sárkányokkal, akikkel 3 napon át ettek és ittak, de a hős győzött, majd pedig birkóztak, de akkor is ő volt az erősebb. A végén fogadást kötöttek, hogy ki tud messzebbre hajítani egy nagy sima sziklát. Dimiter a követ a Kozsuh hegyen át egészen az Égei-tengerbe dobta. Ekkor a sárkányok elismerték, hogy ő nagyobb hős, és testvérükké fogadták.

Krali Markó és Magyar Fülöp súlyemelő- és hajítóversenyének tárgya az a vörös folyami szikla, amelyen 70 asszony mosott. Krali Markó úgy győzte le ellenfelét, hogy a sziklát a válláig emelte, majd 3 öl mélyen a földbe verte.

Érdekes E. Todorov azon feltételezése, hogy az egyik énekben Krali Markó és Dukadincse gyermek közötti kőhajítóvetélkedés tulajdonképpen diszkoszvetés. A kőlapos és sima, egyenesen előre dobták a „kék ég felé”, az a zaj, ami ekkor hallatszott, olyan mintha az ég megroppanna.

A kőhajítást három módon mérik – a távolság szerint (természeti képződmények segítségével: a hegyen át, a völgyön át, a tengeren át stb.); mélységben a földben, és az időtartam szerint, amely az eldobott tárgy megtalálásához szükséges „három nap és három éjszaka után” vagy „egy héten át”. Amikor a követ nem lehet megtalálni, újra találkozunk a nép álmaival és vágyaival a hősök korlátlan képességeit illetően.

Ez a fajta sport teljes mértékben illeszkedik a bolgár hagyományos kultúra kereteibe. A múltban még a legkisebb falvak főterén is álltak körben néhez kövek, amelyekkel a falubeli fiatalok gyakorlatozhattak és versenyezhettek. Az ünnepeken, vásárnapokon, a legények kipróbálhatták erejüket a kövek emelésében és hajításában. A pásztorok között ismeretesek olyan versenyek, ahol könnyebb köveket hajítanak nagy magasságba, magas fákon át.

Az ilyen versenyjátékok sorába a **lándzsa-**, a **buzogány-** és az **ágyúgolyó-hajítás** is beleillik. Ezek a harci fegyverek, amelyeket el lehet hajítani, jó néhány epikus dalban szerepelnek és régi kö-

zépkori versenyszokásokról tanúskodnak. A már idézett dalban, „Sztefan cár és Milos pásztor” élő célpontra dobják a lándzsát – ez a Latin fiú, és az ének az ő halálával végződik. Abban a középkori párbajban, amit Krali Markó és Sárga Bezigrjána buzogánnyal vívnak, mindegyik élő céltáblája a másiknak. A lőfegyverek bevezetésével azonban ezek a régi fegyverek lassan kikopnak a használatból. Ezért az énekek, amelyekben még ilyenek szerepelnek, a legrégebbiek közé sorolhatók.

A bolgár területen igen népszerű sport a **birkózás**. Egy népdalban Krali Markó fivére, Andresko, felajánlja neki, hogy birkózással döntsék el, ki a nagyobb hős:

... Menjünk ki a széles rétre,
vessük meg magunkat meztelenül
és meztláb,
kit hogy hozott, anyja a világra,
fogjunk neki testvériesen a birkózásnak,
birkózzunk három napot és három éjjel,
kezünkkel szántsuk a földet,
térdünkkel gödröt vájjunk,
lábunkkal árkot ássunk...

(Ugarcsin környéke)

Az óbolgár forrásokban a birkózás helyszínéül szolgáló helyet „birkózónak” nevezték, a népi eposzokban pedig a versenyek helyét gyakran nevezik a „hősök terének”. A népi kultúrában a birkózást gyakorolták mind a hétköznapiakban, mind pedig ünnepi alkalmakkor, pl. búcsúkon, kirakodóvásárokon, a főtéren, a tánctéren, illetve olyan helyeken is, amelyeket erre a célra alakítottak ki. A népi szabályok szerint az számít vesztesnek, aki a hátára esik, vagy akit az ellenfél emel fel a földről.

Miután Bulgária török fennhatóság alá került, a török uralkodó réteg képviselői támogatták a birkózóversenyeket, és pártolták a híres, erős birkózókat. A pasák és bégek hatalma és gazdagsága gyakran abban nyilvánult meg, hány „profí” birkózót tudtak támogatni. A professzionális birkózás az ún. „pehlivanlak” a bolgárok között nem volt annyira népszerű, ezt inkább a muzulmán vallású vagy török etnikumú régiókban gyakorolták.

A régi eposzi rétegekben a különböző sportokban való jártasság bizonyítása néhány kötelező kombinációban is előfordult. Tekintettel arra, hogy a hármas a folklór kedvenc és ezért gyakran előtérbe helyezett száma, a sportvetélkedők száma is sokszor három, vagyis az ún. **atlétikai triatlont** gyakorolják. Csak az utolsó sportág befejezése után lehetett győztest hirdetni. A Krali Markó és Sárga Bezigrjána tetteiről szóló dalban a buzogányhajítást, a követést és toronyátugrást kombinálják (SzBNU, 5, 89). Újra megjelenik a nő egy Kjulevcsa faluból (Sumen környéke) száma-

zó dalban, ahol Sztoján anyja beöltözik „fekete tárnak”, és megnyeri a birkózásból, a követésből és az ugrásból álló vetélkedőt.

Az ősi **íjászsport** csak két énekben fordul elő az egész eposzciklusban. Az egyikben „Markó Králevity és Alil aga nyilat hajítanak” Barlozska faluból, a bíróság előtt írásba foglalt fogadás után kezdődik maga a verseny, a győztes pedig az, aki messzebbre lövi ki a nyilat. Az első lövésnél mind a ketten 500 lépésnyire lőtték ki a nyilat. A másodiknál Alil aga 700 lépésnyire lőtt, ekkor Markó egy speciális nyilat („tatarana”) kért, amit olyan messzire lőtt ki, hogy nem tudták megtalálni. Ezzel megnyerte a fogadást. A másik énekben célra kellett lőni, egy almát kellett eltálatni úgy, hogy a nyíl egy gyűrűn keresztül halad, a győztes pedig feleségül vehette a roxán király leányát.

Európában először Konstantinápoly ostrománál, 1393-ban vetnek be lőfegyvereket Bajazid szultán seregei. Az íjat és a nyilakat fokozatosan kiszorítják a puskák, a golyók és a puskaapor. A bolgár nép történelmi élelátását és logikus gondolkodását mutatja az egyik népi verzió Krali Markó haláláról, avagy elveszejtéséről. Ő csak íjjal és nyilakkal harcolt, de a puska megjelenésével elvesztette erejét, és elbújt egy sziklahasadékba. Az emberek kérdezték a sziklától: „Visszajön-e Krali Markó?”, de a visszhang csak annyit mondott: „Vissza....vissza”. Krali Markó, szövetségeseivel és ellenfeleivel együtt a középkor részét képezi. Az új idők beköszöntével a fegyverek is változnak. A hajduténekekben a lövészet már puskaával zajlik. A bükkfára akasztott gyűrűn keresztül kilőnek egy golyót, aminek el kell találnia egy kb. 1000 lépésnyire (500 m) lévő ezüst kardot. Újra asszony az, aki a feladatot teljesíti – a neve Diljana. A bolgár vezér- és hajdunók – Ráda, Kalina, Diljana (Északkelet Bulgáriából), Grozdána (Szófia környékéről), Szirma (Makedóniából) valóban létezett, történelmi személyiségek. Ők folytatják az eposzok leányhőseinek – Harcos leány, Horvát leány, Deli.Magdolna, Milkána, Koszovói leány – hagyományát.

A lövészethez hasonló népi játék a célba dobás husággal, illetve marhaszorból vagy rongyból készült labdával, amelynek célja, hogy a gyermekek és ifjak ügyességüket gyakorolják. A hagyományos kultúrában a célba lövés részét képezi a Hamvazószerda körüli népi szertartásoknak is, amikor a rituális tavaszi tüzek gyújtásával együtt a fiatal férfiak begyantázott égő nyilakat lőttek ki az eladó leányok udvarába.

Az eposzokban számos **lovas fogadás és verseny** leírása található. A bolgárok mindig is kapcsolatban maradtak lovaikkal. A ló a bolgár ember barátja, segítője a mindennapi munkában és a harci hőstettekben, a pihenésben és a szer-

tartások rendszerében. A hősi eposzban a hősök és lovaik egymástól elválaszthatatlanok. Krali Markó alakja elképzelhetetlen a lóva, Sarkolija nélkül, aki rettegett, erős és okos társa gazdájának. A Fekete Óriás strázsája úgy figyelmezette őt ellenfele, Krali Markó erejére, hogy annak lovát írta le:

...Jön a hegyen a rettegett vitéz,
és rettenetesen mérges lóva is,
orrlyukából tüzes szikra árad,
szájából fehér hab jön ki,
orrából kék lángot lövell,
szemével villámot szór...

(Treszancse falu, Debar mellett)

A jelzők, amelyekkel leírják a hősök lovait, elárulják az állatok fajtáját, természetét és tulajdonságait: „Sarkolija” – tarka, „vran” – fekete, „sárga-mandula” – világosbarna, „aleszt” – vörös; fehér; „csil-laghomlokú”, „rejtett szárnyú”, „hatszárnyú”, vagyis mitikus erő birtokosai; Fecske, fürges ló, szelek szárnyán szálló – vagyis könnyű, gyors lovak; egyéves ló, hároméves ló – ezek általában olyan lovak, amelyeket gyermekek lovagolnak meg, pl. Krali Markó fia is; „harcos ló”, „fanyúvó fürges ló”, „patakon átgázoló”, vagyis olyan lovak, amelyek könnyen legyőzik a természeti akadályokat; „ázsiai lovacska” – feltételezhetően a ló származására utal.

A hős és lóva erejét és kitartását bizonyítja az a verseny, amelyet Krali Markó és fivére, Andresko vívott:

... üljünk fel jó lovunkra,
repüljünk el a Csukar hegyre,
kergetőzzünk három napon és három
éjszakán át,
kergetőzzünk éppen három hétig,
három hétig jó lovainkkal,
le ne szálljunk vizet inni,
vizet ne igyunk, kenyeret ne együnk,
se bor, se álm ne legyen,
aki kibírja így három hétig, az hős
fivérénel is nagyobb hős.

(Ugarcsin, Lovecs mellett)

A legrégebbi epikus költeményekben Markó és Dukadincse gyermek műlovaglásban méri össze erejét. A lovat hosszú és kitartó edzéssel idomítják „táncra”. Az egyik énekben Markó erre a lovát kora reggeltől késő estig tanítja, és miután Dukadincse gyermek legyőzi őt a versenyben, Krali Markó megkéri őt, tanítsa meg lovának a kifinomult lépéseket. Egy másik énekben a Sarkolija ló prilepi körtáncot is jár.

Az epikus költeményekben a lóversenyek számos változatban lelhetők fel – akadály átugratása, mély vizek átúsztatása, távolugrás lóval, ügyességi lovaglás, amelynél a lovas egy pohár vizet tart kezében, a cél, hogy ne öntse azt ki, stb.

Történelmi források is alátámasztják a „dzsilik”, vagy „dzsilit, csilik” nevezetű lovas játékot, amelyet rövid lándzsákkal játszottak. Ez csapatjáték, amelynek keretében üldözik az ellenfél csapatának játékosait, és a lándzsákkal dobálják őket. A cél az, hogy az ellenfél elkapja a lándzsát és visszadobja. Ez a játék megtalálható az Aeneasban, népszerű volt az Oszmán Birodalomban is, és mind a mai napig a bolgár gyermekek játszanak egy ilyen nevű „na csilik” játékot, ezért a tudósok a „trójai lovasjáték” lenyomatát látják benne.

A nép körében ismertek az ún. „kusii” – lovasjátékok a búcsúk, kirakodóvásárok idején. A „pöttöm gyermek és a fekete óriás” c. dalban is szerveznek ilyen lóversenyt, és minden érdeklődőt meghívnak rá:

... ki a hősnél is nagyobb hős,
és kinek harcos lóva van,
menjen el Novi Pazarba,
ahol nagy lóverseny lesz.
(*Galicnik falu, Makedónia*)

A lóversenyek még a bolgár népi kalendáriumban is helyet kapnak, a Tódor-nap körüli időszakban, amit más néven Lóhúsvétnak is neveznek. Ezt a lovak tiszteletére és egészségére rendezik. A versenyeknek össznépi jellege van, a falvak körül elterülő tágas térségeken folytatták le őket. A győzteseket lószerszámokkal jutalmazták – zablákkal, nyereggel, kantárral, ostorral, a győztes ló nyakát pedig virágfüzérrel díszítették.

Viszonylag kevés eposzban fordul elő **úszóversenyek és merülések** leírása. A bolgár nép nem tengerjáró nép, ezért az eposzokban nem találunk adatokat a tengeri utazásokról. Megemlítenek átúszást a folyón (Duna) vagy a tengeren (Fekete, Égei- és Márvány-tenger), mint nehézzen teljesíthető feladatot, amelyről még fogadásokat is kötöttek. Úszni leginkább a leányok szoktak. Azután ugranak a vízbe, hogy feltűrték „fehér ruhaujjukat” vagy „fehér szoknyájukat”. A folyóból kijövet a leányok át akarnak öltözni. A leány eldobja „fehér alsószoknyáját”, hogy „belegázoljon a csendes fehér Dunába”. Talán van valamilyen igazság tartalma azoknak az énekeknek, amelyek a Duna átúszásáról szólnak Rusze és Giurgiu között és vissza, ahol a két part közötti távolság a

legkisebb. Az átúszás gyakran valamilyen bizonyíték elhozásával függ össze – aranyalma, birsalma, aranyalmafa stb. A tenger átúszásának kivitelezhetetlen sportteljesítménye és az elhozandó nem létező tárgy szoros összefüggésben van a tündérmesék világával, de kapcsolatban áll az esküvői szokásokkal is.

Ha egy leány és egy fiatal férfi versenyez egymással, a leány veszít, és feleségül megy a férfihez. Így értelmezhetők a hős leányokról szóló középkori epikus költemények. Ezekben a fogadás tétje maga a leány – amelyik hős győz, az elveheti őt feleségül. A feladatok, amelyeket teljesíteni kell, rendkívül nehezek, és tulajdonképpen lenyomatai a legősibb kultúrákból ismert beavatási szertartásoknak („rites de passage”). Lényegük, hogy a nemi érettség elérésével a fiatalok képességeikről adnak számot, és bizonyos akadályokat küzdenek le, amivel bebizonyítják, hogy elég erősek és ügyesek ahhoz, hogy megházasodjanak. Így most már a társadalom teljes értékű, érett tagjaként, létre tudnak hozni családot és utódokat.

A víz alá merülés és egy tárgy felhozása őrződött meg a Jordán-napi téli szokásokban. A legények összegyűlnek a folyónál, ahol a jéghideg, gyakran fagyott vízbe dobják a keresztet. A győztest, aki a leggyorsabban és legügyesebben tudta felhozni a keresztet a folyóból, megjutalmazták és valódi hősként ünnepelték.

A bolgár nép szeret versenyezni, és ezt a szenvedélyét népköltészetében is megörököltette. Számos olyan motívum található, amely a legjobbak, legügyesebbek és legbátrabbak kiemelését szolgálja – ki arat, kaszál a leggyorsabban, ki tud a legtávolabbi táncolni, énekelni, ki tud a legtöbbet inni vagy enni, esetleg szerelmeskedni, vagy ki találja ki a legtöbb hazugságot stb.

Ebben az értelemben Krali Markó és hőstársai egy ősi világ örökösei, amelyben a földet mitikus lények, repülő lovak, sárkányok és tündérek népesítették be. Ez egy olyan világ, amelyben a nő a férfi emancipált, állandó társa és ellenfele a férfinak, olyan világ, amelyben a fizikai erő, a sportteljesítmény, a hősiesség, az éles ész a verseny elemei és ezáltal egész nemzetek megmaradásának zálogai voltak.

Menyhárt Krisztina fordítása

Hetvenhét évvel ezelőtt, 1923. szeptember 26-án Szófiában lejátszották az első bolgár-magyar labdarúgó-mérkőzést, amely barátságos és klubszintű volt a hajdani „33” FC fennállásának negyedévszázados jubileuma alkalmából. A „33” FC 5:1-re legyőzte a Szlaviát, az utóbbi pályáján az Orosz Emlékműnél a nézők mintegy 6-7 ezren voltak. Szeptember 30-án a magyar csapat 7:1-re verte meg az ASZ 23 együttesét, egy nap múlva pedig a Levszkit 1:0-ra, ezen a mérkőzésen a lelátókon már 15 ezren voltak, köztük számos diplomata és Velizar Lazarov tábornok, a szófiai helyőrség parancsnoka, aki ez alkalommal fogadást is adott. A magyar

Nemzeti Sport tudósításai nemcsak rövidkeek voltak (a „33” FC nem valami fényesen szerepelt otthon, az 1923/1924. évi I. osztályú bajnokság 11. helyezettjeként ki is esett), de nem adtak választ arra sem, miért jött mégis létre ez a három találkozó éppen ebben az időpontban. Három hónappal korábban, június 9-én Bulgáriában Alexandăr Cankov jogászprofesszor vezetésével katonai államsínyt hajtottak végre, elkezdődött egy autokratikus rendszer kiépítése, a kegyetlen módon meggyilkolt miniszterelnök, Alekszandăr Sztambolij-szki hívei, a Bolgár Népi Földműves Szövetség tagjai pedig fegyvert fogtak. Az utóbbiak szervezetlen harcának leverése után sem volt nyugodt az ország, szeptember 23-án – a Komintern parancsszavára, ahogyan azt sok magyar újság is megírta akkor – újabb felkelés kezdődött. Ennek harmadik napján játszott a „33” FC barátságos labdarúgó-mérkőzést Szófiában...

Évtizedes kutatómunkám során megtaláltam a választ – korabeli dokumentumokban, de mindenekelőtt a *Budapesti Hírlap* 1923. október 4-i, 223. számában. Ebben bizonyos F. L. *Egy hét a „forrongó” Bulgáriában* címmel inkább politikai, mintsem sportútleírást (nem tudósítás!) közölt, nehezen derült ki, hogy a szerző Faragó Lajos, a „33” FC főtitkára. A vendégszereplés célja, oka a következő sorokban rejlik: „Bulgária példát mutatott a Nyugatnak, miként kell energikusan kioperálni a kommunizmus rákfenéjét, s a kommunisták leverésével örök hátlára kötelezte egész Európát, mert ha most Bulgáriában hatalomra kerülhetek volna, elkerülhetetlenné vált volna a balkáni háború, ami újból az egész Európát megmozdította volna”. A témával kapcsolatos időszerű és leglényegesebb következtetés azonban más: a sportdiplomácia a mai világban korántsem kínai találmány,

miként sokan vélik, miután 1971. április 10. és 17. között Kínában vendégszerepelt egy amerikai asztaltenisz-csapat, s ezzel – Csou En-laj szavai szerint – „megnyílt a kapu a két ország népei között”.

Miért volt szükség erre a sportdiplomáciára, s különösképpen magyar részről? A Tanácsköztársaság utáni negyedik évben a konszolidáció Bethlen István gróf idején épphogy kezdetet vette, és a magyar hivatalos körök aggodalommal figyelték Alekszandăr Sztambolij-szki kormányának tevékenységét. Számukra ő volt a „paraszt Lenin”, a „bocskoros bolsevista diktátor”, szinte állandó sajtó-

hadjárat folyt ellene, bármennyire is kínos volt ez, hiszen ő volt a külügyi és vallásügyi miniszter, amikor 1920. augusztus 9-én Bulgária és Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatokat. Bukásának általában örültek, de nem értettek egyet meggyilkolásával. A sportdiplomácia volt az egyik út, hogy kifejezzék a változás fölötti elégedettségüket, anélkül, hogy nyíltan kiálltak volna Alekszandăr Cankov és kormánya mellett, az alkalmat pedig a „33” FC jubileuma adta. Így a bolgár-magyar labdarúgó-kapcsolatok a politika árnyékában kezdődtek el, bár korunkban a sport többé-kevésbé mindig is kötődött a politikához, másként miért volna szükség sportminisztériumra vagy sporthivatalra számos országban.

A bolgár és a magyar válogatott első hivatalos mérkőzésére tizenegy évvel később, 1934. március 25-én került sor Szófiában, ez Vb-selejtező volt. A bolgár-magyar találkozók legelső gólját a Szlavia csatara, Dimităr Bajkusev rúgta a 27. percben, két perc múlva az akkor mindössze huszonhárom éves Sárosi György egyenlített. A szünet utáni játékról a magyar *Nemzeti Sport* címben a következőket írta: „...nagy fölényünk csak a második félidőben eredményes, akkor még három dugót lőttünk”. Az elkeseredés igen nagy volt, a mérkőzés után a közönség nekiesett a Xifandónak, a román bírónak, aki, ha nem is hiba nélkül, de jól vezette a találkozót, alig tudták kimenekíteni a stadionból. A visszavágót Budapesten játszották 1934. április 29-én, a magyarok itt is 4:1-re nyertek, ahogyan a *Nemzeti Sport* megjegyezte „döcögős játékkal”. Egy másik magyar újság, *Az Est* pedig „csendes unalomnak” minősítette a mérkőzést, hozzátéve, hogy „csak az eredmény számított, vagyis mehetünk a Vb-re”. Rómában a II. világbajnokságon a magyarok az első fordulóban

ALEXANDER GJUROV

Bolgárok és magyarok a futballpályákon

ugyan megverték az egyiptomiakat (4:2), de a kö-zépdöntőbe nem jutottak be, mivel 2:1-re veszítet-tek az osztrákok ellen. Az első két bolgár vereség egyik alapvető magyarázata: míg a nagy magyar egyesületek közül az Újpestet 1885-ben alapítot-ták, a Ferencvárost 1899-ben, Bulgáriában az el-sőt, a Szlaviát 1913-ban, a Levszkit pedig egy év-vel később. S ezek – ahogyan én is láttam gyer-mekfejjel – az ötvenes évekig (az államosításig!) sajtóságos bohém társaságok voltak, imádták a focit, de utálták az edzéseket.

Majdnem tízéves szünet után a következő, im-már barátságos találkozót 1943. június 6-án ren-dezték Szófiában. Ezen is a magyarok voltak az esélyesebbek, hiszen egy hónappal korábban Genfben 3:1-re nyertek Svájc ellen. Az akkori le-gendás Junak (azaz Levente) pályán 15 ezren ül-tek, álltak a lelátókon, a magyar *Nemzeti Sport* el-ső oldalán címben tudósított: „*A magyar csapat az első 18 percben Zsengellér három góljával már 3:0 vezetést ért el*”, ezt követően nevezte egy tö-rök lap a magyar csatárt „*a labdarúgás Paganinijé-nek*” nevezte. De a 18. percben olyasmi történt, amire nincs példa a világ labdarúgásában. A *Nemzeti Sport* szerint „*A 18. percben a mérkőzés legérdekesebb jelenete történt. Tóth Matyi viszi be a labdát, mindenkit kicselez, még a kifutó kapust is, majd az üres kapura küldi a labdát. Hatalmas gól lenne, de egy formaruhás fiatalember hirtelen odafut és kivágja a labdát... Óriási derűtség...*” A szabályok szerint csak játékvezetői labda követ-kezhett. A magyar sportlap alcíme, „*Civil a pá-lyán*” nem egészen pontos. A berohanó fiatalem-ber nem civil volt, hanem katona, és azért volt a kapu mögött, mert a bolgár kapus, Ljuben Aldev tisztként szolgált, alkalmi segítője pedig csicskása volt, úgy látszik, neki is sok lehetett az addigi há-rom gól 18 perc alatt, csizmájával jó nagyot rúgott abba a fránya labdába. Végül is a magyarok 4:2-re győztek, a második félidőben Zsengellér negye-dik találatát érte el, erre Krum Milev és Vaszil Szpaszov válaszolt.

A szinte hagyományos szünet ezúttal 13 évig tartott, s megint a politika törte meg a „csöndet”. A II. világháború és a párizsi békeszerződések után az európai államok viszonyai rendeződtek, helyre-állították a bolgár-magyar diplomáciai kapcsolato-kat is, küszöbön állt az első kétoldalú, kulturális együttműködésről szóló egyezmény megkötése, ezt 1947. október 29-én írták alá. Előzetesen is lépni kellett, erre legalkalmasabbnak a sportdiplo-mácia tűnt. Nem nagyon számított, hogy a bolgár labdarúgás csak akkor kezdett „magához térni”, augusztus 17-én Budapesten a Ferencváros Üllői úti pályáján rendezték meg a két ország közötti barátságos találkozót, s miként várható is volt, Bulgária a legsúlyosabb vereségét szenvedte el,

kilenc gólt kapott, és egyet sem rúgott. A búcsú-vacsorán a bolgárok jobbhátvédje, Sztojan Ormandzsiev (később szövetségi kapitány is volt) keserűen megjegyezte, hogy „ezt a sokkot a bol-gár válogatott egyhamar aligha felejtí el”.

Nem felejtette el, később visszavágott, igaz, egyetlen góllal, s ez volt az első bolgár diadal. Gyermekfejjel magam is átéltem, 1948. november 7-én déltájt már a Junak pályán voltam (ki tudja, honnan és hogyan szerezte a jegyet az édes-apám, hozzájutni szinte lehetetlen volt), fél kettőre a kapukat be is zárták, pedig a mérkőzés csak ne-gyed négykor kezdődött el. A korabeli tudósítások 35 ezer nézőről számoltak be, nem is lehetetlen, mert a pályát körülvevő jegenyefákon is száz-számra csüngtek fűtőkben a szurkolók. Iliescu ro-mán játékvezető sípjára kezdődött a találkozó, a 15. percben Vaszil Szpaszov, a Levszki legendás nyolcása kicselezte Zakariást, lőtt, Henni kiűtötte a labdát pontosan Dimitár Milanov, a furfangos „Pizso” elé, és az apró jobbszélső hat méterről a hálóba gurított, 1:0! Másnap a Népsport is elis-merte: „*Keményebben, lelkesebben és jobban ját-szott a bolgár csapat*”. Ez volt az első bolgár győ-zelem, a csapatok összeállítása pedig: Bulgária: Mincsev – Ormandzsiev, Aposztolov – Petkov, Tránkov, Dencsov – Milanov, Szpaszov, Milev, Sztankov, Bozskov. Magyarország: Henni – Ló-ránt, Balogh II – Bozsik, Börzsei, Zakariás – Egre-si, Kubala, Deák, Puskás, Tóth III.

Legközelebb 1949. október 30-án Budapes-ten, az Újpest Megyeri úti pályáján találkozott újra a két ország válogatottja, ez alkalommal a magya-rok győztek 5:0-ra, az aranycsapat már kialakuló-ban volt. A játékba azonban nemcsak Vielcev csehszlovák bíró avatkozott bele, hanem a politika is, mégpedig háromszor. A magyar játékosok első ízben léptek pályára azzal az új címerrel a mezü-kön, melyet ma Rákosi-címernek szoktak nevezni. Az első gól a 17. percben esett, ezt Deák rúgta, majd a játékvezető megszakította a mérkőzést s egyperces gyászszünetet rendelt a két hete el-hunyt F. I. Tolbuhin marsall emlékére. Utána nem-igen ment a magyaroknak, a többi gólt a második félidőben rúgták, Puskás kétszer volt eredmé-nyes. A „záróakkord” is politikai töltésű volt, az ak-kori belkereskedelmi miniszter Bognár József az akkor létrehozott Népsport Vállalat díszserlegét nyújtotta át Balogh II. csapatkapitánynak. Mit is le-het tenni, ilyenek voltak ezek az elhíresedett ötve-es évek...

A politika a továbbiakban is „átszötte” a bol-gár-magyar labdarúgó-mérkőzéseket, a követke-ző kettő eredménye döntetlen volt, az elsőt 1950. november 12-én játszották Szófiában. Megnyitó-beszédében (ilyen is volt!) Vladimir Sztójcsev tá-bornok, a Magyarországon 1945-ben harcoló I.

bolgár hadsereg volt parancsnoka, a Bolgár Olimpiai Bizottság elnöke, a katonák egyenességével leszögezte: „... a mérkőzést a béketábor erősítése jegyében, az egész világ dolgozói békeharcának a keretében rendezzük meg”. A találkozó az első négy percben dőlt el, a másodikban Sztefan Bozskov (tudása Bozsikéhoz hasonlítható) beadásából Georgi Dimitrov szerzett vezetést, majd Szilágyi I egyenlített. A másik mérkőzést szintén Szófiában rendezték, 1953. november 4-én, a frissen átadott Vaszil Levszki Stadionban. Megnyitó ismét volt, most Georgi Nadzsakov akadémikus, fizikus, a Béke Világtanács tagja, a Bolgár Békebizottság elnöke volt a szónok. Az eredmény újból 1:1 lett, most viszont a magyarok szereztek vezetést (új-fent Szilágyi I révén), a második félidő 29. percében Ivan Kolev egyenlített. Ez volt az az időszak, amikor a bolgár futball valóban fejlődött, és a magyar aranycsapat sehogy sem bírt a bolgárokkal. Ennek tudható be a majdnem ötéves szünet, ami egyik állandó témája lett a szófiai magyar követiségnek, majd 1954. március 1-től nagykövetségnek – dr. Münnich Ferenc követ, utána pedig Gábor József nagykövet hiába „bombázták” a magyar Külügyminisztériumot, hogy működjön közre egy bolgár-magyar barátságos labdarúgó-mérkőzés megszervezésében, a dolog nem jött össze. Kétségtelen, a magyar válogatottnak akkoriban valóban sűrű programja volt.

A két következő találkozó Vb-selejtező volt, az elsőt Budapesten 1957. április 23-án játszották le, a másodikat Szófiában szeptember 15-én, mindkét-szer a magyarok győztek, 4:1-re, illetve 2:1-re, az első félidőben 3:0 és 2:1 volt az eredmény. Utána jött a bolgárok számára a legnagyobb „katasztrófa” mégpedig az 1962-es chilei világbajnokságon, Rancaguában, amikor június 3-án 6:1-re kaptak a magyaroktól. Jobb elfelejteni ezt az ide-

ges, kapkodó és nem teljesen sportszerű mérkőzést, de néha ilyen is van.

A utolsó időszak – mondhatni – kiegyenlített küzdelmeket hozott. Az angliai világbajnokságon Manchesterben, 1966. július 20-án a magyarok győztek 3:1-re, a következő világbajnoki selejtezőkön ismét a bolgár válogatott volt az egyik ellenfél. Az első találkozót Szófiában 1971. május 19-én rendezték, a vendéglátók nyertek 3:0-ra, majd a magyarok Budapesten szeptember 25-én 2:0-ra győztek. A szünet most rövidebb volt, két barátságos találkozót játszottak, az elsőt Zalaegerszezen 1974. március 31-én, az eredmény 3:1 volt a magyarok javára, majd november 10-én Várnában, ezen nem született gól. Az utolsó két hivatalos mérkőzés egyben olimpiai selejtező is volt, 1975. május 7-én Budapesten a magyarok 2:0-ra győztek, de ez kevésnek bizonyult, mert pontosan egy hónap múlva Szófiában a bolgárok visszavágtak 4:0-ra, s ahogyan a *Népsport* írta „Labdarúgóink elbúcsúztak az olimpiától”. Akkor a két csapat összeállítása ez volt: Bulgária: Filipov – Zafirov, Marev, Rangelov, Evtimov – Kolev, Panov – Alekszandrov, Bonev, Zseljazkov, Denev. Szövetségi kapitány: Sztojan Ormandzsiev. Magyarország: Kovács L. – Nagy III – Godán, Bálint, Horváth, Megyesi – Török, Pintér, Zambó – Fekete, Kozma. Szövetségi kapitány: Baróti Lajos. A gólszerzők: Kolev a 44., Panov a 47. (11-esből) és 52., Zseljazkov a 89. percben.

Azóta a szünet már 25 éve tart, a különböző selejtezőkön a két ország válogatottjai elkerülték egymást, hébe-hóba a nemzetközi kupákban klubcsapatok találkoznak, ahogyan most az MTK és a CSZKA Szófia. Mind Bulgáriában, mind Magyarországon rengeteg a gond a labdarúgásban is, de mégis egy barátságos mérkőzés megszervezése már nagyon esedékes volna.

A görög monda szerint az ősi olimpiai játékokat Herkules, Zeusz fia hozta létre. Eredetük Hellász régmúltjába nyúlik vissza. Az első játékokról szóló írásos adatok i.e. 776-ból valók. Négyévente rendezték őket Olimpiában, elnevezésük is innen származik. Szerepük és hatásuk oly nagy volt, hogy még időszámítás alapjául is szolgáltak. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az ókorban mintegy háromszázszor rendezték meg a játékokat – háborúk idején az ellenfelek „olimpiai fegyverszünetet” kötöttek.

Kezdetben a játékok csak egy sportágra – rövidtávú futás – korlátozódnak, később már ugrás, birkózás, gerelyhajítás diszkoszvetés és kocsihajtás is bővíti a versenyszámok körét. A győztesek homlokát a Zeusz szentélye melletti „szent erdő” babérágaival ékesítették. A sportversenyekkel egyidőben művészeti, irodalmi és színházi bemutatókat is tartottak. Az utolsó ókori játékokra i.u. 394-ben került sor.

1892-ben, Párizsban, a francia sportegyesületek szövetségének találkozóján Pierre de Coubertin báró feltámasztotta az olimpia gondolatát. Két évvel később, 1894 júniusában az ő felhívására 12 ország képviselői megtartották az első nemzetközi kongresszust, amely egyhangúlag elfogadta Coubertin tervét. Megválasztották a legfelső szervezetet, a Nemzetközi Olimpiai Bizottságot, amelynek feladatául az olimpiai mozgalom fejlesztését és az Athénban, 1896-ban megrendezendő olimpiai játékok megszervezését szabták meg. Ezután sorra alakultak az egyes tagországok nemzeti olimpiai bizottságai, valamint az egyes sportok nemzetközi szakosztályai.

Korunk egyik legrégebbi sportszállóigéje lett az a három tömör és tartalmas latin szó – „Citius, Altius, Fortius!” –, amely először 1895-ben hangzott el egy francia ifjúsági sportversenyen. Később ez a kifejezés az olimpiai mozgalom jelszavává vált.

Az olimpiai játékok szimbólumai: a fehér zászló az öt vízszintesen elhelyezett, egymásba fonódó színes körrel (kék, sárga, fekete, zöld, piros). A körök az öt földrészt jelképezik, színük pedig a tagországok nemzeti zászlóiból való. Az olimpiai zászlót 1913-ban készítették el, de először csak az 1920-as antwerpeni játékokon húzták fel. Ugyan-

ott hangzott el első ízben az olimpiai eskü is. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság javaslatára az olimpiai játékok kezdetét mindig az Olimpiából az adott házigazda-városba hozott fáklyával fellobbantott tűz jelzi. E hagyomány az 1936-os berlini játékokon veszi kezdetét.

Az olimpiai mozgalom vezető szervezete a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB), amely az Olimpiai Charta szerint négyévente szervezi meg a játékokat. Ezeken a tagországok amatőr sportolói vehetnek részt –, tekintet nélkül faji, vallási vagy politikai hovatartozásukra. A Bizottság egyeztet a játékok több, mint 21 sportág versenyeiből álló programját. A

téli és nyári olimpiák megszervezését és megrendezését nem országokra, hanem városokra, ún. olimpiai fővárosokra bízzák. A NOB érmeit és okleveleit a sportágak győzteseinek a rendező város szervezőbizottsága nyújtja át. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság rendszeresen tartja kongresszusait, ahol az Olimpiai Charta változásairól, valamint a játékok megszervezéséről és megrendezéséről dönt. 1894–1930 között a NOB kilenc kongresszust tartott, majd negyvenhárom éves szünet következett. Ennek oka egyrészt Pierre de Coubertin báró – az 1896 és 1925 közötti olimpiai bizottsági elnök – távozása, másrészt a II. világháború után bekövetkezett politikai és gazdasági változások hatása volt. 1973. október elején a Bolgár Olimpiai Bizottságot az a megtiszteltetés érte, hogy a soron következő X. kongresszus megszervezője és házigazdája legyen. A kongresszus jelmondata: „A sport egy békés világért”. Habár az ülésen nem hoztak döntéseket, s csak zárodokumentummal ért véget, a X. olimpiai kongresszus bebizonyította, hogy a NOB a sport eszközeivel az együttműködést és az egyetértést igyekszik előmozdítani. Az olimpiai mozgalom fejlődésében fontos szerepet játszanak a nemzeti olimpiai bizottságok, amelyek saját országukban az olimpiai eszme megerősítéséért és térnyeréséért dolgoznak. A NOB által elismert nemzeti olimpiai bizottságok száma meghaladja a 160-at. Franciaországban, Görögországban, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Magyarországon már 1894–1895-ben megalakultak a nemzeti olimpiai bizottságok, azt követően Chilében (1896), Norvégiában (1900),

*A szerzők köszönettel tartoznak a Bolgár Olimpiai Bizottság és a Magyar Olimpiai Bizottság nyújtotta tájékoztató anyagokért.

Nagy-Britanniában, Dániában (1905) jöttek létre. Bulgáriában, 1923-ban alakult meg e szervezet.

A NYÁRI OLIMPIAI JÁTÉKOK

Az első nyári olimpiai játékok színhelye **Athén (Görögország, 1896)** 13 ország 295 sportolója méri össze erejét. Bulgáriát egy tornász képviseli. Magyarország öt olimpiai éremmel hetedik a nemzetek versenyében. A legtöbb érmet Görögország nyeri (összesen 46-ot). Az első olimpiai játékoktól kezdve a győztesek tiszteletére eljátsszák nemzeti himnuszukat, s felvonják hazájuk lobogóját.

TOVÁBBI NYÁRI OLIMPIÁK

Párizs (Franciaország, 1900) – bolgár résztvevő nélkül. Magyarország öt éremmel a 10.

St. Louis (USA, 1904) – 12 ország részvételével, Bulgária nem küld képviselőt. Magyarország az ötödik helyen áll négy éremmel.

London (Nagy-Britannia, 1908) – Bulgária nem képviselteti magát. Magyarország hetedik az olimpián.

Stocholm (Svédország, 1912) – Bolgár résztvevő nélkül. Magyarország nyolc éremmel a kilencedik helyre kerül.

Antwerpen (Belgium, 1920) – A világháborúban játszott szerepe miatt Bulgária, Magyarország, Ausztria, Németország és Törökország nem vesz részt a játékokon.

Párizs (Franciaország, 1924) – Bulgária 24 versenyzővel (labdarúgás, lovaglás, atlétika, kérekpár) indul a versenyeken. 1924-ig a nem hivatalos helyezési lista a megnyert érmek számától függ, ettől az olimpiától kezdve az első hat helyért kapott pontszám a döntő.

Amszterdam (Hollandia, 1928) – a bolgár csapat 5 sportolóból áll (lovaglás, vívás). Bár nem sikerül érmet nyernie, figyelemre méltó Krasztju Lekarszki (lovaglás) teljesítménye.

Los Angeles (USA, 1932) – Bolgár részvétel nélkül. A nemzetek versenyén Magyarország kilencedik.

Berlin (Németország, 1936) – Bulgária 27 versenyzővel vesz részt. Magyarország a nyolcadik helyre kerül.

London (Nagy-Britannia, 1948) – Bolgár részvétel nélkül. Sikeres szereplés a magyar sportolók számára, Magyarország a negyedik helyre kerül.

Helsinki (Finnország, 1952) – Ezen az olimpián Borisz Georgiev boksoló bronzérmet nyer. A kapott pontok alapján Bulgária a 42. helyre kerül.

Melbourne (Ausztrália, 1956) – Nikola Sztancsev birkózó olimpiai bajnok, Hüszein Mehmedov, Dimitër Dobrev, Petko Szirakov birkózók ezüstérmesek, Borisz Georgiev boksoló bronzérmes. A bolgár futballcsapat is a harmadik helyre kerül. Így

a végleges pontversenyben Bulgária a 18. helyet szerzi meg, Magyarország pedig ötödik.

Róma (Olaszország, 1960) – Birkózásban Dimitër Dobrev aranyérmes, Kralju Bimbalov, Nedzset Zalev és Sztancso Kolev ezüstérmes, Dinko Petrov, Enju Valcsev bronzérmes. A tornász Velik Kapszazov szintén harmadik helyezést ér el. A pontversenyben Bulgária a 17. helyre lép elő, Magyarország az ötödik helyen van.

Tokió (Japán, 1964) – Az olimpiai programba bekerül két új sportág, a röplabda és a dzsúdó. Birkózásban Enju Valcsev, Prodan Gardzsev és Bojan Radev olimpiai aranyérmet kap, öten ezüstöt, ketten bronzot nyernek. A pontversenyben Bulgária 15. lesz, Magyarország hatodik.

Mexikóváros (Mexikó, 1968) – Bojan Radev és Peter Kirov birkózó aranyérmet nyer (a birkózók további három ezüstöt kapnak), a bolgár labdarúgó csapat második helyezést ér el. További három bronzérmével Bulgária a 15. helyre kerül, Magyarország a negyedik helyen áll.

München (Németország, 1972) – A bolgár csapat addigi legjobb eredményét éri el.

Hat aranyérmes: Peter Kirov, Georgi Markov birkózásban, Norair Nurikjan, Jordan Bikov és Andon Nikolov súlyemelésben, Georgi Kosztadinov ökölvívásban. Tíz ezüstérmes a birkózóknak, súlyemelőknak, atlétáknak – köztük két női versenyző, a távolugró Diana Jorgova és a magasugró Jordanka Blagoeva. A birkózók, a kenusok és a súlylökők valamint a gerelyhajítók további öt bronzérmet nyertek. A pontversenyben Bulgária a 8. helyre jutott, Magyarország az ötödik helyre került.

Montreal (Kanada, 1976) – Bulgária hat aranyérmet nyer. (Súlylökés, női evezés, birkózás és súlyemelés. Kilenc ezüstérmes (többek között Nikolina Stereva a 800 m-es futásban, Maria Vergova diszkoszvetésben, Jordanka Blagoeva magasugrásban). Összesen hét bronzérmes születik. (Női kosárlabda, birkózás, ökölvívás, súlyemelés.) A pontversenyben Bulgária a 8. helyre kerül, megelőzve Magyarországot.

Moszkva (Szovjetunió, 1980) – A Szovjetunió afganisztáni agressziója miatt az USA és sok más ország bojkottálja az olimpiát. A bolgár sport legnagyobb sikere. (8 arany-, 16 ezüst- és 17 bronzérmes, 9 negyedik, 12 ötödik és 11 hatodik helyezés.). A férfi röplabda- és a női kosárlabdacsapat először ér el második, a női röplabda- és a férfi kosárlabdacsapat pedig harmadik helyezést. pontversenyben Bulgária a harmadik helyre kerül, Magyarország pedig az ötödikre jut.

Los Angeles (USA, 1984) – Az úgynevezett szocialista országok Románia kivételével nem küldik el sportolóikat az olimpiára.

Mihail Petkov: Gyorskorcsolya V.

Szöul (Dél-Korea, 1988) – Kétúróén szerepelnek a bolgár lövészek, boksizók, úszók, hármasugrók. Bulgária összesen 30 érmet szerez.

Barcelona (Spanyolország, 1992) – Nikolaj Buharov kenus, Iván Ivanov súlyemelő olimpiai bajnok, és más sportolók kiemelkedő teljesítményével Bulgária 3 arany-, 6 ezüst- és 6 bronzérmet szerez az olimpián.

Atlanta (USA, 1996) – Sztetka Kosztadinova magasugró, Daniel Petrov ökölvívó és Valentin Jordanov birkózó aranyérmet nyer. Az összesítésben a bolgár sportolók 3 arany-, 5 ezüst- és 5 bronzérmet kapnak.

A téli olimpiai játékokat először 1924-ben rendezték meg.

Chamonix Mont Blanc (Franciaország, 1924) , St. Moritz (Svájc, 1928),

Lake Placid (USA, 1932), Garmisch-Partenkirchen (Németország, 1936), St. Moritz (Svájc, 1948), Oslo (Norvégia, 1952, Cortina d'Ampezzo (Olaszország, 1956), Squaw Valley (USA, 1960), Innsbruck (Ausztria, 1964), Grenoble (Franciaország, 1968), Sapporo (Japán, 1972), Innsbruck (Ausztria, 1976), Lake Placid (USA, 1980) – sísülésben Bulgária egy bronzérmet, egy ötödik és egy hatodik helyezést nyer.

Szarajevó (Jugoszlávia, 1984)

Calgary (Kanada, 1988)

Albertville (Franciaország 1992)

Lillehammer (Norvégia, 1994),

Nagano (Japán, 1998) – olimpiai aranyérem Ekaterina Dafovszkának.

A magyar és a bolgár sportnyelvben sok kölcsön-
szó és idegen szó honosodott meg. Idegen sza-
vak két okból kerülhetnek be egy nyelvbe: ha egy
idegen szónak nincs pontos megfelelése az adott
nyelvben, illetve ha az átvétel stilisztikailag gazda-
gítja a nyelvet. A magyar és a bolgár sporttermino-
lógiában mind a két eset előfordul.

A középkorban első-
sorban görög, görög
közvetítéssel latin, török
és orosz szavak kerültek
be a bolgár nyelvbe. A
nemzetközi tudományos
terminológiát az újjászü-
letés korában vette át a
bolgár nyelv, túlnyomó-
részt orosz közvetítéssel.
Az orosz nyelv a bolgár
irodalmi nyelv kialakulá-
sára nemcsak közvetítő-
ként, hanem forrásnyelvként is hatott. A nyugati
országokkal kialakult kereskedelmi és kulturális
kapcsolatok fejlődése során a franciából, a né-
metből és az angolból sok idegen szó került be a
bolgár nyelvbe. Ezek a nyelvek a mai napig hat-
nak a bolgárra, de míg a nemzeti újjászületés ko-
rában a francia nyelv hatása volt a legerősebb, a
II. világháború után angol szavak jelennek meg
nagy számban a bolgár nyelvben, és továbbra is
hat rá az orosz nyelv.

A modern bolgár sportélet kezdete a nemzeti
újjászületés korára tehető, a két világháború kö-
zött indult komolyabb fejlődésnek, és 1944 után
teljesedett ki. A bolgár sportterminológia kialaku-
lásában az angol nyelv játszott különösen nagy
szerepet, de a francia, a német és az orosz (ez
utóbbi leginkább közvetítő nyelvként) is erősen
hatott rá.

A nemzeti újjászületés korától kezdve Bulgá-
riában elindult a harc az idegen szavak ellen, a pu-
risták kísérleteket tettek rá, hogy az idegen szava-
kat bolgárokkal váltsák fel, de úgy tűnik, a mozga-
lom nem volt olyan sikeres, mint Magyarországon.

A magyar nyelv szókincsére is sok idegen
nyelv hatott. A középkorban a latin, a török, a
szláv és a német hatás volt a legerősebb, de
a francia és az angol nyelvből is vett át szavakat.
A későbbi korokban folytatódott a szavak átvétele
a nemzetközi terminológiából, és felerősödött az
angol, valamint az orosz nyelv hatása. Az egysé-
ges magyar irodalmi nyelv a XVIII. század végén
és a XIX. század elején alakult ki. A magyar irodal-
mi nyelv kialakulásában jelentős szerepet játszott
a nyelvújító mozgalom. A purista törekvések, az
idegen szavak üldözése és magyarosítása főképp
a II. világháborúig volt erős hatással a nyelvre.
1945 után tömegesen kerülnek be idegen szavak

a magyar nyelvbe, ennek legnagyobb részét az
angol szavak teszik ki. Továbbra is történnek kí-
sérletek az idegen szavak magyar megfelelővel
történő helyettesítésére.

A sporttal kapcsolatos kifejezések átvétele
már a középkorban elkezdődött, de a testnevelés
elméleti alapjait a felvilágosodás és a reformáció

korában rakták le, ekkor
több mint 50 idegen szó
került be a magyar nyelv-
be, amelyeknek egy ré-
sze még ma is a magyar
sportnyelv alapszókincs-
éhez tartozik. A magyar
sportélet a XIX. század
második felében indul
rohamos fejlődésnek,
ekkor újabb idegen (fő-
leg angol) szavak kerül-
nek be a magyar sport-

nyelvbe, a német nyelv hatása elsősorban tükör-
fordításokban mutatkozik meg. A sportnyelv alap-
szókincse az első újkori olimpiai játékok (1896)
után szilárdul meg. Felerősödik az angol nyelv ha-
tása, az ebben az időszakban átvett angol szavak
kb. egynegyede a mai napig él a magyar nyelv-
ben, de ekkor alakul ki a magyar terminusok leg-
nagyobb része is. A két világháború között első-
sorban az újabb sportágak szavai kerülnek be a
magyar nyelvbe. Erre az időszakra tehető a sport-
nyelvújítás legfontosabb szakasza. A II. világhábo-
rú után a sportszaknyelv kialakulnak tekinthető,
de az újabb sportágak megjelenésével természe-
tesen ma is kerülnek be idegen szavak a magyar
nyelvbe. Ezek magyarosítására továbbra is törté-
nek törekvések, de a legtöbb esetben, még ha ta-
lálnak is megfelelő magyar szót az adott idegen
szóra, az csak lassan tudja kiszorítani azt.

Az alábbi összevetéshez elsősorban az olim-
piai sportágak terminológiájából válogattam, de
felvettem néhány nem olimpiai sportág szavait is.
A bolgár sportnyelvben előforduló idegen szavak
és kölcsönszavak egy részét, valamint azok ma-
gyar megfelelőjét vizsgáltam meg. A vizsgált szá-
vakat magyar megfelelőik alapján három csoport-
ba osztottam.

Az első csoportba az olyan sportágak elneve-
zései, illetve sporttal kapcsolatos kifejezések ke-
rültek, amelyekre mind a bolgár, mind a magyar
nyelv idegen szót használ:

автомобилизъм – autósport, атлетика –
atlétika, бейзбол – baseball, билиард – billiárd,
бобслей – bób, боулинг – bowling, акробати-
ка – sportakrobatika, аеробика – aerobic,
гольф – golf, кану-каая – kajak-kenu, карате –
karate, кик-бокс – kick-box, крикет – krikett,

GENÁT ANDREA

Idegen szavak a magyar és a bolgár sportnyelvben

Borisz Brankov: Roham

кърлинг – curling, марафон – maraton,
мотоциклетизъм – motorsport, рали – rali,
ръгби – rögbi, ски-спорт – sí, слалом –
szlalom, софтбоул – softball, тенис – tenisз,
Формула-1 – Formula-1/Forma-1,
шах/шахмат – sakk

диск – diszkosz, букмейкър – bukméker, гейм –
gém, гол – gól, Гранд слем – Grand Slem,
дерби – derbi, допинг – dopping, олимпиада –
olimpia, ранглиста – ranglista, перата – re-
gattá, спорт – sport, стадион – stadion, тото –
totó, феърплей – fair-play, шанца – sánc,
яхта – jacht

A második csoportba sorolt szavak esetében a magyar nyelv használja ugyan az idegen szót, de annak magyar megfelelője is létezik. (Két esetben a bolgár nyelvben is használatos bolgár szó az idegen szó mellett, ezeket jeleztem):

биатлон – biatlon/sílóvészет, бокс –
boksз/ökölvívás, джудо – dзсудó/cselgáncs,
маунтинбайк – mountainbike/hegyikerékpár,
мотокрос – motokrossz/terepmotor, пинг-

понг – pingpong/asztalitenisz, сноуборд –
snowboard/hódeszka, сърфинг/уинд-
сърфинг – szörf/széllovaglás, футбол – fut-
ball/labdarúgás, хоккей на трева/на лед –
hoki/gyeplabda/jégkorong, шорттрек – short-
track/rövidpályás gyorskorcsolya

бек/защитник – bekk/hátvéd, ватерполист –
vízipólós/vízilabdázó, либеро – liberó/söprö-
gető, мач – меccс/mérkőzés, плейоф – play-
off/rájátság, рекорд – rekord/csúcs, реми –
remi/döntetlen, ринг – ring/szorító, сет – szett/
játсzma, спринт – sprint/vágта, старт – start/
rajт, тайбрек – tie-break/rövidítés, сервис –
szerva/adogatás, фаул – fault/szabálytalan-
ság, финиш – finis/hajра, халф/полузащит-
ник – half/középpályás, щафета – staféta/
váltó

A harmadik csoportba azok a sportágak, illetve sporttal kapcsolatos szavak kerültek, amelyeket a bolgár nyelv idegen szóval, a magyar nyelv azonban magyar szóval fejez ki. (Négy esetben a bolgár nyelvben is használatos bolgár szó az idegen szó mellett, ezeket jelzem):

бадминтон – tollaslabda, баскетбол – kosárlabda, бруст – mellúszás, бърфлай – pillangóúszás, волейбол – röplabda, керелбан – teke, кроул – gyorsúszás, бърки-бягане – gyorskorcsolya, спортна гимнастика – torna, фехтовка – vívás, хандбал – kézilabda

бекхенд – fonák, екип – felszerelés, национал – válogatott, плеймейкър – játékmester/irányító középpályás, ракета/хилка – ütő, рапира – tőr, репешаж – vigaszág, рефер/съдия – bíró, тайм-аут – időkérés, тепих – szőnyeg, тим/отбор – csapat, тренировка – edzés, треньор – edző, хърдели/препятствия – gát, шампион – bajnok, шампионат/първенство – bajnokság, вицешампион – második helyezett, шпара – párbajtőr, щанги – súly

A felsorolt példákból kitűnik, hogy a bolgár sportnyelvben idegen szóval kifejezett fogalmaknak a magyar nyelvben az esetek kb. egyharmadában az idegen szó mellett magyar megfelelőjük is van, és az esetek másik egyharmadában csak magyar szóval fejezzük ki őket. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar nyelv folytatja a felvilágosodás idején elindult purista törekvéseket, míg a bolgár nyelv sokkal nyitottabb az idegen szavak átvételére. Ezt támasztja alá a bolgár sportnyelvbe a más területekről bekerült idegen szavak és magyar megfelelőik vizsgálata is, ahol a magyar nyelvben hasonló a magyar és idegen szavak aránya. Az alábbiakban erre is szeretnék néhány példát hozni.

Idegen szó a bolgárban – idegen szó a magyarban:

капитан – kapitány, мениджър – menedzser, премия – prémium

Idegen szó a bolgárban – idegen szó és magyar szó a magyarban:

ветеран – veterán/öregfiú, дисквалификация – diszkvalifikáció/kizárás, лига – liga/osztály, квалификация – kvalifikáció/selejtező, квартет – kvartett/négyes, купа – kupa/serleg, клуб – klub/egyesület, контракт/договор – kontraktus/szerződés, медал – medál/érem, пост – poszt/szerepkör, професионалист – profi/hivatásos, реванш – revans/visszavágó, сезон – szezon/évad/idény, спонсор – szponzor/támogató, фаворит – favorit/esélyes, финал – finálé/döntő, фланела – dressz/trikó/mez

Idegen szó a bolgárban – magyar szó a magyarban:

аванс – előny, арбитър – bíró, бараж – pótselejtező/döntő harmadik mérkőzése, дебютант/новак – újonc, дивизия – osztály, директна елиминация – egyenes kiesés, картон – lap, класиране – állás, контролен мач – előkészületi mérkőzés, контузия – sérülés, лагерь – tábor, писта – pálya, резерв – tartalék/csere, серия – selejtező, титла – cím, титуляр – címvédő, травма – sérülés, трансфер – átigazolás, турнир – torna, федерация – szövetség, шорти – rövidnadrág

A fentiekből kitűnik, hogy míg a magyarban a nagy nyelvművelő hagyományoknak köszönhetően az idegen szavak nagy részére igyekeznek – több-kevesebb sikerrel – magyar megfelelőt találni, a bolgár nyelvben sokkal könnyebben gyökeresednek meg az átvételek. A sportterminológia példáján felvázolt tendencia jellemzi a két nyelv szókincsének más rétegeit is.

Manja Vapcarova: Kapus

Людмил Янков не е поет затова, че пишеше стихове. Може да се каже дори, че той не е поет заради това, че въобще пишеше.

Написаното в проза е не по-малко поетично от написаното в стихове. Ала истински поетично всъщност бе самото му съществуване. Той не измисляше, не вмъкваше слова в мозайките на поетични структури, не натъпкваше мисли в карцерите на четиристишията. Нямаше защо да прави това. Двете му книги всъщност се стремяха към автентичното препредаване на онази поезия, наситила битието му – истинското му битие, онова горе, в планината. Той бе поет за това, че успя да чуе Снежния щурец.

Умееше да превръща стъпките си нагоре в поетични жестове. Сигурен съм, че за него една изкачена стена е била по-истинско стихотворение от тези, които можем да прочетем на белия лист. Спомням си едно негово определение: „Стената е фантастична. Това е видение, което се отразява не в очите, а в кръвта”. И много повече от кръвта, а не от разума, не и от натрупания с годините опит за боравене със словото са родени неговите стихотворения. Родени спонтанно, в търсене на друг път да бъде изразено многото, което ни дава върхът в замяна на многото, което ни взема. Писани в минути, изтръгнати със стиснати зъби от смазващата тялото умора. Разказвах ми как, когато всички спели в базови лагер под Еверест, неговата палатка светела.

Едвин Сугарев

Съдържание

Людмил Янков: Не можеш... ..	3
Борис Минков: Неподвижният спорт на възпитанието ...	4
Людмил Янков: Под южната стена ...	9
Людмил Янков: Стихотворения ...	16
Едвин Сугарев: Поетът ...	21
Палми Ранчев: Мишо лявото кроше ...	24
Палми Ранчев: Вълчи номера ...	27
Ася Събева Юричкай: Спортни съзтезания в българския юнашки епос за Крали Марко ...	31
Александър Гюров: Българи и унгарци на футболните стадиони ...	38
Татяна Кръстева, Бойко Здравков: Олимпийските игри – минало и настояще ...	42
Андреа Генат: Чужди думи в езика на спорта в унгарския и българския език ...	46

Илюстрациите в броя са от Общата художествена изложба – спорт,
олимпизъм, изкуство, София, 1986

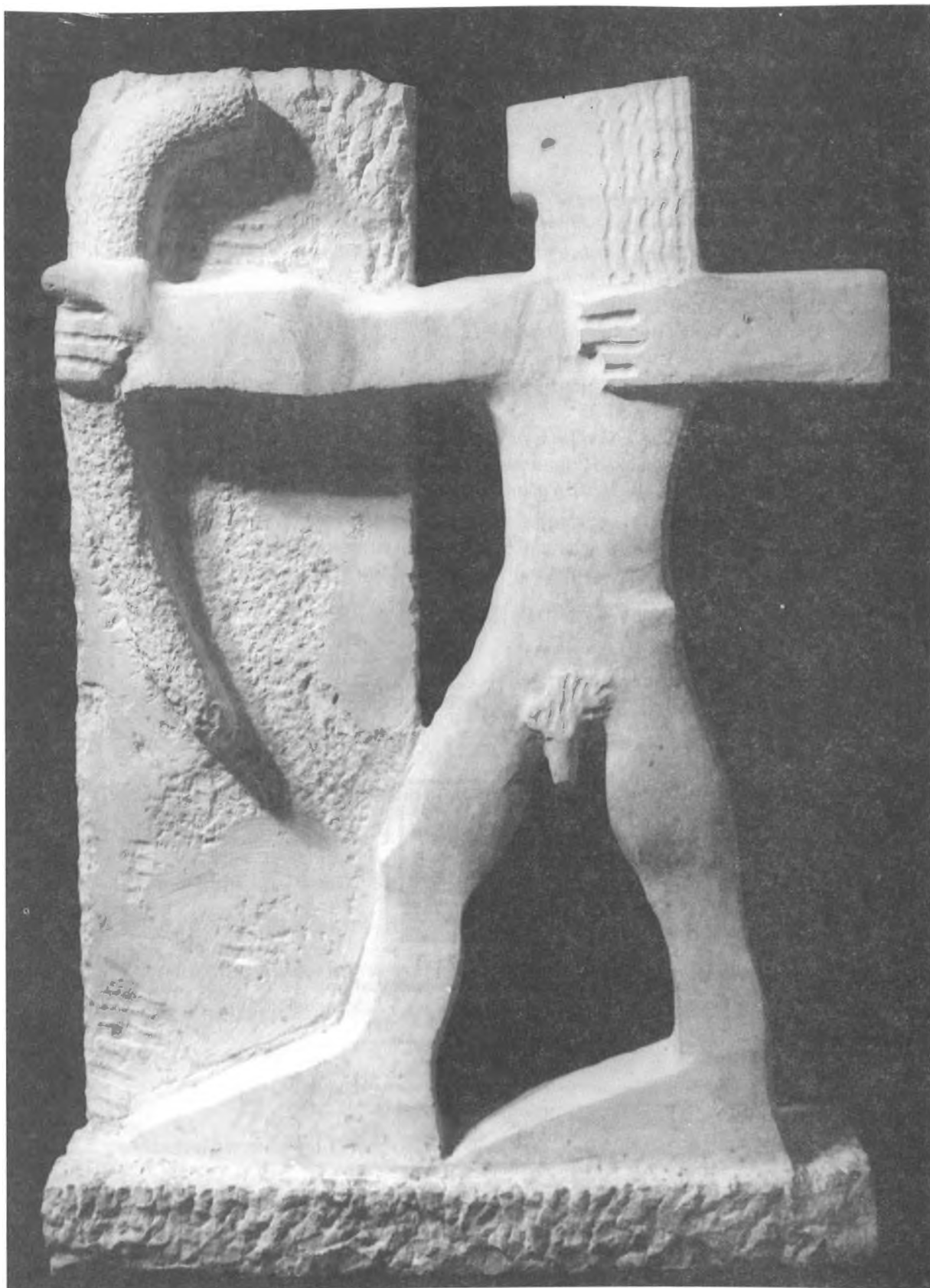
ХЕМУС 2000/3

Списание за обществен живот и култура
Основано от Дружеството на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското републиканско самоуправление
Отговорен издател: Димитър Цуцуманов
Списанието се издава с материалната подкрепа на Фонд „За националните и
етнически малцинства в Унгария“

Председател на редакционната колегия: Тошо Дончев
Редакционна колегия:
Светла Кьосева: отговорен редактор
Адриана Петкова, Ася Събева, Георги Иринков, Дьорд Сонди, Ленке Чикхей,
Петър Петров, Райна Симеонова, Сава Сивриев, Светослав Стойчев
Секретар на редакцията: Моника Тютюнкова
Оформление: Юдит Калои

Печатница: А&М ВТ
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41. Тел.: 216-0197
Цена на броя: 200 форинта. Годишен абонамент: 600 форинта
ISSN 1216-2590

Сергей Янакиев: Стрелба с лък

ЛЮДМИЛ ЯНКОВ

* * *

НЕ МОЖЕШ

нищо да видиш,

когато не искаш да видиш...

НЕ МОЖЕШ

да чуеш това,

което не искаш да чуеш...

НЕ МОЖЕШ

да вярваш в това,

в което не искаш да вярваш

И ДА ОБИЧАШ

не можеш това,

което не искаш...

Един от популярните съвременни български романи, номиниран през 1999-та година за наградата „Балканика“ – „Ангели небесни“ на Владо Даверов, започва с картина на всенародно тържество след мача от Европейското първенство по футбол през 1996-та България – Румъния. Погледът на разказващия проследява импровизираното в чест на победата шествие, преминаващо между паметника на Патриарх Евтимий срещу сградата на филмотеката и НДК. По този начин предизвиканата от футболните събития радост получава функция на естествена среда, в която започва да се развива действието. Може да се каже, че футболът в случая е „вокабулар на реалността“, макар да е далеч от динамичното позициониране, което постига спортният контекст в голяма част от произведенията на Новата предметност от 30-те години. С оглед на стратегията на Владо Даверов, който по правило като немски възпитаник пише почти само романи на възпитанието, въпросният „начален“ за книгата му мач идва да каже, че персонажите не са някаква притъпена от и спрямо всичко младеж, която по цял ден бездейства и се реди в тоалетните на различни кафенета с цел да се инжектира венозно (защото персонажите от този роман на Даверов са в плен на непрекъснато затягащите своята примка наркотици), а представлява сума от подлежащи на всевъзможно потенциално развитие индивиди, които се интересуват от това какво става по света (разбирай: интересуват се от футболното първенство на Европа) и от проблемите на страната, в която живеят (разбирай: от представянето на националния отбор в това първенство).

Ако преминем към една по-затворена във филологическото интерпретация на Даверовия роман, бихме могли да кажем, че според едно от основните положения в науката за разказа съществува напрежение, противоречие между времето на разказваната история (*erzählte Zeit*) и времето на разказване (*Erzählzeit*). Следователно за читателя, който при всички случаи е надминал времето на разказваната история, е ясно, че скоро след щастливия мач с Румъния идва разгромът срещу Франция и отпадането на българския национален отбор от въпросното първенство. Нещо повече – за една книга, излизаща на пазара през есента на 1998-ма, е по-

актуален още по-злополучният мач с Испания от Световното първенство през лятото на същата година. Затова читателят приема описаната въвеждаща в повествованието обстановка около „румънския мач“ като сигнал, че до края на книгата на тия симпатични момчета и момичета ще им се случи някакъв подобен погром.

По този начин и темпоралните сигнали, и дидактично-оправдателната процедура, провеждана последователно в хода на действието по-нататък, са свързани с това футболно начало на Даверовия роман, което от една странична гледна точка може да изглежда просто резултат от търсене-

то на лесната актуалност, но пък този избор никак не е случаен с целенасочения си патос по отношение на един упорито поддържан идеален образ на „младежа“, в който спортно-националната ангажираност има основен дял.

Може да се направи извод, че независимо от смяната на интерпретационните ключове, тази ориентирана уж към съвременните млади хора и техните проблеми книга се проявява всъщност като доста поучителна в своите послания. Настоящото разглеждане на механизмите и стратегията на въздействие на „Ангели небесни“ през призмата на спортното всеприсъствие обаче няма за цел да анализира особеностите на романа, а още по-малко да му дава оценка. Вместо това то се опитва да очертае общи събитийни полета между съвременните популярни четива и онези повествователни клишета на разказа за спорта, които блокират неговите собствени технически параметри за сметка на възпитателните формули. При това не е трудно да установим, че ограничаването на територията на художествената литература в никакъв случай не е задължително, а и не е възможно. Напротив, при общественото говорене за спорт се наблюдава непрекъснато и интензивно размиване на границите между литературното и документалното, между фолклорните устни предания за случки от живота на съвременни спортисти и служебните административни формулировки.

Когато началото на XX век открива спорта като силен социален хомогенизатор, появяващ се успоредно или като заместител на феномените на кафенетата и масовите танцови забави, неговата комуникативна способност е вече очертана. Общуването в клубове се противопо-

Атанас Дафинов: Миг от играта VI

ставя на технизираното общуване в рамките на работния ден. „Свободното време“ разработва свой собствен език и изисква своя собствена неприкосновеност, в чиито основи стоят представите за масовост и общуване без наличието на йерархични прагове. В този смисъл формулираните преди и след Втората световна война лозунги за толериран от държавата „масов спорт“ са едновременно плеонастични (доколкото няма немасов спорт) и противоречиви (доколкото масовото не може да прочете изискването за йерархичност на държавата) в своята природа. Освен че представляват агенти на опита на тоталитарната държава да ангажира регламентираното свободно време, призивите за масов спорт искат да наложат монопол върху общуването на индивидите, след като практиката е показала, че голяма част от „трайните“ (основно сексуални) запознавания в градската култура стават в режима на агонално противопоставяне/ съпоставяне. Като пример в това отношение е достатъчно да се споменат панаирните стрелбища с техните неизброими разновидности, танцувалните надигравания и състезанията в такова остроумие, което да се основава на една канонична естетика, предлагаща оптимални възможности за индивидуално и групово разпознаване.

Тъкмо механизмите на едно подобно разпознаване бяха използвани в максимална степен за идеологически цели. Придобилите особено широко разпространение през последните години на Живковото управление интервюта с хора от улицата показваха еднозначно как интервюираните свързват националната си гордост почти единодушно с постиженията на българските спортисти зад граница. Като оставим настрана силният пресопозитивен пълнеж на въпроса „Кога се почувствахте най-горд като българин?“, предполагащ задължителното присъствие на националната гордост като постоянен индивидуален атрибут, интерес в случая представлява неизменното локализиране на гордостта не в събитията около победата, около обстоятелствата по надиграването, а в процедурата по изслушване на химна, предлагаща условия за постигане на специфичното спортно всеприсъствие. Разпознаването в случая се извършва не на територията на общите имена, с които запитаните свързваха гордостта си, нито пък се основава на маркирането на едни и същи събития, а чрез силно стесненото синонимно ядро на едни пресилено театрални реторически фигури, разположени някъде между сълзите (иначе изразители на индивидуалното) и заетите от агитките синкопи (в самия режим на разпознаване на своите). Изчистено тъкмо

от спортно-техническите „подробности“, носещи случката, това скрепено от магиката на скандирането спортно всеприсъствие запазва единствено своите комуникативно-приобщаващи и възпитателни функции. И тъй като с изключение на обстоятелствата около митологизирането на Георги Аспарухов колективните спортове не предлагаха и най-малката възможност за гордост, в годините на социализма профилът дисциплините, допринасящи за националната гордост, се разполагаше в неслучайния „възпитателен“ диапазон между железните щангисти и нежните и крехки гимнастички.

В същото време бяха написани множество книги от спортни дейатели, които независимо от това дали се занимаваха с непосредствения „производствен“ процес или принадлежаха към многочислената спортна администрация, категорично бягаха от технологията на спортното към проблемите на безкрайния възпитателен процес. Впрочем това със сигурност не е особеност, характерна само за Източна Европа. И днес човек остава с впечатление, че всички добри канадски фигуристички са минимум бивши астматички, което е солидна основа за развиването на любимите на журналистите „Дикенсови“ романи, които обаче вместо да каляват волята на подрастващите и да подготвят с хелиенда и някакъв закономерен катарзис, някакво финално излекуване, събуждаха у тях единствено болезнени настроения за реваншизъм още далеч преди времето, в което той би могъл да има някакви основания. При това реваншизмът се явяваше често напълно официално като последен израз на спортсменство. В хода на тази реторика на реванша все някак се оказваше, че загубилите освен всичко друго не са играли по правилата, нарушили са режима, морала и т.н. Впрочем реваншистският дух на спортните мемоари е читав и до днес; достатъчно е да се спомене книгата „Искам, вярвам, мога“ (1995) на Юлия Берберян, за да стане ясно какви са характеристиките на този негативен образец на спортсменство, който може да бъде обобщен с формулата на класическите четива за мафията: още в бедността и оскърбленията от детството прозира белият кон, на който ще се върне богатият с пари и приятели победител; победителят от своя страна се чувства сигурен единствено в семейството, като в същото време говори с подчертано удоволствие за неверните си приятели.

Групата на санкционирания спортсменство също се разполагаше в такъв диапазон, който да представлява своеобразна проекция на обхвата на „химническата“ гордост. В този смисъл някъде през средата на 80-те като партньор на

състезаващия се в тежка категория щангист Антонио Кръстев в нарушаването на спортния режим и социалистическия морал беше посочена гимнастичка от националния отбор. Дори самата мисъл за секса беше изведена категорично извън хоризонта на спортното, докато създаването на семейство и особено създаването на деца от спортисти се поощряваше особено. Налагаше се впечатлението, че спортът е подготовка за истинския (бъдещия) живот, в основата на който стои семейното щастие, като лошите спортисти не могат да го постигнат. До момента, в който са готови да получат това щастие, спортистите преминават през асексуални „години на учение“. По същото време се създаде традицията, според която родените от спортистки деца, подпечатани със силни състезателни постижения броени месеци след раждането, се обявяваха задължително от журналистите като лични и „може би най-ценни“ рекорди. Непорочното спортно зачатие се вписва добре в реторическата система на „химническата“ гордост: наричаните в тази образна система „български деца“ („момчетата на Абаджиев“ или „момчетата на Нешка“) създават вече в буквален смисъл (и по един „извънрежимен“ път) свои деца, за които се говори отново фигуративно като за спортни резултати.

Сходно напрежение между фигурите на порочното и непорочното, на срамното и поражащото гордост, може да се открие в онези книги, които заемат пространството между чисто медицинското и спортното: става дума за евфемистично наречените „книги за младото семейство“, притежаващи освен всичко друго и стилистичната стратегия на една осезаема „кулинарна рецептура“. Тези четива знаят отговорите на всички въпроси на начинаещите любовници/ готвачи, но откриват само една малка част от тях, опирайки се на патоса, че същественото се научава единствено в практиката и житейската импровизация. От друга страна за успешна импровизация е необходимо основно познаване на строгите правила. Може да се каже, че книгите за сексуално ограмотяване на младежите и техните родители, написани преди около двадесет години главно от чешки и източногермански лекари, социолози и психолози, обрисоваха нарочно затворения кръг на въпросите и техните забранителни, но отвличащи вниманието със своята прекомерно разширена обстоятелственост отговори. По такъв начин те гонеха подобен тип популярност на кулинарно-медицинските четива, като при това посочваха сферата на спортните занимания (или по-точно тази на спортната ангажираност) като компромисна сфера на пренасочване на инте-

ресите, като подходящо поле за отлагане на отговорите. „Ако Вашето дете ви пита особено настоятелно за секса, вие задължително трябва да му отговорите, но докато подготвяте отговора, пратете детето да спортува.“ – така звучеше най-общо формулата на отместване на въпросните „семейни книги със смесено съдържание“, ако мога да перифразирам наименованието на средновековните сборници. Спортът в очите на сексуалните просветители беше междинна цел; освен своето изтласквано все по-назад директно внушение, според което означаваше сила и здраве, спортната ангажираност способстваше и за възможно най-лесно туширане на болезнения сексуален интерес у младите. Така в очертаването на спортния профил се забелязва една особена класицистичност, противодействаща със своите строги правила на болното и болезненото, на упадъчното поведение. В същото време логиката на този набор от правила отказва да посочи заместители, описвайки само собствения си инструментариум: набор от случки, които по правило са точно толкова безответни и украсителни, колкото и тези, които постигат героя от романа на възпитанието. Когато един играч се превива на тревата, спортсменството изисква топката да се извади в тъч, за да се прекъсне играта. При нейното възстановяване след лекарската намеса жестът следва да се върне с връщане на топката. Енергията, с която се разпространява една доста митична по своята природа история за това как на състезанията по висок скок лоши спортсмени изтриват (или дори подменят, както е в още по-образцовия случай) чертите за разбега на своите съперници, също се концентрира около спортно-повествователния инструментариум. Филмовите студии в новите англогични светове – Северна Америка и Австралия – редовно и неслучайно преексплоатират подобни „възпитателни“ украсители като заместители на една липсваща в традицията матрица, като дидактично наваксване, а не като чисто художествено „бавене на топката“, както е в класическия роман на възпитанието, или като чиста скечова скоба, както е в законите на анимационния филм. Когато повествователят вдигне поглед от водения от него персонаж, този персонаж следва не само да спре своя ход и действията си, но и да стане невидим за останалите участници в ситуацията, в която преди малко е участвал. Докато Новата предметност напънга до крайност героя с обстоятелството, че той е непрекъснато под погледа на всички подобно на спортист, от когото във всеки един момент се очакват победи, дори и в светските салонни сражения по остроумие, съвременото

дисциплинира и канализира любопитството спрямо него. След като модернистичният поглед върху състезаващия се човек го състари в намерението си да го мисли като красив в умората и пораженията си, настоящето го вижда като образ от екрана на тренажор. Така обременяващите комплекси (морални, идеологически, антропологически) засягат не схематичния персонаж, а съ-действащата и съ-управляващата събитията публика. Симптоматичен обект на повествование днес е остаряващият запалняко, който мери живота си с цикъла на световните първенства по футбол (или пък с този на олимпиадите); който се е запознал с жена си на стадиона, след като я е забелязал, че тя вика в агитката на противниковия отбор; който от най-ранна възраст води децата си на мач; накрая който завършва живота си пак на стадиона, покосен от сърдечен удар. И докато върху привидно неподвижното лице на запалнякото се отразява динамиката на съвременния спорт, то самите спортни дейатели са неуморни в усилията си да задържат своя разказ върху проблемите на спортсменството и възпитанието на подрастващите. Тук отново е необходима уговорката, че не става дума само за българска тенденция. Една от най-обсъжданите книги за футбола в последните десетилетия – „Начален сигнал“ на вратаря Х. Шумахер, е разположена между разкритията за „подвижните аптеки“ на германската Бундеслига и личните преживявания на автора, който след като счупил крака на френски футболист, не посмял да му се извини, предчувствайки, че всяка следваща негова намеса в случая ще доведе до избухване на по-голям (вече юмручен) сблъсък с противниковия отбор.

Ако се върна на примера, с който започнах, може да се види как българското белетристично наваксване също се реализира в дидактичното: в романа на Владо Даверов, дилемата 'спорт или наркотици' се синонимизира със 'со-

циална ангажираност срещу асоциалност'. Сходна функция имаше спортът и във „Вчера“, но там присъствието му беше както значително по-настойчиво, така и по-многозначно, доколкото самотното гордо занимание със спорт модулираше и в другия край на опозицията: то концентрираше съпротивителните сили на единак срещу играещите не по правилата. „Остаряването“ на играещия сам срещу останалите в този случай получаваше своята почти модернистична (в споменатия по-горе смисъл) интерпретация. В отговор на това „Ангели небесни“ захвърлят началния българо-румънски мач. Повествователната стратегия на новия Даверов би твърдяла с основание, че използването на „Ангели небесни“ за настоящото съчинение е твърде спекулативно. Но пък в такъв случай следва все пак да се замислим защо в хода на повествованието първоначално заявеният интерес към спорта угасва. Дали – както в една стара популярна детска песен, футболът не е бил заменен за „Скрежко“ (става дума за песен, близка по жанровите си характеристики на песните на футболните агитки, в която се разказва как дете дава джобните си пари за сладолед вместо за мач и по този начин „се излага като спортист-футболист“, както твърди коментиращият лирически глас)?! Или пък този интерес е потънал безвъзвратно в наркотичните сънища и страхове на персонажите и в качеството си на случка представлява една разкривена проекция на действията на онова дете, което не е устояло на изкушението да си купи сладолед вместо да спортува съпреживявайки?! Впрочем минималната спекулация се съдържа в едно друго, по-сигурно, но и по-малко напрегнато твърдение: писателят разчита, че публиката е способна и склонна на такова съпреживяване на написаното, което да е аналогично на зададеното футболно съпреживяване. Защото писателят мисли за себе си като за спортист, който не само побеждава, но и възпитава.

Сега ни предстоеше среща с неговия път по ръба на Южната стена. Не изглеждаше гостоприемнен с надвисналите снежни козирки, разрушени черни камъни и лавиноопасни скатове... Трябваше вече да бързаеме. Заедно с мрака от сенките бързо се издига коварна мъгла. Рисуваме да изгубим следите в хаоса от ледове и цепнатини.

Обръщаме гръб на стената и се спускаме бързо към базовия лагер. Все още е меко и влажно, а това смущава изострения ни планински усет за сигурност. Проверката на радиовръзката в уречения час ни успокоява с добрата чуваемост. Заспиваме спокойни и доволни от първия ни ден под мечтаната Стена. Напрежението и безсънието ще дойдат утре, с първите стъпки на момчетата по Мисловски...

Тайната на голямата стена е в съхранената девственост. Всяко ново изкачване е единствено само за себе си. Не по-леко и не по-сигурно от предишните. Първите са оставили тук-там белезите на своето усилие. Но парчето разръфано въже или ръждясалият клин не са накърнили ни най-малко мощта и първичността на планината. Може би тук се крие смисълът на неугасващия стремеж към гигантите и техните непристъпни стени. Защото всяко изкачване отново и отново взема сила от вечността на скалата. Човешкият дух укрепва в леденото дишане на поднебесните върхове.

При завръщането ни от Алпите решихме да изкатерим в добавка популярен „тур“ в Долomitите. В гидовника четем: „Пасажи от най-висока категория, добре „обковани“ с клинове...“ и, разбира се, тръгваме с възможно най-леката екипировка. Маршрутът е слънчев и светъл – един идеален южен ръб на забита в синьото небе долomitна „игла“. Бързо се разкършваме

с първите метри. Ръцете разгръхват охладените от мразовете на Матерхорн стави. Идва ред на отвесните и надвесени пасажи. Трудните скални форми неочаквано ни изненадват с липсата на всякакви клинове и осигуровки. В добра форма сме и скоро застигаме една немска свързка. Живеем с цялото удоволствие от въз-

душното катерене. Едва тук преоткриваме цената на няколкото ексцентрика, които носим, а още нямаме навика да използваме. Напред не ни чакат, а след нас не остават никакви изкуствени опори. Изживяването на независимостта е пълно. Дори и един клин на възлов участък би угасил възторга ни от свободното

движение нагоре. Щастливи сме с усещанията на първопокорителите... С изключение на онази психическа сигурност, че някой вече е успял да излезе оттук на върха, че през този „объркан“ с 90 градуса лабиринт има път... Значи всичко зависи от умението и силата на ръцете ни... Този ден мислено благодарих в себе си на онези, които си бяха направили труда да освободят скалата от всички стари, нужни и ненужни, нови и ръждясали железаз...

Стряскам се от проблясъците в процепа на палатката. Навън е утро за художници и поети (каквито сега с хиляди реанимират след изнурителната нощ във вмираните от цигари и раккия мансарди). Студено и ясно е, значи надеждно. Така го виждам аз с очите на измъчения от чакане планинар. Поетичната душа би изживяла суровата красота наоколо по-възвишено... знам ли как точно. Художникът би прозрял откъде е взел Рьорих несъществуващите си багри и линии... Но всички те още спят в мъгливите долини, а за нас е време за тръгване. По замръзналия сняг се върви леко и бързо. Почти не оставяме отпечатъци от дълбоките

*Людмил Янков е роден на 11 август 1953 год. в град Перник. През 1982 г. изкачва Северната стена на връх Матерхорн, а в 1983 г. – връх Айгер. Покорява Гросглокнер – два пъти по тура „Палавичини“ в Австрийските Алпи, в Долomitите – връх Чивета – по тура на Касин, връх Чима Овест, връх Мармолада, в Кавказ – връх Елбрус – откъдето се спуска със ски в Памир – върховете Ленин, Комунизм, Корженевска... Участник в експедициите „Лхоце'81“ и „Еверест'84“, в която с невероятна скорост се изкачва от лагер 3 на 7170 метра височина до кота 8500 метра, преодолявайки 1330 метра денивелация на „един дъх“, за да окаже помощ на Христо Проданов.

В многогодишната история за покоряване на връх Еверест няма подобен пример на човешка саможертва и героизъм. Удостоен е със званието „Герой на социалистическия труд“, на международната награда „Ферглей“, на ордените „Георги Димитров“, „Народна Република България“, медал „За спортна слава“, наградата на вестник „Народен спорт“ – „Спорт, етика, мъжество“, почетен гражданин на град Кюстендил, заслужил майстор на спорта. Публикува свои стихове и разкази във вестниците „Литературен фронт“, „Пулс“, „Труд“, списание „Българско фото“. През 1987 г. получава наградата на вестник „Пулс“ за публицистика, а през 1988 година става лауреат за литература за книгата си „Мечта отвъд долините“.

Есента на 1989 година излиза стихосбирката му „Гранитна вода“.

Загива на 17 април 1988 година под връх Камилата в Рила по време на тренировъчен лагер на националния отбор по алпинизъм.

траншеи от снощи. За по-малко от час сме под стената. Приятелите отдавна са в движение. Вече са „набрали“ около 5300 метра и напредват доста бързо. Зад тях са останали мъчителното ранното ставане (в 2-3 часа) и първите сковани крачки във фосфоресциращия мрак на ледника. В тези утринни часове каменопадите още спят. Техният грохот ще се разбуди с първите лъчи високо горе над върха. Тогава освободеното от леда камъче повлича безобидно „поточе“ от подкуполния сипей, което 3000 метра по-долу става гибелен порой от тонове скала и лед. За щастие с първите предупредителни изсвирвания петимата са вече на относително защитено място. Тук всичко е несигурно и зависимо, затова и не смея да използвам крайни определения. Често по време на изкачване, а и в живота се улавям да мисля за нещо с неоправдана убеденост. Тогава със смирение на грешника се поправам в себе си. Правя го от уважение към съдбата и случайността, към шанса и човешката надежда. Понякога мисля, че не съм коректен, защото мисля едно, а правя друго. Но по-добре да прехвърлям „чертата“ с действията, отколкото с мислите си. Опасно е да си убеден силно в нещо, много вероятно напълно погрешно... По-добре ми е да съм подозрителен, за да не бъда изненадан от невероятните превратности на случая. Колкото до вярата, тя е различна от убеждението... Тя ни трябва, дори когато е сляпа и глуха... Когато е неродена или мъртва. Вярата ни трябва, защото сме човеци... И колкото по-подозрителен ставам, толкова повече вярвам и се надявам в пътя ни нагоре към синевата на утрото. Затова и със съмнение се вирам в „безопасните“ места на Мисловски. Подложената на обстрел зона е премината навреме... Вторият „капан“ на планината се затваря зад момчетата. Стъпките им ще водят само нагоре... Връщане през врящия кулоар няма! Остава единствено възможният изход през всички прегради. А свързката е толкова ниска... Всеки метър е все още отдалечаване от мизерния шанс за оцеляване с отстъпление. Едва след „6-те хиляди“ метра те водят към измъкването през върха и успеха. В „средата“ на стената са безкрайни дни на съмнение, колебание и несигурност. Средата е това, заради което тръгваме... Или не тръгваме. Средата е тази, която ни плаши и възторгва, пред която тръпнем и застиваме. Там е истината... Под нея е неверието в силите, след нея – волята за оцеляване. Но... отдолу е лесно... А по спокойните гласове на радиосеанса не може да се съди за проблемите на екипа горе. Зная, че ще се оплачат само тогава, когато друг изход няма. Не са свикнали да отстъпват, няма и да

хленчат момчетата горе. Затова с тревога следим всяка тяхна крачка в окуляра на бинокъла. Малките цветни пращинки проникват все по-дръзко в сърцето на Южната стена. Все по-черна става сянката на Комунизъм. Първите студени лъчи прескачат контрастната върхна пирамида. Замръзналата долина разискря с блясъка на заледения въздух.

Ослепяваме от светлината, двете черни пращинки, раздвижили заспалото време на чудовищния циркус... Непонятно е човешкото присъствие в тази принадлежаща на обикновения свят природа. Невероятна е властта на слънцето върху околните дяволски или божии творения. Това, което в сянката е грозна недоумислица на съзиданието, лъчите на светлината превръщат в приказно видение от блясък и твърдост. Студеният сив лед заискрява като смарагд, грозният крясък на гаргите се превръща в песен на надеждата... Слънцето идва най-първо горе при върховете и хората, поели към него. Над облаците то идва ярко и сигурно, най-вярното слънце за надскачилите мъглите и бурите...

Честно казано, завиждам на момчетата в този миг. За тях сега часовете са толкова кратки. Усилията и напрежението сливат времето с вятъра. Вече е обяд, когато слънцето огрява изкорубените черни хълбоци на стената. Каменните и ледени порои се усилват. Това значи край за катерачния ден. Приковани в бивака под несигурната защита на палатките, алпинистите ще изчакат следващото смълчано утро за поредната стъпка към небето. А за нас долу голямото чакане продължава. Човек е създаден да се надява, дори и да знае, че е напразно... Но всяко нещо си има граници... За някои неща и цял живот търпение не стига, за други – и мигът е много. А ние висим много повече дни, отколкото би трябвало. Смиреното търпение от добродетел се превръща в съмнение, после в наказание... Иде ни да грабнем въжето и „да хванем баира“. Заобиколени сме от чудесни върхове, които предизвикателно подканят. Ето наляво стената на връх Душамбе, тя почти се слива с Южната на Комунизъм в кръжилото на огромния „казан“. Макар и по-ниска с 500 метра, тя е повече от трудна и опасна. Тук, по маршрута „Кузмин“, съветските алпинисти проведоха своята последната подготовка преди експедицията към Еверест. Проверката е истинска: Ето ти ги 2000 метра денивелация в „зоната на смъртта“!... Катери, доказвай, покажи всичко, което можеш!... А тук наистина е необходимо всичко, за да излезеш горе, на хребета. И ако не можеш. Оставаш долу, в уюта и спокойствието на долината. Винаги съм вярвал, че

това е пътят на всеки подбор. Не на велоерго-метъра със съмнителните научни тестове, нито в барокамерата с нейните 8000–9000 метра „височина“, нито пък наблюденията на кардио-пневмо-, физио-, психо- и какви ли не още функции и реакции. Истината е много проста... и е тук – горе. „Можеш – не можеш!“ Няма малко, средно или „горе-долу...“ Трябва да излезеш на върха! Защото, ако не успееш, ще върнеш и другите до теб, ще отнемеш и техния шанс заради надценяването, което тук се плаща скъпо... Най-трудно е на този, който решава това тънко нещо: „моженето“. Няма да използвам „ръководител“, че много олекна тази дума на последък (сигурно на един подчинен вече поне по един ръководител се пада). Малцина са тези, които наистина имат „дар божи“ да водят „можещите“. Още по-малко от тях имат силата и нервите да издържат долу, на радиостанцията, с поглед, ослепяващ от виждане в стената... Когато на някой скален праг безсилието закове катерещия, тревожният нерв на водача пулсира в съмнение и надежда: „...Тръгни пак, опитай, ти можеш, правил си го хиляди пъти... Вярно, долу е по-леко, но горе е върхът!...“

Дни на борба и вяра са по пътя ни напред, а за тях е нужно умение и воля. Не може да се превъзмогне слабостта само с думи... Ако другият край на въжето спре по средата, то вината е и в нас. Молбата и желанието са за малкото делнично усилие... А да прегърнеш голямата цел е нужна сила, родена от труд, а не от „дар божи“. И още онази твърдост, дето зърно по зърно се кове от разочарованията. Затова вината е в мен, ако другият вече не може... Трябвало е да го науча „как“ и след това да се качим заедно тук. Дали ще бъда горе и с тръпнеща надежда ще броя приближаващите подире ми уморени стъпки... Или отдолу със страх ще затварям очи при колебливото им движение по отвеса на стената... Идва ден и час, когато възторгът се изчерпва, енергията замръзва на „нулата“, желанието се превръща в отвращение. Тогава не помагат лозунгите: „...хайде, още малко! Опитай пак... – по всички. Давай, другите успяха, само ти ли не можеш?...“ Неподготвеният за делото не можеш подкара насила нагоре. Тогава мястото ни е долу, накъдето се спускаме с риск да загинем, отстъпвайки. Не е по-лесно връщането, когато не сме издържали височината и трудностите. Ние сме едно и неуспехът е общ. Свързката се е огънала.

22.00 часа. „... На бивак сме. Вали сняг. Палатките са мокри. Лека нощ!“ При нас също вали... Така ще е.

8.00 ч. „Намираме се на ронливите скали, около 5200 метра. Всичко е наред...“ Колко е важно това сега: „Наред“

19.30 ч. „... Устроихме се на бивак около 5700 метра на голям черен сипеи. Всичко върви добре. Край.“

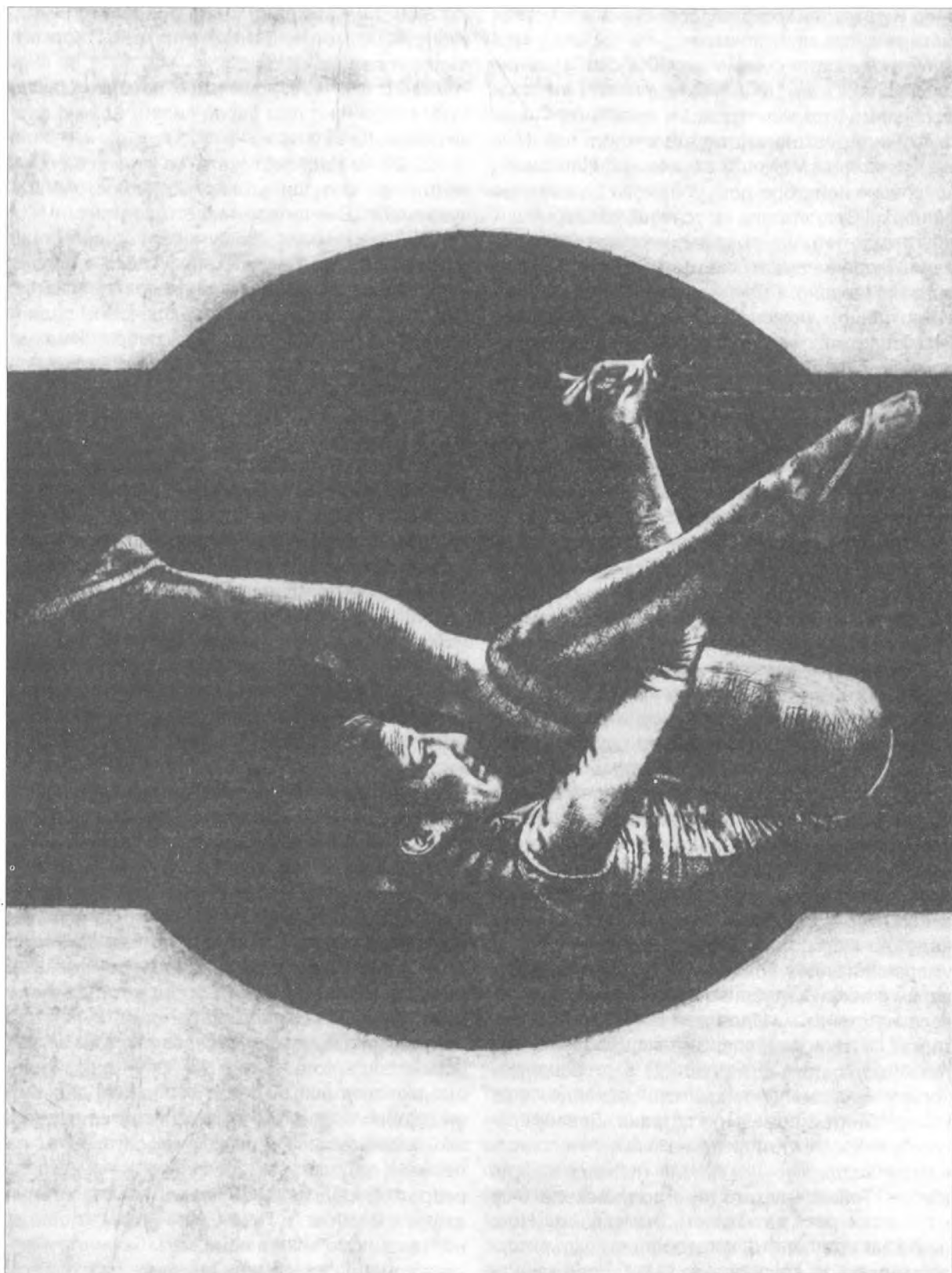
22.00 ч. Радиовръзката се прекъсва. Със светлинни сигнали уговаряме едностранната чуваемост: „Вие питате, ние отговаряме“.

28 юли. Чак в 22.00 часа тъмнината ни свързва отново. Неестествено ниско е слязла една звезда. Стената проблясва мълчаливо: „ОК... ОК! Лека нощ. ОК...“ Включваме радиостанцията: „... Момчетата са добре. Имаше дълъг преход и тежък ден. Бивакувахме под скалния зъб в горната част на голямо снежно поле. Чувате ли ни? – ...ОК! – Вие как сте?... – ОК...“

Това „окей“ е толкова кратко, а така нужно за приятелите горе. Знаеш, че някой мисли за теб, че те следи с невидим поглед, макар и от хиляди метри. Тогава сте заедно, макар и разделени. Тръпката е топлина от съпричастност и единство в мислите и чувствата.

8.00 ч. „...Ние сме още в бивака. Подготвяме се за тръгване. Вие кога ще потеглите? Ще се разберем довечера. Край до 19.30“. Сега светлината ни разделя. Ще чакаме поредната нощ за отговор.

Кога ли ще тръгнем и ние?... Вчера Серьожа (радистът) много внимателно предложи на МАЛ групата на Маркелов да мисли и за вариант „Кузмин“ или „Шатаев“. Причината за безпокойствието ни е обилният сняг по ръба „Некрасов“. Напрегнато се вслушваме за очакваното пърпорене на хеликоптера. Нервно и тревожно следим синия кръг небе над циркуса. Колко ли още ще издържи доброто време? Благодарността може да се превърне в наказание при нашето разточителство с топящите се дни. За наш късмет хоризонтът към долината е все още чист. Една западна депресия би ни затворила задълго в капана на ледниците. Много станаха тези „ако...“ през последните дни: Ако има добро време, ако има хеликоптер, гориво, ако момчетата са приключили спускането на двамата заболели американски алпинисти по реброто Бородкин, ако няма други спасителни акции... Серьожа и Гена вече ни гледат обидено, сякаш сме им виновни за забавянето. Тяхната команда вече строи лагерите си в подстъпите на неизскачаем памирски връх, а „те се мотаят тук...“. Всъщност задачата им приключва с началото на нашето изкачване. Тогава чак ще търсят начин да догонят своите. А засега,

Иван Нинов: Вдъхновение II

волю-неволю, заедно ще се вслушваме напрегнато в радиосеансите между алпийските лагери и МАЛ, за да узнаем къде е „Възходител“-момчетата, с които ще катерим след някой и друг ден... може би.

Очакването ни изнервя до краен предел. Външно всеки от двамата ни е спокоен и усмихнат, почти доволен. Правим слънчеви бани при „нула“ целзиеви градуси, снимаме за кой ли път едни и същи върхове... Сякаш от години живеем тук, сраснали се с диханието на ледника. Но това е фасадата... Вътрешно сме и неспокойни, и несигурни... С нервите си усещаме напрежението на гигантите около нас... Не, те не са мъртви и отдавна застинали. Те живеят във вечния си спор със стихията. Бурите създават преградите по пътя си. Снеговете раждат твърдост на ледените стени. Демоничните сили имат нужда от достоен отпор за необузданата си ярост. Заради тях са върховете. Ту плътно забулени с бяла мъгла, ту кристално бистри в утинната прозрачност или уморено-алени вечер срещу залеза на слънцето. Има дни, когато надоблачните пирамиди са остри и резки, пропастите са черни, а зъберите – студени и бели. По-редки са часовете, когато силата става нежност, грубостта омеква, остротата се заобля, леки розови облаци размиват тъмните сенки. Тогава и грохотът на каменопадите е приглушен, ледовете не пукат остро и блясъците не режат беззащитните ни зеници. Планината е уморена от мащабите си. Скалите си почиват от вечната борба между студа и топлината, водата и леда, вятъра и твърдостта...

Става ясно, че „Възходител“ няма да се появи и днес. Решаваме с Оги да потърсим „Грузински бивак“. Така се нарича скалната морена, върху която са строили базовите си лагери предишните експедиции. Там някъде са останките от разбития хеликоптер МИ-4. Чувстваме се като изследователи на чужда планета в хаоса от черни скали и син лед. Само след час откриваме мястото на катастрофата. Тежкия мотор лежи здраво забит в снежния склон, а всичко останало е пръснато в безпорядък на около. Изобретателните обитатели на бивака са приспособили кабината за нуждите на експедиционните кухни. Витлата служат за пейки и маси. Разбитата машина продължава самоотвержено да служи на хората, заради които е останала завинаги в плен на ледовете и височината. Причудливи конструкции от ръждясали бидони и лъскави алуминиеви врати, варели, парчета въжета, покъсани дрехи и обувки са фантастичният декор на тази „извънземна“ сцена. Прибираме в раниците по парче метал за спомен, още някоя и друга снимка и тръгва-

ме обратно. В душите ни остава удивлението и възхищението от дързостта на първите, проникнали в непристъпната долина. Връщаме се по-уверени от вчера, по-сигурни в себе си. Чувстваме с клетките си надеждата на предшествениците, още по-силно ни притиска неотменимостта на задачата ни. Южната стена е допускала само най-силните в себе си. И малцина от тях са защитили ненакърнен човешкия дух в нечовешките условия по пътя към върха.

Потръпвам при мисълта, че можеше и да не попаднем сред суровата красота на тази Памирска долина. Провървя ни – шепа възторжени щастливци, вече част от стихията на голямата планина, вече слели стремежа и надеждата с грохота на каменопадите и скърцащия трясък на ледени срутвания. Ние сме в друг свят – чужд, а и наш, само наш красив и страшен, грозен в яростта си, близък и безкрайно далечен в измеренията си. Тук и звездите са други – студени и топли. Над самите ни глави и все пак на милиони години светлинен лъч, нетрепкащи, но живи, носещи спомена за слънце и синьо небе... Горещи са различията и облаците... Понякога разперени високо над Комунизъм като ефирни огнени завеси, предвестници на идващите от запад бури и сняг, друг път свити ниско в долините, смирени в заледения въздух на утрото... Или пък възстанали против ролята си на декор в гигантската сцена, се втурват стремително ниско над главите ни. После нервно обгръщат стената и разкъсани на бели парцали от зъберите, се измъкват по ледените кулоари към недостижимата пирамида на върха... По-мързеливите, сиви и тромави след обедния пек, забулват с плътна пелена страховитите висящи ледове и нелогичните скални шила. В късния следобед леките вечерни мъгли се разтварят в мразовития въздух на пълпещата нощ...

Грозен писък на гарван ни предупреждава да бъдем смирени и разумни. Душите на загиналите крещат в този зловещ грак. Черните сенки уверено излъскват зад хоризонта огнения диск на изстиващото слънце.

Петимата катерят вече три дни. Достигнали са зоната на 6-те хиляди метра и уверено напредват в най-трудните пасажи на стената. Дори и с бинокъла днес все по-трудно откриваме малките цветни пращинки, дръзнали да нарушат човешкото смирение в допира до тази надоблачна сивобяла канара. Само една въздишка на великана може да отнесе в пропастта храбреците. А те са толкова високо, че нашето стоене долу е съвсем безсмислено. Време е и за нас да предизвикаме за пореден път съдбата си.

„Възходител“ идва чак към единадесет часа във вид на четирима уверено усмихващи се алпинисти. Жилавите фигури и спокойните им гласове излъчват сигурност. Това са Витя, Павел, Гена и Серьожа – момчета от „златния фонд“, както ги представиха по радиотелефона. Командирът на „аеротаксита“ Овчаренко е рискувал много с това трето кацане на „пистата“. Вече е почти обяд и прогизналият сняг се продънва под колесника. „Капанът“ на ледника сериозно заплашва машината. Няма време за губене. Багажът на „пасажерите“ е изхвърлен навън, двамата радисти товарят грубия сандък на ласточката (доста неудачно име за тежката техника). Моторът се задъхва от усилие в недостигащия въздух. Сантиметър по сантиметър изскубва от фирна затъналите колела и видяла се свободно от ледения плен, патицата хуква като отвързана към долината. Излитането е както трябва. Отдъхваме си с облекчение и чак сега внимателно се вглеждаме един в друг.

Бъдещите ни спътници са чудесни момчета. Няма да ме подведе и сега първото, най-вярно усещане. Откритите им лица говорят повече от куп любезни приказки. Усещам в очите им това, което чувстваме и ние. Прозира съмнението и надеждата, че няма да ги подведем и разочароваме. В трудния ни път нагоре е нужна сигурност. За тях и за нас, вече събрани от планината в едно цяло.

Предстои ни съвместно изкачване, чакат ни изтощителна работа и опънати до краен предел нерви. А ние даже не се познаваме!

Пекът в огледалната чаша на циркуса става непоносим. Главите ни омекват от горещината. Опъваме за сенник голямо платнище и се потопяваме в прохладата под него. Наоколо всичко е болезнено бяло. Сякаш слънцето е решило да разтопи всичко тленно. Цветовете са се обезцветили. Часовете на търпение и очакване са спрели хода си...

Все още не допускаме близостта в малкото разстояние, дялящо главите ни в сянката. Едно скрито подозрение ни държи нащрек. Не е съмнение в силите и качествата, а по-скоро някакъв свян след бързото запознанство... който Витя пръв успя да разчупи с присъщата си непринуденост. Той беше източникът на смеха, който ме последва до гладкия ледник в търсенето на по-прикрито място за някои естествени нужди... „Няма нужда да ходиш на един километър, та тук няма никой... Нас не ни брой, ние сме заедно...“ Не зная дали го каза, или си го помисли, но аз го чух сигурно и ясно... Вярно, пустото възпитание човешко изисква да „отидеш“ до тоалетна... А горе, на маршрута, една крачка встрани „води“ 2 километра по-долу... На

вечно спокойствие... Горе няма къде да се крием!... Витя е прав, разбира се, а и след малко на дело го доказва на десетина метра от сянката, под която „пладнуваме“...

Слънцето бавно проваля към долината и огненият пек затихва. От околните върхове полъхва мраз. Мякмата на спиртния термометър се движи видимо надолу. (Тук 30-40° разлика в денонощните температури е нещо съвсем нормално). Ослепителният блясък потъмнява. Раздвижваме се и ние, отварят се свитите като мъниста зеници. Решаваме още тази вечер да изнесем лагера под маршрута. Предстои ни да решим и проблема с разпределението на багажа „по братски“. Изправяме се отново пред вечния въпрос: Какво да вземем и какво да оставим?... Кое ще ни потрябва и без кое можем да преживеем?... Всичко нужно е леко, но всеки излишен грам освен на гърба натежава убийствено и върху връхлитащото ни колебание в най-трудното... Със съжаление поглеждаме „излишния“ куп храна и току прибавяме по нещо върху товара на и без това огромните раници. Всичко трябва да бъде на гърба ни. Ще ни бъде тежичко с Огнян... Общо за двамата чакат повече от 40 килограма: палатка, спални чували, газ, примус, въжета, ледокопи, айсбали, консерви... Всичко необходимо за живот до върха и след него... С много колебание местим едно въже от „нужното“ към „излишното“ и обратно... Нашите приятели ни гледат с удивление. Та тази скъпоценност – въжето, не може току-така да се изостави на ледника. Но съмнението ни е обяснимо: тези 3-4 килограма могат да са капката, която да прелее товара... и да ни върне на метри преди върха... Всъщност след 6500 по този път сигурно връщане няма. Ако го изхвърлим, проблемът „слизване“ получава особена острота. При нужда стойността на въжето се доближава до цената на животеца ни. Биха ни спасили тези 40 метра при спускането по някой отвесен пасаж... Спестяването на килограми ни предлага по-голям избор на отрицателни емоции при рискованите траверси и рапели по пътя ни. И все пак борбата за грамове надделява гласа на здравия разум... Оставяме въжето... Всъщност то отива в товара на партньорите, които по-лесно могат да го „преразпределят“ в 4-те си раници. За тях то е трофей, получен преди началото на схватката... Натрапчивото усещане, че това вече се е случвало, ме връща към Северната стена на Айгер...

...Катеря я пръв през един от най-неприятните пасажи на класическия маршрут. От ледената фуния над „Рампата“ през теснината шурти поток от снежна вода. Това е единственото възможно за преминаване място. Спасение ня-

ма. Трябва да катеря... Отзад изпитателно и нетърпеливо ме следят с погледи приятелите... Събирам въздух и се пъхам под „душа“. В следващите 2-3 метра до фирновото поле се отцеждам като прана дреха. Дори и обувките ми са пълни с ледена вода. И в *този момент*, когато едва изтеглям нарасналите си килограми, провидението ми изпраща един почти нов спален чувал. Ценната пухена торба е пълна с лед и едва се крепи в една гънка на стръмния улей. Изправен съм пред невероятната дилема: Да взема или не черния, струващ 200 долара в магазина и общо взето, недостъпен за мен предмет... Нагоре ни остава най-тежкото – излизането. И още поне цял ден трудно катерене. Раницата ми – добре наикисната, сега е поне 20 килограма. И заледеният пухен чувал още 7-8... Ако го изнеса горе – добре!... Ами ако заради него се забавя?... Колебая се минута-две, макар да знам отговора. Чувал от толкова пари няма да си купя никога, така че да не обиждам случая... Отварям бързо раницата и с усилие натъпквам находката вътре. Съмнението ще ме гризе чак до върха. Представям си много образно подигравателната гримаса на Тошо и колебливото несъгласие на Стамен. Може би нямам право да поставям на изпитание и без туй тежкото ни начинание... Но приемам нелогичността на постъпката си с вътрешната вяра в себе си и успокоявам наивната своя съвест... Осезателно чувствам на гърба си тази частица от другия, непознатия... дали е загинал, или от разсеяност е изпуснал безценната за нощите вещ от бивака?... Може би, преследван от лошото време, е захвърлил всичко в отчаяния стремеж за оцеляване по тази безкрайна кошмарна стена? Ами аз?... Как ще се измъкна с този товар през заледените отвеси на „изходящите“ цепки. Намирам бързо оправданието си: „Та аз мога във всеки един момент да го зах-

върля в пропастта!... И ела да видиш тогава какво значи темпо... също като „людия с гюлето...“ Философията ми е по шопски крайна и неубедителна... Но за мен е извинение и успокоение, макар че не е преграда за упреците на приятелите вечерта в бивака. Прави са, защото моето действие е абсурд по тази лъхаща смърт стена. Всеки пасаж е белязан с черните кръстчета на попадналите в капана на стихииите. Успокоявам се, че моето не е подигравка и пренебрежение. Аз го правя заради успеха на бъдещите изкачвания, заради следващите скални отвеси и ледени гиганти. Със смирение то на силния мислено се извинявам на планината за дързостта да й отнема нещо, спечелено от друго. Какво пък, защитавам едно малко човешко право на независимост, дори и само миг от вечността на ревнивата стена...

Късно следобед снегът започва да „затяга“. Освободили сме се от всички излишни, по-точно не жизненоважни вещи. През следващите дни с умиление ще споменаваме „изоставените компотчета, рибка, сокче или месце...“. Но сега мисълта за предстоящото е завладяла болезнено мислите ни. Искане ни се някак час по-скоро да видим долината в краката си. И затова всеки грам в раницата ми се струва тон. „Може ли без това? – Кратко колебание: – „Може!...“ И на ледника зад нас остават един куп неща. Разбиранията ни за стойност тук се обръщат на 90 градуса. Мярката сега е върхът, мечтата определя цената на вещите...

Бивака изграждаме в самата основа на ръба „Некрасов“. Опъваме палатките върху най-големия серак на стотина метра от началото. Дълбоки цепнатини ограждат отвсякъде нашия остров в леденото море на долината. Ще започнем изкачването рано в зори, когато замръзналият ледопад е най-спокоен и сигурен.

ЛЮДМИЛ ЯНКОВ

* * *

на Александър Стефанов

Ако не нарисуваш
светлината на слепия,
Ако не кажеш дума
вярна на глухия,
Ако видиш някога
края на приятелството,
От скала и глина
стена ще издигнем...
заедно!
За гърбовете си... *огънатите!*

Енчо Пиронков: Баскетбол

* * *

Отрекох се от думите си...

Оплюха ме врагове и приятели...

Така разбрах, че съм се отрекъл от думите...

Отрекох се от делата си...

Въздигнаха ме високо врагове и приятели...

Така разбрах, че съм се отрекъл и от делата си...

Отрекох се от себе си...

Врагове ръкопляскаха, погребяха ме приятели...

Така разбрах, че бях сгрешил непоправимо...

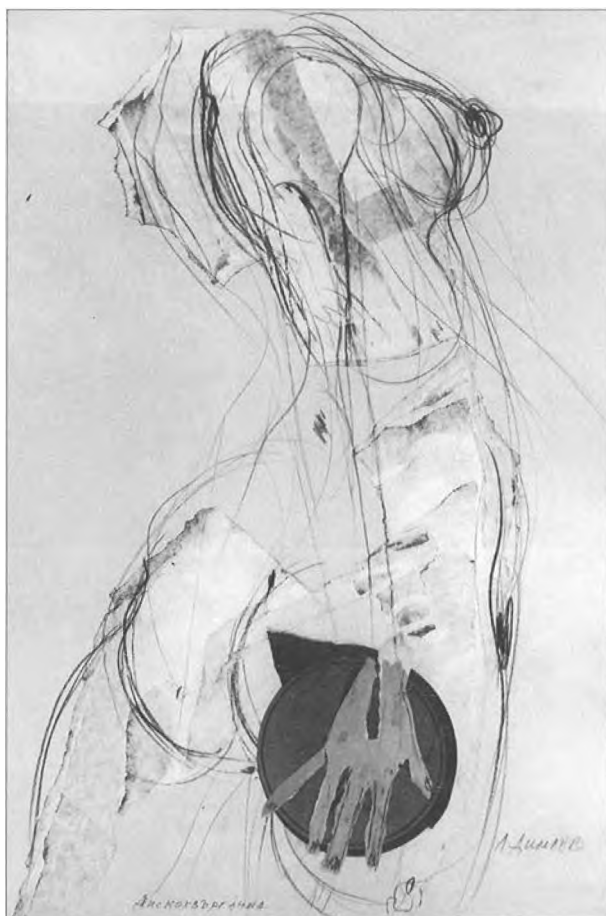

Христо Кърджиков: Двубой II

Цената на мечтата

Не питай за цената на мечтата –
бори се, литвай, падай и умирай!...
Носи я винаги напред – в ръката,
възкръсвай: ставай, искай и намирай!...
Не я затваряй в себе си, в душата...
Изправен дишай, никога не спирай,
мечтай за радостта, за красотата!
С възторг и трепет, с вяра в чудесата –
тя ражда и мира, и светлината,
с кръвта заплаща любовта и свободата...

Не питай за цената на мечтата!

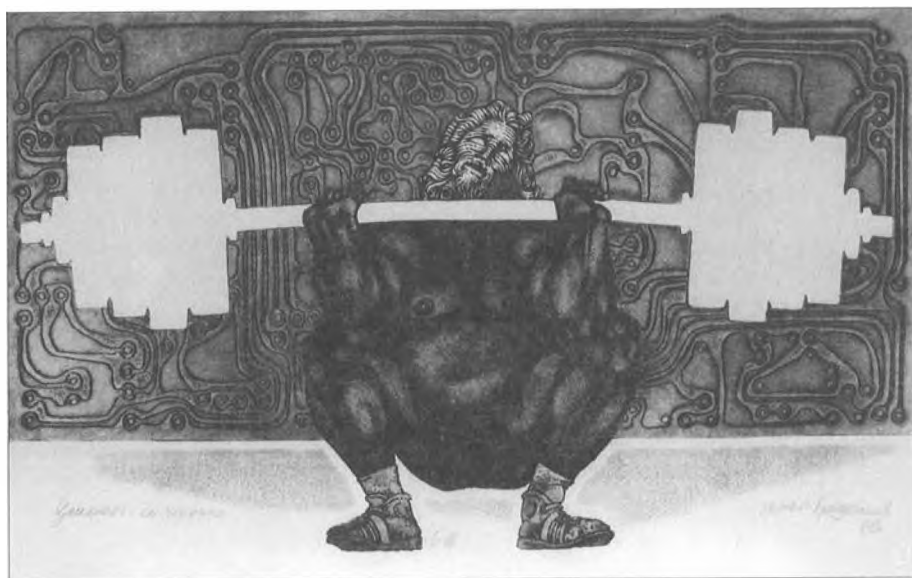
Любен Диманов: Дискохвъргча

Защо?

Защо водопади затваряме в бентове
и се ровим в боклуци човешки,
неунищожимо стаени
на дъното?
Защо пием
от празните чаши?
Почти бездиханни въздишаме
в плътното въздухонасищане,
където думите се стопяват
в борба с твърдото празно пространство...
Защо изкривяваме истини,
някога от лъчи моделирани,
и с думи и фрази
като с брадва ги отсичаме
от чувствата си?
Защо ни е показана твърдост
и от кого се прикриваме.
Вместо в душите си
ровим се в бъдещи полети!
И вечно търсим наоколо
онова, което е в нас.

* * *

Защо не искаш
да слезеш
дори и стъпало
от изгнилия подиум?...
защо ти е пиедестал
за ешафода
на бъдещето?
Защо не погледнеш
в себе си,
за да видиш наоколо?...
Обърни се назад,
за да видиш пред себе си!...

Христо Градечлиев: Усилието

Както в „Мечта отвъд долините“, така и тук между отделните пасажии ще открием вклинени стихотворения. Остри като стоманени клинове, осигуряващи чувствата и мисълта, внезапни като падане в пропаст. Голи стихотворения. Четейки ги, си спомням казаното в Дoadъдзин: „Красивите думи не са верни. Верните думи не са красиви“. Тези стихове не се и стремят да бъдат красиви – тук няма да открием пищните ориенталски накити на метафоричните натруфвания, нито пък ще дочуем латернаджийския звънтеж на римите. За сметка на това се стремят да бъдат верни. Да кажат това, което трябва да кажат – тоест да поскажат, да очертаят приблизително контурите на онова, което не може да се изкаже с думи. Нищо повече. Но и нищо по-малко. Изкушавам се да приложа към тях определенията на Кенет Уайт – това е „бяла поезия“, това са стихове, писани от човек, който възприема света „космопоетически“.

Людмил Янков не е поет затова, че пишеше стихове. Може да се каже дори, че той не е поет заради това, че въобще пишеше. Както „Мечта отвъд долините“, така и „Стената“ са поетични книги. Написаното в проза е не по-малко поетично от написаното в стихове. Ала истински поетично всъщност бе самото му съществуване. Той не измисляше, не вмъкваше слова в мозайките на поетични структури, не натъпкваше мисли в карцерите на четиристишията. Нямаше защо да прави това. Двете му книги всъщност се стремяха към автентичното препредаване на онази поезия, наситила битието му – истинското му битие, онова горе, в планината. Той бе поет за това, че успя да чуе Снежния щурец. Или заради посмъртния си разговор с Даката. Или заради много други неща, които не могат да се изкажат. Умееше да превръща стъпките си нагоре в поетични жестове. Сигурен съм, че за него една изкачена стена е била по-истинско стихотворение от тези, които можем да прочетем на белия лист. Спомням си едно негово определение: „Стената е фантастична. Това е видение, което се отразява не в очите, а в кръвта“. И много повече от кръвта, а не от разума, не и от натрупания с годините опит за боравене със словото са родени неговите стихотворения. Родени спонтанно, в търсене на друг път да бъде изразено многото, което ни дава върхът в замяна на многото, което ни взема. Писани в минути, изтръгнати със

стиснати зъби от смазващата тялото умора. Разказвах ми как, когато всички спели в базови лагер под Еверест, неговата палатка светела.

Видях графичния проект за стихосбирката му „Гранитна вода“, великолепно изпълнен от Александър Стефанов, един от най-близките

му приятели, този, който в „Стената“ е наречен Художникът. Черни и плътни са буквите върху корицата; още една стихосбирка *in memoriam*. И още един пример, в който смъртта изпревари, а може би предизвести, публичното рождение на поета. Навярно защото тук истинските поети се раждат от утробата на гибелта. Или

защото тя ни е нужна, за да познаем (или признаем) тяхното съществуване?

Все си мисля, че мястото на тези стихове не е върху хартията. Дивите вледенени стени бяха неговия бял лист, остър стоманен пикел бе перото му; слово извървяно и изстрадано; слово-следа, оставена върху острия ръб на мечтата. И това, което е днес пред нас, е само сянката на *изживяната* поезия. Неговите метафори бяха разядените от слънцето зеници, премръзналите пръсти, прокълващата ставите умора. Поезия по пътя към Върха. Не физическият – бил той и най-високият, не Еверест, на който той така и не се изкачи, защото свърна към друг един, още по-висок – върха на саможертвата, връх отвъд долините на сивите, връх над повелите, мърморещи в радиостанцията или покълнали в здравия разум. Неговият Връх не бе топографско, а духовно понятие – бе Върхът с главна буква, олицетвореният стремеж, сакралното пространство на надеждата, прераждането на надмогналия себе си човек. „Искам да се преродя в бляскав леден връх!“ Постигна го и ни остави в наследство само следите си нагоре. Да се изкатерим и да разберем! Може би поне ние, поетите... Но как, когато сме врасли тук, в тинестата почва на кафедржийските си разговори и псевдопоетичните си разприци, когато рискът, мъжеството и опасността са за нас само красиво-екзотични думи, така добре вместиращи се в белия лист и тъй гротескно липсващи в реалното ни битие?

Искам да кажа, че ни липсват сетива за неговата поезия. Определения като „добра“ или „лоша“ ще прозвучат кошунствено глупаво; литературоведските анализи ще се люшнат опасно в празното пространство: тук няма

ЕДВИН СУГАРЕВ

Поетът

място за стъпка встрани, няма ги орнаментите на велемъдрото словесничене, за които да се заловим. Намираме се на Стената: няма го „защитното сиво“, ставаме прозрачни до дъното на собствената си неискреност, и мускулите на неистинността са твърде слаби, за да ни задържат.

Искам да кажа и това, че тези стихотворения са посмъртният въпрос на Людмил Янков към собствената ни представа за поезията. Къде е за нас границата, в която се допират поезия и живот, в която животът се превръща в поезия?

Той не е сам в това питане. Христо Проданов наднича зад рамото му и ни пита същото и на същото основание, въпреки че не е написал нито един стих; там наоколо са се скупчили и другите – многото други, чиито кървави следи бележеха изминатия път, питат ни – нас, които им ръкопляскахме по летищата и възхвалявахме в нелепи стихчета тяхната гибел: къде са вашите върхове? И върхове ли са те *изобщо*? Здрави ли са нишките на вашите приятелства? Ще издържат ли, ако някой падне в пропастта?

„Тези луди глави и тези безсмислени подвизи!“ – мърмори, знаем го, благоденстващият здрав разум в своето меко кресло. Но лудите глави създадоха националната ни история – върнете се мислено назад и ще се убедите в това. Днес те са нужни не по-малко: като мяра за измеренията на човешкото. Острите скали раздират всички маски – и хора като Людмил Янков са сред ставащите все по-малко доказателства, че нещо е останало под тях.

„Особено същество е човекът“ – писа той – „с мечти над инстинктите крачи“. Съществува ли по-поетична цел от това, да изтръгнеш човешкото от затварящата го мидоподобна инстинктивност, от онзи гаден глас на нашето собствено аз, който всеки миг нашепва да не правим нищо против себе си, да се опазим, да оцелеем. Друго е оцеляването на стената – там то е надмогване, там единственото средство е вярата в другия, създадената там общност захвърля егоизма като ненужна дрипа. Там наистина важи това определение или пък другото: „Човек – искра в едно с мечтата“. Една поетическа истина, за която няма давност, тъй като е възникнала именно в подножието на мечтата.

Вплетени органично в прозаичния текст, стиховете не повтарят казаното в него. Те са „другият глас“ на поета Людмил Янков, гласът, който смело пристъпва отвъд темата, който търси обратната перспектива – от върха към човека – в своя сложен диалог със стиховете, който издига истините, изтръгнати от микросве-

та на скалния отвес, до универсалното и общочовешкото; глас, в който зазвучават тревожните акценти на дисонансите. Това са стихове, за които Стената не е вече тема, а позиция, от която са изречени; стихове питащи, разтревожени и тревожещи. От този уж екзотичен и тъй страничен за всички нас свят – свят „извън обема“ по определението на Людмил Янков – до нас достигат гневни въпроси и горчиви равностметки, засягащи най-пряко нашата преливаща над долините съвременност.

„Защо ти е пиедестал/ за ешафода/ на бъдещето?/ Защо не погледнеш/ в себе си,/ за да видиш наоколо?“ – пита Людмил Янков. И следващите стихове звучат като апел: „обърни се назад,/ за да видиш пред себе си!“ Няма парадокс. „Назад“ е изминатото, онова, което се е превърнало едновременно в небитие и в твоя същност, единствено от неговата перспектива можеш да разгадаеш знаците на бъдещето. Ще срещнем и другаде почти същите привидно парадоксални стихове: „И вечно търсим наоколо / онова, което е в нас.“ В нас е и празникът, осветен от някой сияен връх, в нас е и горчилката от погубения в напразно лутане делник. Търсенето ни създава, усилието ни възправя, надмогването оформя постигнатото – и то винаги и неизменно е в нас. Поезията на Людмил Янков не познава преградите между зримия и духовния свят – те са просто двете блюда на везната, чийто център е върхът. Красотата може би наистина ще спаси света, но мярка и цена за красотата, респективно за спасението, е страданието и тази цена неизменно се заплаща от човека: „Всеки ден / едно изгоряло / око е цената / на слънцето“. Светът край нас е наша рожба, но и наша съдба – това е може би най-същностната истина, която искат да ни кажат тези стихове, която може би въобще е искал да ни каже Людмил Янков. Истина, която носи в себе си много горчивина – може би защото създаваме нашия свят не такъв, какъвто трябва или защото нашият погрешно създаван свят бива изстрадан не от тези, които заслужават това. Нека си спомним тъжната ирония в „Отблясъци от Еверест“ – тази мъдра притча за „сивия“ ни свят, или не по-малко тъжните равностметки в „Искам да се преродя“: „Избрах планината за бягство от хората“. Ала планината не е бягство. Планината е разтваряне, може би дори прераждане, преминаване на духа в нови, по-чисти субстанции, и пътят нагоре не е път към самотата, а път към човешкото. Именно чрез този път суровото „защо“ не е знак за неразбиране, а знак за непримиримост – непримиримост дълбока и изстрадана, превърнала се в ядро на човешката същ-

Румен Гашаров: Финал

ност. „Защо водопади затваряме в бентове?“, „Защо изкривяваме истини / някога с лъчи моделирани?“ Това са въпроси, които не можем да отминем с лека ръка – неговото право да ги задава е *извоювано*. Защото преди да ни ги зададе, той ги е задавал на себе си и е търсил техния отговор по отвесите на съвестта, в една планина, която се издига в човешкото сърце, винаги мечтана и винаги непокорима; защото там е изворът на всичко, което се случва с нас и покрай нас – и ние сме в това всичко, участващи в него, живеещи в него, отговорни за него

пред другите. Тъкмо на съзнанието за тази отговорност се крепи поетичното верую на Людмил Янков. Една от главите в „Стената“ е озаглавена „Пътят към върха“ – и пътят към неговия връх завършва с истина, изписана с главни букви:

„Нищо не е случайно. Всичко е посято предварително – едно убийство, самоубийство, катастрофа, любов... не е случайно! То се ражда, след като се износи вътре в сърцето.“

Има мигове, в които хората наоколо така се завъртат, разместват се и се пренареждат, че отквиваш някакъв неочакван смисъл в усилията им. В самия живот. Погледнал си за миг през процеп, но видяното остава, помниш го. И покъсно каквото и да направиш, правиш го по друг начин. Защото вече не си същият, променил си се.

Разсъжденията ми изпреварват събитията, които всъщност ги породиха. За да обясня точно какво стана, ще започна от момента, в който Пламен Кочев, някогашен мой съотборник, се опитваше да ми обясни колко голям боксьор е бил:

– И „Странджата“ съм печелил, и републиканската титла, и други победи имам – говореше той леко завалено от изпитата водка. – Само мачовете ми колко са? Най-малко двеста и петдесет!

– Отдавна нямат значение – отвърщам вяло. – И мачовете, и победите, и всичко друго.

– Как? – опули очи Пламен Кочев. – Нямам ли значение аз? Да не съм кой да е? Името ми...

– Нямах! – Отново го прекъснах. – Искам да кажа, че нищо няма същото значение.

– Твоят медал от Европейското? – погледна ме заядливо Пламен Кочев. – И той ли няма значение? Или само мойто име, моите победи са без значение?

– И той, и медалът – отвърнах. – Всичко е полузабравено.

– Но хората преди малко тостове вдигаха в наша чест – припомни той къде се намираме. Чествахме десет годишнината и така нататък от създаването на бокса в дружеството, в което бе преминала младостта ни – най-хубавите години, според думите на един от поздравителите.

– Това са просто думи – опитах се да му обясня. – Кой какво ще каже!... Без значение е!...

Повъзбуден от наздравниците и от безупешния си опит да ми припомни колко голям боксьор е бил, убеден, че се надувам заради бронзовия медал, който спечелих от Европейското първенство, а той не успя – Пламен Кочев ме гледаше с нарастващо недоволство. Не можах да му обясня какво видях през процепа, който се беше отворил и отново затворил пред очите ми. И защо са без значение големите победи, за които най-тържествено ни награди

преди малко с тиквени медали, записаха имената ни в книга за почетни и така нататък глупости. Ако успееш да му предам поне най-главното от онова, което видях и почувствах, той нямаше да подпитва толкова мнително и все по-недоволен, признавам ли го за голям боксьор. Вярно е, че не спечели медал от европейски

шампионат, но имаше с какво да се похвали. Истината е, че за такъв разговор трябва да си в по-друго състояние. И сигурно тогава думите ми ще са искрени. Защото не са мираж битките, в които сме участвали, безкрайните лагер-сборове в дружеството и в националния отбор. Разцепените вежди, кръвта, обливала лица-

та ни. Счупените носове, синините.

Но сега, когато напразно търсех думи да му обясня какво видях през процепа, беше съвсем друго. Искаше ми се и той да погледне натам, накъдето бях погледнал. И да види онова, което аз виждах. Тогава щеше лесно да ме разбере. Но и в това не съм много сигурен. Просто защото настроението ми е такова – тъжно, чувствам се някак отчаян. И продължавам да мисля с безразличие за нашите победи.

Ние двамата с Пламен по онова време бяхме най-добрите боксьори в дружеството. Вярно, дойдоха млади, които постигаха по-големи успехи. Но онова, нашето си, никой не може да ни го отнеме. То си остава. Случило се е. И заради това Пламен Кочев не ме разбира. Какъвто си е заядлив и малко пийнал, готов е да се сбием. Мене вероятно също ме е хванало виното. Но каквото видях, видях го. И то беше щастливата усмивка на Мишо Лявото кроше. Неговото лице изпълни от край до край процепа, където открих толкова тъжен смисъл.

Седеше срещу някакъв смътно познат, сигурно като него посредствен в миналото боксьор и явно му демонстрираше лявото си кроше. Лицето му бе щастливо. Истински щастливо. Нямах нищо общо с лицето на Пламен Кочев – изострило се, сякаш отзад някой натяга кожата му да прилепне по-плътнo по очертанията на черепа – докато ме питаше признавам ли го за голям боксьор. Цъфтеше това лице, къпеше се в чувството, което за по-лесно определих като щастие. Лявото кроше, коронният и единствен негов удар, довършваше тържествено кривата си пред топчестия му нос. Знаех какво разказва Мишо, за какво се усмихва. Какво извиква почти същата усмивка и на лицето

ПАЛМИ РАНЧЕВ

Мишо лявото кроше

на приятеля му. Ей така, както ги гледах отдавна, без дори думичка от разговора да съм чул. Всичко ми беше ясно.

Беше по време на последната отборна среща, в която участвах. Три месеца по-късно в зенита на кариерата си, както определиха журналистите, се отказах от бокса. Преди въпросната среща, за първи път от доста години имахме шансове да станем шампиони. Поне така пишеха във вестниците. Просто разликата в точките след отминалите три кръга, не беше толкова голяма. Но за специалистите и за нас боксьорите, възможността да победим ЦСКА беше повече теоретична. Знаехме реалното съотношение на силите. Независимо от почти равните до момента точки. Все пак те събират най-добрите млади боксьори от страната. Всичко най-качествено играе с техния екип. Ние разчитаме само на наши сили, отгледани, създадени в дружеството. Достойно като акт, но недостатъчно за победа в една директна среща. Очаквахме четири твърди победи – моята, на Пламен Кочев и на първа и втора тежка. В другите категории знаехме, че ще вземат победите цесекистите. Въпреки това тренирахме упорито, при всеобщо въодушевление. Колкото повече приближаваше денят на мача, ставахме по-настървени. И някак отчаяни, защото истината си е истина. Не можехме да се скрием от нея.

Тренираше заедно с всички и Мишо, който влизаше в състава на дружественото опълчение, ако мога така да се изразя. Беше един от онези, привлечени от всеобщото оживление. Нямахме надежда да го пуснат в най-важния за годината мач, но той въобще не мислеше за това. Просто тренираше от все сърце, с пълно отдаване. Важното бе, че е готов да помогне на дружеството. Нищо, че техниката му на боксиране се състоеше само от едно ляво кроше. Нищо че преди мача по различни поводи направо му се присмивахме. Защото, както се случва с чешити, неговите тенировки бяха особени. Не като на останалите. Днес по план имам триста леви крошета, случваше се да обяви. И докато не ги изпълнеше, намръщил чело, присвил рамена с присвити лакти, кръгъл като орех, не напускаше залата. Отдавна нямаше желание да научи, да речем, правилен десен прав. Ляв прав. Истински боксьор да стане. Знае си неговата – еди колко си леви крошета. Треньорите бяха вдигнали ръце от него. Прекалено непохватни бяха движенията му, когато се опитвах да му покажат нещо ново, по-различно от обичайната му техника. И характерът му беше чепат. Струваше им се, че напразно ще загубят време, ако продължават да се занима-

ват с него. Истината бе, че във всяка зала има такива боксьори. Упорити, които обикновено се използват за спаринг-партньори. Не зная колко от тях – безперспективните, на които треньорите не обръщат достатъчно внимание – са нужни, за да израсне един истински майстор. Но са нужни. Не ги гонят от залата. А когато се откажат от бокса, обикновено никой не забелязва.

Невероятното започна сутринта, когато след физзарядката обявиха, че Мишо е включен в отбора. На мястото на контузилия се преди два дни титуляр. Той също не беше боксьор от особена класа. Но беше боксьор. Добре се придвижваше, нанасяше правилно ударите. Не е срамно да го качиш на ринга, дори да загуби. Треньорите се чудеха как най-правилно да постъпят. По-добре с една категория по-малко, в която без друго щяхме да загубим, отколкото да се излагаме. Защото пускането на Мишо, според всеобщото мнение, щеше да бъде истинско излагане. Като заскача на ринга, като се замаята от далечна дистанция с онова ми ти ляво кроше! Срещу него щеше да играе силен боксьор. С име. В тази категория цесекистите разчитаха на сигурна победа. Но какво точно стана, как се подредиха нещата, така и не разбрах. Когато сутринта, три дни преди началото на мача, обявиха отбора – Мишо чу името си. Получи от домакина силонов анцуг и представителен състезателен екип. Не го свали до началото на мача. Навличаше парцаливите си фанелки и гащета, после анцуга, с който тренираше ежедневно, а отгоре, за да не го изцапа, намъкваше представителния с лампазите. Гледаш го как подскача в най-отдалечения ъгъл на залата – кръгъл, като мека детска играчка – и не можеш да не се засмееш. Но мачът чукаше на вратата и всички – треньори, състезатели и разни деятели – бяха нервни и възбудени. И на Мишо, ентусиазиран, навлечен с два екипа, целият в пот, нямаше кой да му обърне специално внимание.

Невероятното продължи с победата ни в първата категория. Четето, преди началото на мача смятан за един от твърдите победители на цесекистите, получи аркада. С глава ли го удари нашият в близък бой, с удар ли му отвори веждата – не се разбра. Положението бе спорно и докато реферът се консултираше с дежурния лекар, доста приказки се изприказваха. Но накрая реферът бе категоричен – не може да продължи. И още – ударът е правилен. Нашето момче заскача, затанцува по ринга. Не се спря докато реферът не го повика да му вдигне ръката. После целуна съперника си. Омаза се целият с кръв и отново заподскача, щастлив от

победата. Спомням си, че се засили да прескочи въжетата. Но какъвто си беше, най-много метър и петдесет, закачи с крак горното въже, политна с главата надолу и едва не се преби. Публиката се смееше. Нашите привърженици ликуваха, от другата страна на залата цесекистите свиркаха.

Но поначало те бяха по-силният отбор. И според очакванията, започнаха да вземат полагащите им се победи. Три на една срещи, четири на една... Без особен цвят, без нищо любопитно. Но победи. Докато дойде моят мач. Играх около минута и половина, през които нищо особено не направих. Моят мач, признавам, беше интересен единствено, защото беше мой. Треньорът на цесекистите, постепенно успокоил се от очакваното развитие на събитията, подчинени на първоначалния сценарий, хвърли кърпата. Отказаха се. Аз бях един от твърдите за нашия отбор. После Пламен Кочев взе своето. В първа и втора тежка, знаеше се, нашите бяха без конкуренция. Двуметрови гиганти, братовчеди по някаква си линия, космати и с огромни мускули. На международни състезания хич ги нямаше, но в България бяха най-добрите. Както се казва, с три класи над противниците си. И така – Мишо. Всичко на всичко двадесетина секунди продължи неговият бой. Противникът му, национален състезател, и той от „твърдите“ победители за отбора си, се спусна към него да го прегази. Наистина какво нахалство да пускат състезател като Мишо, който владее един-единствен удар, на толкова важен мач. Но тогава, настръхнал от напрежение, Мишо затвърди прякора си – Лявото кроше. Когато

цесекистът почти го повали с град от тежки удари, той просто завъртя юмрука си както хиляди, милиони сигурни пъти го бе завъртал на тренировки. Ударът попадна отсрани точно в брадичката на противника. Подобен нокаут, при толкова очебийна разлика в класите на състезателите, повярвайте ми, се случва веднъж на сто години. Не, на двеста. Ударът не бе кой знае колко силен, но достатъчен противникът да остане на пода. И да победим. С шест на пет. Станахме шампиони. И човекът, когото носехме на ръце, бе той – Мишо Лявото кроше. Оттогава Лявото кроше вече като романтичен прякор, а не подигравка – се залепи към името му. Не помня дали втори път се качи на ринга за официални мачове. Сигурно не. Но съм сигурен, че дълго време той бе най-щастливият човек в залата, в която тренирахме. Посрещнахме го с овации, появеше ли се, тупахме го по рамото, припомняхме си случилото се.

И ми беше тъжно, истински тъжно, чак душата ме болеше, докато гледах начумереното лице на Пламен Кочев. Готов да се кара, да спори. Да воюва, ако се наложи. Но да ми докаже колко „голям“ боксьор е бил. Не е сигурен в себе си, нито в мен и в признанието, което, струва ми се, му дължа. Как да му кажа, че дори да се съглася, той никога няма да се почувства като Мишо. И да се усмихне по този начин, по който го видях да се усмихва през процепа, отворил се в паметта ми. Процепът, показал ми нещо, което не мога да обясня. Но го знам. Искам да го споделя с Пламен Кочев, а не мога и от това, повтарям, ми е още по-тъжно.

Както никога досега всички повикани дойдоха още първия ден. Чувстваше се, че започва последният лагер-сбор за световното първенство. Обядвахме, после се събрахме пред рецепцията на хотела и двама треньори започнаха да ни разпределят по стаите. Нямах предпочитания с кого да бъда. Просто чаках някой да остане сам, когато Боре постави длан на рамото ми. Не беше ме прегърнал, в никакъв случай, сякаш се подпря.

– Може ли нас двама – попита той. И едва тогава ме погледна. – Да ни запишат. Нали нямаш нищо напротив?

Имах. Той бе единственият, с когото не желаех да спя в една стая. Но няма да му го кажа открито и нека прави каквото ще. Пък отдавна не съм осмюкласник. Тогава, когато постъпих в спортното училище, Боре беше „стар“ и страшно ме юркаше. Месеци, да не кажа цяла година, не ме оставяше на мира. Ще ми изпереш ли чорапите? Донеси ми вода!... Как ли не ме унижаваше. Не изпълнявах прищевките му, но на негова страна бяха всички стари. Не само боксьори. И от другите спортове. А тогава става страшно. Противиш ли се, двама, най-често борци, те сграбчат за ръцете, а други двама – за краката и те държат с главата надолу от шестнайсетия етаж. Само след секунди лицето ти почервява и чувстваш, че ще се пръснеш. Висиш така, докато узрееш. Случва се да накарат някого да прави лицеви опори над тоалетната чиния. Обръщат ти кревата посред нощ или ти преливат в две канчета вода, за да се подмокриш. Какви ли не щуротии измисляха. Но всичко беше само в първите месеци на учебната година. За добър ден на новоприетите.

Но Боре дълго ме тормози, защото му влязох в очите със срамежливото си непокорство, както го определи той. Другата и по-важна причина бе самият му характер. Той имаше нужда да доказва на някого превъзходството си. И така се чувстваше по-добре. Стремях се да не му обръщам внимание. Когато говореше, вършех с каквото съм се захванал, сякаш го нямаше наоколо. Само вода носех. Но си казвах, че не е срамно вода да носиш, ако има жадни. Тогава бях най-малък в отделението – фърфълък, четиридесет и осем килограма. Не беше срамно, повтарям. Тук му е мястото да спомена, че Боре играеше на седемдесет и един. Реши ли да ме удари, на пестил ще ме направи. Но не се

подчинявах въпреки ужаса, който ме обхващаше, разбеснееше ли се. Той крещеше в лицето ми, заплашваше ме, с огромните си юмруци. По всякакъв начин се опитваше да ме шашне. Мълчах без да го поглеждам и си повтарях разтреперан: какво пък, няма да ме убие.

Пет години минаха оттогава, нещата се про-

мениха. Израснах, наедях. Много момчета, стари познати, не могат да ме познаят. С Боре отдавна играем в съседни категории, той на средна, аз – на неговата от онова време, до седемдесет и един килограма. Но дори след толкова време между нас съществуваше напрежение. Мисля, че аз бях причината. Говоря с него само

при неотложна работа и често се разминаваме, без да го забележа. Просто не искам да забравя миналото. А лагерът ще бъде дълъг месец и половина. Каквото и непукист да си, неприятно е да споделяш стаята си с човек, за когото имаш едно наум. Но щом иска и щом вече се съгласих, ще живеем.

Асансьорът, естествено, беше развален. Нарамихме саковете и се заизкачвахме към третия етаж. Вървах след Боре, наблюдавах го как крачи през стъпало, сграбчил дървената топка на ключа, и знаех защо бърза. Отвори припряно, сякаш се страхуваше да не го изпреваря в последния момент, хвърли от прага сака на леглото до прозореца и без да се оглежда се просна на него.

– Нали нямаш против да спя на това легло? – попита той, заровил глава във възглавницата. – До прозореца. Обичам да чета в кревата.

– Нямам.

И наистина нямаш.

Бях се настроил да обръщам внимание само на тренировките. Месец и половина тренировки. Нищо друго. И съобразих, че до прозореца лесно се настива. Една простуда ще ме изкара от строя поне за ден-два. Тренираш ли с температура, обикновено е по-лошо – сърцето се разваля. И какво толкова има за гледане? Знаем пейзажа. Витоша и паркът. Двама стадиона. Толкова. А за четене – и леглото до вратата е удобно.

– Казаха ли от колко часа е първата тренировка? – попита Боре и се обърна по гръб. Прехвърли сака през корема си, уверил се, че е заел сравнително лесно предпочитаното легло, и го спусна тежко на земята.

– От пет.

ПАЛМИ РАНЧЕВ

Вълчи номера

– О'кей. Имаме предостатъчно време да поспим. Що не напълниш едно шише със студена вода? По-близо ти е.

Казах вече, че срещу носенето на вода нямам нищо против. Всички го знаят. Но само за жаден човек. Или ако е легнал и не му се става като на Боре. Що да не донеса. Но напоследък си мисля, че като „заек“ в спортното училище не издържах напълно. И започнах да нося вода, за да се подчинявам поне на една от прищевките на по-големите. Иначе нямаше да ме оставят на мира. Всички са хвърчали като финикийци в началото, даже и най-куражлиите. Кое то си е истина, в спортното повечето бяха мъжки момчета. Гонката за новобранци е традиция. Та още от онова време носех вода на всеки, който ме помоли. Даже пълен нещастник да е, пак му донасям. Сякаш отказвах да призная, че някога не съм издържал.

Източих водата, въпреки че можех да му наляя от топлата, после да плюе цял час, и донесох гарафата изпотена. Дори я поставих на нощното му шкафче. Взех чаша и на себе си да наляя. Искях да си разтворя пакетче с витамини.

– Аз първо, чакай! – Боре грабна шишето от ръката ми. – Не съм гнуслив, но мразя, когато някой пие преди мене.

– Пий тогава.

Гледах го как преглъща, после избърса устата си с опакото на ръката и ми подаде шишето:

– Налей си сега.

Каза го с приятелски тон, почти като извинение. Не се заяжда. Просто си има такъв навик, да пие пръв от шишето. Така поне се опитвах да мисля. Все пак четиридесет и пет дни ще живеем заедно. Защото аз като съм се съгласил веднъж, няма мърдане. Дори да ми досажда. Ще си налягам парцалите докрая. Мразя да поддавам, когато ме натискат. Знам, че колкото по-грубо ме натискат, толкова по-слабо поддавам.

И така след този следобед дните се заредиха един след друг.

Тренировки – три и повече на ден. Не ти е работа. Но друг начин няма, искам да успея на световното. Пак не съм сигурен, защото боксът си е бокс, има и случайност. И всеки тренира като луд преди голямо първенство. Значи ще се боксирам с някой като мене. Почти толкова подготвен. Как да съм сигурен, че ще го победя?

Когато отминат десетина-петнадесет дни от лагера и започнеш да се събуждаш рано сутринта уморен, и в седем и тридесет със същата тази умора тръгнеш към залата за първа трени-

ровка, много важно е да имаш приятел. Пред когото да се отпуснеш. Или най-малкото да знаеш, че на него също му е толкова трудно. И едва издържа. Не твърдя, че с Боре през цялото време ми беше неприятно. Напротив. Най-често се разбирахме. Оплаквахме се от храната, говорехме за какво ли не. Понякога по цяла нощ. И за момичета, защото нощем най-много за тях се говори. И за коли. Говорехме и просто за живота. Една вечер, точно по време на най-голямото потене, когато и двамата не успяхме да заспим от умора, Боре каза нещо, което наруши приблизителната хармония, създадена помежду ни. Не ми харесаха думите му, ама хич не ми харесаха. Но най-сетне си обясних защо поиска да сме в една стая.

– Трябва да си вълк, искаш ли да станеш шампион. Да търсиш трудното, неприятното. Този стремеж е допълнителна тренировка – добави Боре в тъмното. Продължи, сякаш четеше от книга. – Нужно е желание да станеш шампион, дори само за да спечелиш медал. – И като помълча, добави: – Но и медал от световното ми е достатъчен.

В раздразнението си исках да го попитам аз ли бях трудността, която доброволно си беше избрал? Но премълчах. Скоро осъзнах, че от всичко най-силно ме беше подразнила думата „вълк“. Не е странна, заговори ли се за бокс и боксьори. Но докато го слушах ми се изясниха доста работи, на които до тази вечер се чудех...

Боре има сташен удар с дясната ръка. Прав, кроше. Ъперкът – с каквото те закачи, ще те убие. Но десният му прав в главата е най-опасен. Защото той обикновено избягва средната и близката дистанция, където можеш да играеш с крошета и ъперкети. Но и с лявата ръка, особено лявото кроше, пипне ли те, седнал си на земята. По време на лагера много често, всъщност почти всеки ден, с него играехме условен бой. Разучавахме технически елементи. При такива упражнения трябва да се съобразяваш с партньора, защото и той се учи. Но Боре като се разлети, като ме заудря по рамена, по лакти... Ще ме убие. И в главата получавах удари, и в трупа успяваше да ме ръгне. Не си намирах място в залата. Но това обикновено е само в първите рундове. Тази е друга негова особеност. Лабилен е, както казват треньорите. Играеш ли срещу него, трябва да знаеш, че е най-опасен в първия и началото на втория рунд. Поумори ли се, се отпуска. Натискът му отслабва. И атаките му постепенно губят сила. Истината е, че доста бой отнесох по време на условните боеве, които за останалите момчета минаваха безболезнено. Винаги играех бързо, без агресия, както изискваха треньорите. На

Атанас Яранов: На борбата III

Боре моята игра не му правеше впечатление. Биеше се с всичка сила и добре, че обикновено не се съгласявах да вляза в ринга. Играехме в залата, където мястото бе достатъчно за бягане. И успях да се спася от ударите му.

– Нали не се сърдиш, че винаги играя с пълна сила? – попита веднъж той. – Но разбираш, готвя се за световно първенство. И трябва да се натоварвам истински.

Какво да му отговоря – че и аз се готвя? Или че трябва да си пазя главата? Защото цял живот ще ми служи. Премълчавах. И продължавах да го наблюдавам.

Извъртяха се дните и на този продължителен лагер. А когато всичко приключи, струва ти се, че вчера си започнал подготовката. Поне аз се чувствах така. Забравям трудностите и ставам като нов. Всичко по мене стегнато, смазано и работи отлично. Чакам да започне най-важното. Да се кача на ринга. Ясно ми е, че не всеки стига до такова състояние, от което се чувствам още по-добре. Боре, например, накрая се оплакваше най-много. Все беше недоволен, нервничеше. Наблюдавах го и ми беше прият-

но, че дори той, с постоянните си маймунджулци, не успя да ме изкара от равновесие. Наистина, за месец и половина нито веднъж след тренировка не успях да вляза пръв в банята. Аз и нарочно го изчаках. Чудех се дали някога сам ще ми отстъпи. Той все бързаше за някъде или се намъкваше направо, сякаш има запазен ред. Но отдавна бях махнал с ръка.

Започна спаринговата седмица и в лагера всичко стана по-различно. Тренировките бяха по-малко и по-кратки. Поотпочинаха момчетата, живнахме, както се казва. След няколко дни щеше да се знае окончателният състав и подготовката оставаше в миналото. В моята категория бяхме четирима, което означаваше три спаринга. И при Боре положението бе същото. На последното събрание, два дни преди да започнат спарингите, треньорите казаха – било каквото било дотук. Победиш ли в спарингите, покажеш ли, че в момента си най-добрият, заминаваш. Знаех, че не е истина. Отдавна беше известно кои заминават. Но винаги се хващам на тази въдица. И на спарингите играя, сякаш ще ме убият, ако не победа. Не обичам да ча-

кам благоволенията на някого, за да замина. Да разсъждават бил ли съм най-добрият през годината или не съм бил.

Победих в първите два спаринга най-сериозните си противници. Което си беше нормално, защото винаги съм бил по-добър. Да са тренирали повече – не са. Значи резултатът и за тях е бил очакван. Оставаше третият спаринг. За мене той беше формален. Знаех, че заминавам. Щях да играя с една риба, която едва се движеше по ринга. Да се чудиш защо въобще ги викат такива на лагер. В подобни случаи повиканият обикновено се оказва близък на някой от треньорите. Или на друг фактор, който му подготвя алиби, преди да го вкара във ВИФ. Все около мене се въртеше. Не се подмазваше открито, ама знаех какво иска да каже. Играх по-леко. Ясно е, че ти ще участваш в световното.

В двата спаринга Боре постигна победа още в първия рунд. Всеки знае, че удря силно. Но както бе възбуден от предстоящото първенство, играеше с такава бързина, че ударите му не се виждаха. В първия спаринг направи финт с лявата ръка, после нанесе десен прав, ляво кроше. И толкова. Трябваше да извикат лекаря с шишенцето амоняк. На следващия ден се наложи и машинката за отваряне на челюстта да донесат. Имаше опасност нокаутираният да си глътне езика. Ужасно нещо! През това време Боре подскачаше в неутралния ъгъл и само дето не пръхтеше от възбуда. Готов бе още десет човека да просне на пода. Искаше да покаже колко добре е подготвен. Защото треньорите поначало му нямаха доверие. Всички знаеха, че в България побеждава, но навън стигне ли до трети рунд, се огъва. И може да загуби спечелен мач, достатъчно е противникът му да го усети и да атакува по-настойчиво. Но онези двамата нямаха възможност да се възползват от слабостите му. Да го огъват и така нататък. Два нокаута в първия рунд, казах вече. Почти убийства. Но за разлика от мене, имаше още проблеми, защото третият му съперник бе най-сериозен. По-корав по характер. По-техничен от другите.

Ще излъжа, ако кажа, че Боре нямаше и него да нокаутира. И да постигне целта си – да заmine на световното първенство. Това искаше – да заmine. За повече и не мечтаеше. Защото едно е да знаеш формулата, по която се става шампион, друго – отвътре да си същият. Като шампионите. Душата ти да е изкована по тази

формула. Защото коването, мисля си, е най-подходящата обработка. Ако имаш намерение да бъдеш най-силен в света. Сега идва най-важното. Веднага ще призная – направих го нарочно. Нарочно му отворих онази аркада, пресякла направо дясната му вежда, от която изтече кръв, колкото от заклано пиле. Нарочно – казвам го още веднъж.

Сутринта, преди да се качи на кантара за официалното теглене, Боре имаше да спада половин килограм. И предложи да поиграем ръкавици, за да ги сваля по-лесно. Истината е, че не обичам сутрин, преди спаринг или мач, да играя бокс. Препочитам, ако се наложи да спаднем килограми, да вляза в сауна. Но се съгласих, надявах се, че поне преди спаринга ще играе по-леко. Нищо подобно. Размахаше се като луд, сякаш с мене дели категория. Както бях сънен, едва не ме нокаутира. После нещата се пооправиха. Бях свикнал с играта му след толкова съвместни тренировки. Финтирах през цялото време, не го оставях да се съсредоточи и още преди да пусне удар, се оттеглях. Той удряше напразно, ожесточаваше се. Но постепенно, след като изиграхме почти цял рунд, движенията му започнаха да се бавят. Личеше си, умората го скова и си пести силите. Стоях близо до него, дразнех го с леви прави, готов да отстъпя или да атакувам. Докато накрая го изненадах с лявото си кроше, което винаги ми е вършило добра работа. Нанасям го с широка крачка, почти със скок. Леко се сниших, докато кръжех около него и го атакувах. Ударът бе неочакван и падна плътно. Под ръкавицата веджата се разтвори чак костта се бялна от долу. Като рукна онази ми ти кръв, не ти е работа. След този удар световното първенство свърши за Боре.

Но дали разбра, че не може както я мисли? Като вълк. И по-важното, за което през цялото време търся думи – вълци като него не вземат медали от големите първенства. Медали печелят такива като мене. Защото на световното спечелих победи в четири тежки боя и стигнах финала. Не успях да стана шампион. Но в трите финални рунда дадох всичко, чак сърцето ми щеше да се пръсне. И си ценя сребърния медал. Така е, доказах, че медали от световни първенства печелят тези, дето търпят вълците. А понякога са по-силни от тях. И дори когато са много самотни – отхвърлени, потиснати, забравени сякаш от всички – отказват да се наричат така.

Историята на българския юнашки епос утвърждава, че той е оформен на балканска основа в средновековието, но е носител на много по-стари следи от древността, античността и последващите епохи, в които намира свое ново историческо осмисляне¹. От една страна, исторически и етнически свързан със средноазиатските и ранно-персийски епически герои, с образите на Шах-наме, Махабхарата и Рамаяна, от друга страна, повлиян от античните текстове на Илиадата и Одисеята, българският юнашки епос достига до сравнителни форми и мотиви със западно- и средноевропейските „Песен на Нибелунгите“, „Песен за Роланд“, финската „Калевала“, както и с руския народен епос и руските билини за Иля Муромец, Княз Слънце-Владимир, княз Игор и Боян в „Слово о полку Игореве“.

Историческите извори засвидетелствуват фолклорни процеси при епическата традиция. През първата половина на XIV век по време на византийско пратеничество историкът Никифор Грегора на път за Струмица съобщава едно сведение от значение за българския епос. През нощта, в тъмните гори на планината Бела-сица, прислугата, която го съпровождала, започнала да пее своите жалостиви песни и в тях да прославя подвизите на юнаците. В описаното от Мелхиор Безолт през 1584 г. пътуване на граф фон Лихтенщайн през България, авторът пише, че при Железни врата между Ихтиман и Ветрен е чул околното население да пее песни за Крали Марко.

В българската традиционна култура до към началото на XX век се пеели т. нар. „марковски песни“ от пътуващи кираджии, колари, търговци, занаятчии, които обикаляли селата и заедно със своите услуги разнасяли и юнашки песни в различни варианти. Юнашки песни се пеели в ежедневието и при празнични случаи – на трапези, на хора, на чешмата, по време на седянки, на копан, на жътва. Народната любов към героите и опазването на юнашкия епос е намерила своето законно основание в едно предание за завещанието на Крали Марко. Преди да умре, героят оставил „кемер (торба) жълтици“ и завет за певците, които и занапред да го прославят.

Основна е темата за героя и за неговата действеност в епическата традиция. Образът на силния, непобедимия, храбрия, ловкия, съобразителния, умния, хитрия, гъвкавия юнак е наследен от стари напластявания, но се дооформя в житейските и исторически ситуации на средновековна България. Този образ е свързан

с несъмнено голяма физическа сила, спортна подготовка и житейски умения, благодарение на които героят излиза победител в битки, сражения и състезания и успява да надвие своите противници.

Според народната вяра такива юнаци се раждали с някаква „личба“ при свръхестествени условия и с по-

мощта на митически и природни сили. Деца, създадени от връзката между змей и жена или змеица и мъж, се раждат с криле, змейски опашчици и имат необикновена „змейска сила“ (змейче Михаил, юнак Хрельо Крилатица или още наречен Шестокрили). Силата им се крие и в наличието на повече сърца – от 3 до 9 броя. Други юнаци се раждат с „риза“ (обвити с плацента) или с космически знаци – звезда, слънце, луна, месец:

...Родила мъжко детенце,
на чело му звездите,
на гърдите му слънцето,
на пупока му месеца...

гр. Своге, Софийско, СБНУ, 38, 1930, с. 3

В този аспект се митологизират и по-късните герои от хайдушкия епос. За Филип Тотю войвода се вярвало, че имал криле и турски куршум не го ловял.

Чудното раждане и оцеляване на героите стои също в народната епическа традиция. Бащата на Крали Марко, крал Вълкашин, уплашен от предсказанието на наречениците за голямото юначество на сина си, го поставил в кошница и го хвърлил в р. Вардар. Намерен от едно овчарче, той бил спасен и отгледан. Този библийски мотив се среща и в „Апокрифна българска летопис“ от XI век; легендата говори, че Хан Аспарух бил „дете, носено в кошница три години“. Преданието за цар Милетос, подхвърлен в гората, отгледан от вълци и основател на град Милет в Мала Азия, напомня за Ромул и Рем, основатели на град Рим, отгледани

¹ Виж: Български юнашки епос, СБНУ, 53, 1971; Й. Иванов, Българските народни песни, 1959; Евг. Теодоров, Български народен героичен епос, 1981; П. Динеков, Български фолклор, 1959; В. Йорданов, Крали Марко, 1916 и др.

от вълчица. В китайската митология цар Шен-Нунг (2838–2698 г. пр. Хр.), заченат чрез участието на дракон, бил изоставен на планински склон, а дивите животни го отгледали. И митичният прадед на българите, легендарният Авитохол, според една българска легенда, бил хвърлен в пущинака, спасил се по чудотворен начин, като една дива сърна го отхранила със своето мляко. Така чудесните събития около героите загатват, че техните подвизи са предопределени от самата съдба.

Митологизирането на епическите герои в българския фолкор не е причина народният певец да не отчита и реалната, физическа подготовка на героите, която допринася за тяхната сила и ги превръща в народни избраници и закрилници. Персонажите в юнашкия епос са действителни исторически лица. Крали Марко е прилепски владетел и васал на турците, Муса Кесаджия е син на султан Баязид, Филип Маджарин е херцог Филип, който в XVI век защитава Виена от турците. Зад образа на юнак Янкула се крие унгарският пълководец Ян Хуняди, Секула детенце се идентифицира с маджарския войвода Ян Секели, Гино Арнаутче и Муса Арбанаси в техните първообрази са албански владетели, а юнак Хрельо Крилатица е владетел на Струмско по времето на крал Стефан Душан, изградил известната Хрельова кула в Рилския манастир и там погребан. Именно този народен фолклорен реализъм превръща юнашкия епос в надежден извор и за историята на българския народен спорт. С тези проблеми са се занимавали двама известни български учени – фолкористът Евгений Теодоров и етнографът Христо Вакарелски². Приносът на първия се състои в хронологизирането на българските спортни прояви през Първото, Второто българско царство и през османското владичество. Анализирайки изворите, той определя два основни вида спортни прояви – поеденични състезателни срещи, характерни за средновековната българска аристокрация, като средство за военна подготовка, и масови народни състезания, прикрепени в празничната обредност, тясно свързани с трудовата дейност и подготовка за самозащита. Народоведът Хр. Вакарелски разкрива неотделимостта на спортните народни прояви от ежедневието и празничен бит на българския народ.

Епическите герои владеят всички дисциплини от атлетическите игри, конния и плувен спорт.

Състезания по скачане са регистрирани в много голям брой епически песни, което говори за масовото практикуване на този вид спорт. Обикновено състезанието се провежда между двама юнака. Побеждава този, който успее да прескочи предварително уговореното препятствие. В песните то е „кула“, „вити кули“, „кале“, „зид“, „високи дувари“, „дюкян“, т. е. неподвижни високи градежи. Среща се и надскачане на коне. В текстовете се споменават от три до девет коня, а някъде състезанието се усложнява чрез допълнителни трудности – върху коня се поставя копие, а върху копието стрели. Деница девойка пък успява да прескочи 30 коня и накрая става войвода на чета от 30 души в песента „Деница войвода и Дете ненадено“ от Софийско. При това недействителното спортно постижение е метафоричен похват, който възвеличава неимоверното умение на девойката, която накрая получава справедливо водителската роля.

Прескачането на коли пълни с тръни (от три до девет коли) също се смята за голямо юначество. В песен от с. Суходол, Софийско, Милош чобанина се състезава със сръбския крал Стефан и смята, че прескачането на 9 коли тръни е лесна работа, тъй като овчарлъкът го е научил да преодолява още по-големи препятствия, скачайки „от дел на дел“ (от хълм на хълм). Независимо от вече споменатата поетична хиперболизация, в народната поезия са отразени действителни състезания и препятствия. В народната култура и в епоса скоковете са се отчитали както на височина „вишин надвишило“ („вишен“ – в старобългарски значи особено висок, превисок), така и на дължина „за девет е место прерипнало“. Народните игри и забави включват надскачвания по селските мегдани, регистрирани в етнографските извори, известни са състезания на троен скок на дължина, като от определено място скачали „трупешката“ (т. е. със събрани крака) до три пъти. Победител е скочилият най-далече. Препятствия като реки, долове, пропасти са се прескачали на височина и дължина и в ежедневието, чрез т. нар. „овчарско скачане“, практикувано от пастирите (при употреба на прътове дълги до 2,50 м.) Известно е и „ходене на кокили“ („шулци“), с които се постига бързо и безпрепятствено предвижване през трудно достъпни местности и води. Така се тренира умение за бързина, ловкост и справяне с трудни препятствия. Масовата игра „наддаваница“ или „прескочи кобила“ е комби-

² Евг. Теодоров, Българските юнашки и хайдушки песни във връзка с отразените в тях състезания, 1963; Отразени ли са плувни състезания в българските юнашки песни, в БФ, 1987, кн. 4; Борбите с мечки в народните ни песни, в Сб. Ст. Романски, 1960; Христо Вакарелски, Народни спортове, В: сп. Златотор, 1935, кн. 3; Етнография на България, 1974.

Александър Лудколев: Боини игри на прабългарите

нация от скачане и прескачане. Един от играчите се навежда, подлага гръб, а другите го прескачат. Определя се една крайна черта и се мери за колко скока най-малко може да се стигне до крайния предел.

В обичайно-празничната система е запазено и едно от най-старинните състезания – прескачане на огън. То се устройва на Сирни Заговезни, когато на височините около селата се запалват ритуални пролетни огънове, които се прескачат от младите мъже и момчета. Наред с магическо-апотропейното очистително значение на прескачането на огъня, при този обичай също не липсват състезателни елементи.

Състезания по вдигане и хвърляне на тежест са също много широко отразени в епоса. Те се явяват в три разновидности: вдигане, тласкане и изхвърляне на тежест, най-често камък. В епоса и в преданията са известни множество топоними „Маркови камъни“, „Маркови скали“ и др., които той е хвърлил или поместил с митическата си сила. Тази сила героят получава от Ила самодива, която го кара да суче от нейното мляко до три пъти и същевременно да изпитва силата си чрез вдигане на камък (песен от с. Горна Диканя, Радомирско, СбНУ, 53, (145). При първото сукане Марко повдигнал камъка до коленете си, при второто сукане – до рамене, при третото – така го прехвърлил през русата си глава, „че нигде камък не намери“. Тази постепенност при преодоляването на трудността е отразена и в коледарската митична песен от Серско за състезания между Димитър юнак и 77 змея. Героят срещнал в Пирин планина змейовете, с които ял и пил три дни и ги надвил, после станали да се борят и той ги надборил. Накрая се обзаложили да хвърлят „становитен камък“ (голям плосък и гладък камък или скала). Димитър хвърлил камъка през Кожух планина и той паднал в Бяло море. Тогава змейовете го признали за по-голям юнак и го хванали за побратим.

Състезателният „нишан“ (белег) за вдигане и надхвърляне между Крали Марко и Филип Маджарина е червената речна скала, на която прали 70 невести. Крали Марко надвил противника си, като вдигнал плочата до рамене и като я хвърлил я забил на три лакътя дълбочина в земята.

Интересно е предположението на Евгений Теодоров, че в една от песните за Крали Марко и Дете Дукадинче състезанието по мятане на камък е всъщност състезание по хвърляне на диск. Камъкът е плосък и гладък, изхвърля се право нагоре „към синьото небе“, а слуховото възприятие, което се получава при летежа на камъка е, като че ли небето се пука.

Хвърлянето на камък се измерва по три възможни начина: на дължина (чрез природни обекти – през планина, през дол, през море и т. н.); на дълбочина в земята и чрез времетраене при търсенето на хвърления предмет „след три дни и три нощи“ или „цяла неделя“. Когато камъкът не може да се намери се срещахме отново с мечтата и желанието на народа за неограничена мощ на своите герои.

Този вид спорт стои напълно в традициите на българската народна култура. В миналото и в най-малките селца по селските мегдани е имало околоръст тежки камъни, които са служели за тренировки и състезания на селската младеж. По празници, в неделя, момците са изпитвали силата си по вдигане и хвърляне на камък. При пастирите са известни състезания и по хвърляне на по-леки камъни на височина „на възбог“, през високи дървета.

В същата редица от състезателни игри се вменват и състезанията по *хвърляне на копие, боздуган и топуз*. Като бойни оръжия, които могат и да се хвърлят, те са споменати в някои епически песни и разкриват стари средновековни състезателни похвати. Във вече цитираната песен „Сръбският крал Стефан и Милош чобан“ копието се хвърля по жива цел – тя е момче Латинче и песента завършва със смъртта му. В средновековен дуел Марко Кралевичи и Жълта Базигряна яхват конете си и хвърлят боздугани, като всеки от тях представлява жива мишена за другия. Употребата на тези стари бойни оръжия е постепенно преустановена след въвеждането на огнестрелното оръжие. Песните, в които се срещат, могат да се смятат за едни от най-старинните.

Друг широко разпространен спорт по българските земи е *борбата*. В народната песен братът на Крали Марко Андрешко му предлага да се борят, за да видят кой е по-голям юнак:

... Да излезем във поле широко,
да се хвърлим голи, та па боси,
кого майка как го е родила,
да се хванем братски да се борим,
да се борим три дни и три нощи,
със ръцете оран да изорем,
с коленете трапе да копаем,
със краката хендеци да дънем...

гр. Угърчин

В старобългарските източници мястото за борба се е наричало „борбище“, а мястото за състезания в народния епос често се среща под наименованието „юнашки мегдан“. В народната култура и бит борбата се практикувала както в ежедневието, така и при празнични случаи при сборове, на панаири, на мегдана, по хо-

рищата, но и на специално определени за борба места. Според народните правила за победен се смята онзи, който падне на земята по гръб, или ако единият борец бъде откъснат от земята и вдигнат във въздуха.

След падането на българските земи под турска власт турските феодали благоприятствували и покровителствували двуборството. Първенците поддържали известни и силни борци и често богатството и силата на пашите и бейовете се изразявали чрез броя на поддържаните от тях професионални борци. Така нареченият „пехливанлък“ т.е. професионалната борба у българите не е разпространена, а се среща като професия изключително в турските или мохамедански райони.

В старите епически пластове е засвидетелствувано последователното прилагане на няколко спортни умения като задължително съчетание. Като се има предвид, че числото три е любимо и често предпочитано във фолклора, то много често спортните практики са три на брой, т.е. практикува се т. нар. *атлетически трибой*. Едва след успешното приключване на последното състезание, може да се излъчи победител. В песента за Крали Марко и Жълта Базигряна е съчетано хвърляне на боздуган, мятане на камък и надскачване на кули (СБНУ, 5, 89). Отново женско присъствие е засвидетелствувано в една песен от с. Кюлевча, Шуменско, в която майката на Стоян се преоблича като „черно татарче“ и излиза първенец в последователни умения по борба, мятане на камък и скок.

Древният спорт *стрелба с лък и стрели* е отбелязан само в две песни от епоса. В едната, „Марко Кралевичи и Алил ага хвърлят стрели“ от с. Бърложница, състезанието се състоява след съдебно заверен писмен договор за облог, при което победител е този, който изстреля стрелата на по-далечно разстояние. При първото стреляне и двамата стреляли на 500 крачки. При втората стрелба Алил ага изхвърлил стрелата на 700 крачки. Тогава Крали Марко поиска особена стрела „татарана“. С нея той стрелял толкова далече, че не могли да я намерят, с което спечелил облога. В другата песен стрелбата е по цел – да се улучи ябълка със стрела, преминавайки през пръстен, а залогът е желаната женитба за дъщерята на роксанския крал.

За първи път огнестрелното оръжие в Европа се използва при обсадата на Цариград в 1393 г. от султан Баязид. Постепенно стрелите и лъкът се заменят от пушката, барута и куршумите. Историческа прозорливост и ярка логичност бележи една от народните версии за

смъртта или изгубването, отстъпването на Крали Марко и загубата на силата му. Той се биел само със стрели и лък, с появата на пушката неговата сила се намалила и той се скрил в една скала. На въпроса на хората пред скалата „Ли се върне Марко?“, ехото поетично отговаряло: „...върне...върне...върне...!“ Крали Марко, неговите сподвижници и геройствата им принадлежат към средновековието. С настъпването на новото време и оръжията се променят. Стрелбите в народните хайдушки песни вече се извършват с пушки. През пръстена, закачен на буково дърво, се изстрелва куршум, за да удари поставената зад него сабя от разстояние 1000 малки крачки (около 500 м). И отново жена изпълнява тази задача – това е Дилиана. Българските воеводки и хайдутки – Рада, Калина, Дилиана (от Североизточна България), Гроздана (от Софийско), Сирма (Македония) са действителни исторически личности. Те се явяват продължителки на образа на девойките-юнаци в епическите песни – Воинка девойка, арватка девойка, Дели Магдалена, Милкана, Косевска девойка.

Сродна на стрелбата е народната игра – замерване в цел с тояжка или с топка от волска козина или парцали, играна като упражнение за сръчност от деца и младежи. В обичайната култура стрелянето в цел се явява и в народната обредност на Сирни Заговезни, когато наред със запалването на обредните пролетни огньовете, младежите изстрелват насмолени запалени стрели „оратници“, в дворове на харесваните от тях моми.

В епическите песни са отразени многобройни *конни облози и състезания*. Българинът остава винаги тясно свързан с коня си. Той е негов приятел, помощник в ежедневието му труд и в бойните му подвизи, във време на почивка и в обичайната му система. В юнашкия епос героите и конете им са неразделни. Образът на Крали Марко е немислим без неговия кон Шарколия – страховит, силен и умен другар на господаря си. Стражата на Църен Арапин го предупреждава за силата на противника му Крали Марко, като описва коня му:

... По друм идет страшен е делия,
и страшно ми коня налютило,
от нози му огон искри летат,
от уста му бели пени падат,
от носа му сини пламни биет
от очи му светкавици пушчат...
с. Тресанче, Дебърско

Епитетите, които обрисуват конете на героите сами по себе си говорят за вида, характера и качествата на животните: „Шарколия“ (шарен),

„вран“ (черен), „жълта-бадевия“ (светло-кафяв), „алест“ (червен), „бял“ – според цвета; „звездочел“ (със звезда на челото), „коне-потайници“ (със скрити крила), „коне-шестокрили“ (с шест крила) – с отличителни белези, крещещи митична сила; „ластовица“, „крилат“, „бърза коня“, „кон-ветрогон“ (бързи, леки коне); „конче-годиянче“, „конче-третогодче“ (млади коне, обикновено яздени от деца) – например, детето на Крали Марко язди такива коне; „коня-пехливана“ (борец), „бърза коня-кършигора“ и „газибара“ (коне, които лесно преодоляват природни и теренни трудности); „конче-азатица“ (по всяка вероятност от азиатска порода).

Начин за доказване на силата и издръжливостта на юнака и неговия кон е състезание между Крали Марко и неговия брат Андрешко:

... да възседнем наши добри коне,
да изхвъркнем по Чукар планина,
да се гоним три дни и три нощи,
да се гоним тъкмо три недели,
три недели с наште добри коне,
да не слазяме вода да пием,
да не пием, хлебец да не ядем,
нито вино, нито сън да има,
който търпи тъкмо три недели,
той е юнак над юнака брата.

гр. Угърчин, Ловешко

В най-старите епически песни Марко се състезава с Дете Дукадинче по изкусна игра на конете, наречено „разигряне“ (художествена, фигурна езда). Умението на коня да „играе“ се постига след дълга и постоянна тренировка. В една песен Марко учи коня си „да играе“ от ранна сутрин до изгряване на вечерницата, а след като Дете Дукадинче побеждава в състезанието, Крали Марко го моли да обучи и неговия кон, както своя на изкусна игра. В друга песен коня Шарколия дори играе „прилечанско хоро“.

В епическите песни състезанията с коне имат разнообразен характер – прескачане на препятствия с коне, преплуване на дълбоки води с коне, конски скокове, яздене на кон с конски ход „раван“, при което ездачът държи пълна чаша с вино, която не бива да разлее и др.

Историческа и засвидетелствувана в епоса е играта „джилик“, „джилит“, „чилик“ – конна игра с къси спортни копия. Тя е отборна и се състои в конно преследване на играчите от противниковия отбор и замерянето им с копието, като целта е, то да се хване от противника и да бъде хвърлено обратно. Засвидетелствувана в Енеидата, разпространена и в Османската империя, застъпена дори в българската детска игра „на чилик“, учениите виждат в този спорт реминисценции от древната „Троянска ездачна игра“.

У народа са известни т. нар. „кушии“ – конни надбягвания по време на събори, панаири. В песента „Дете малечково и Църна Арапина“ се организира такава „кушия“ и се поканват всички желаещи да участват:

...кой ми е юнак над юнака,
и кой има коня пехливана,
да си поидет во Нова Пазара
тамо ке има голема кошия.

с. Галичник, Македония, СБНУ, 11, с. 40

Конните надбягвания са прикрепени и в българския народен календар, в пролетната обредност на Тодоровден, празник, наричан още и конски Великден, празнуван в чест и за здраве на конете. Състезанията се провеждат общоселски, на просторни места около селищата. Победителите се награждават с конски принадлежности – юзди, седло, юлар, бич, а спечелилият кон окичват с венец от цветя.

В не много голям брой епически песни са споменати и *плувни състезания и умения по гмуркане*. Българският народ не е морски народ и поради тази причина епосът не дава данни за мореплавателство. Преплуванията – през река Дунав, а също и през морета Черно, Бяло (Егейско) и Синьо (Мраморно) море – се отбелязват като трудноизпълними задачи, свързани с облози. Плувци са предимно девойките. Те влизат във водата след като запретнат „бели ръкави“ или „бели поли“. На излизане от водата искат да се преоблечат. Деница девойка хвърля „сърмен фиштан“, за да „нагази тих бял Дунав“. Известна достоверност има може би в песните за преплуването на Дунав от Русе до Гюргево и обратно, където разстоянието между двата бряга на реката е най-тясно. Често преплуванията са свързани с донасяне на някакъв белег за доказателство – златна ябълка, дюли неранзи, дърво тивирично със златни ябълки и др. Фантастичността на спортното постижение за преплуване на морета, което е недействително, и на донесения предмет говорят за силно влияние от вълшебния свят на приказките, но дават указание и за връзка със сватбените обичаи.

При плувно състезание между младеж и девойка, тя загубва облога и му става жена. В този аспект стоят и песните за девойката юнак – от средновековния епос. В тях облогът на състезанието е юнакът, който спечели, да се ожени за девойката. Задачите, които трябва да се преодоляват, са неимоверно трудни и представяват реминисценции от т. нар. посветителни обичаи „rites de passage“, познати от най-древните култури. При тях с настъпването на половата зрялост младежите трябва да могат

Милко Диков: Без думи III

да изпълняват дадени умения и преодоляват определени препятствия, с което показват, че имат сила и ловкост и могат да влязат в женитбената възраст. Така, станали пълноценни, зрели членове на обществото, те могат да създадат семейство и поколение.

Гмуркането във вода и изваждане на предмет е запазено и в зимните обичаи по Йордановден. Момците се събират при реката, където се хвърля кръста в леденостудената, често и замръзнала вода. Победителят, който пръв, най-ловко и бързо успее да извади кръста от реката, бива награждаван и честван като герой.

Българският народ обича да се състезава и на драго сърце отразява тази си пристрастеност в своята народна поезия. Многобройни са мотивите, отразили стремежа за изтъкване на

най-добрите, най-ловките и най-смелите – в наджънването, в надкосяването, в надиграването с хора и ръченица, в надпяването, в надпиването, в надяждането, в надлибването, в надлгването и т.н.

В този аспект Крали Марко и съпътстващите го други герои от историческия епос са събирателни образи от един древен свят, в който земята е била населена от митични създания, от крилати коне, хвърчащи змейове, самодиви. Един свят, в който жената е еманципиран и достоен другар на мъжа, свят в който физическата сила, спортните постижения, геройството и гъвкавия ум са били състезателни елементи и залог за оцеляване на цели народности.

Преди седемдесет и седем години, на 26 септември 1923 г. в София се играе първата българо-унгарска футболна среща, която е приятелска, между клубни отбори, а поводът е 25-тата годишнина от учредяването на някогашния унгарски клуб „33“ ФК. „33“ ФК побеждава „Славия“ с 5:1 на игрището на Руски паметник, зрителите са около 6-7 хиляди. На 30 септември унгарският отбор побеждава АС 23 с 7:1, а ден по-късно и „Левски“ с 1:0. На тази среща зрителите на трибуните са вече 15 хиляди, между тях има много дипломати, както и ген. Велизар Лазаров, военният комендант на град София, дал по този повод и прием. Информацията на унгарския *Немzeti Шпорт* са не само кратки (отборът на „33“ ФК в Унгария не блести с играта си, класира се на 11-о място и отпада от „А“ група в първенството през 1923–1924 г.), те не дават отговор и на това, защо все пак трите срещи се играят точно по това време. Три месеца по-рано, на 9 юни под ръководството на професора по право Александър Цанков в България е извършен военен преврат, започнало е изграждането на авторитарна система, а привържениците на жестоко убития министър-председател Александър Стамболийски и членове на Българския земеделски народен съюз хващат оръжие. Спонтанната им неорганизирана борба е смазана, но страната не се успокоява, на 23 септември – по повелята на Коминтерна, както отбелязват и редица тогавашни унгарски вестници – започва ново въстание. И на неговия трети ден „33“ ФК играе първата си приятелска футболна среща в София...

В хода на десетилетната ми изследователска работа намерих отговора – в тогавашните документи, но преди всичко в брой 223 на *Будапещи Хирлап* от 4 октомври 1923 г. В него някой с инициалите Л. Ф. публикува по-скоро политически, отколкото спортен пътепис (не кореспонденция!) със заглавието *Една седмица в „размирна“ България*. Трудно установих, че става дума за Лайош Фараго, тогава главен секретар на „33“ ФК. Целта и причините на гостуването се разкриват в следните редове: „България даде пример на Запада как енергично трябва да се оперира язвата на комунизма и с победата си над комунистите извоюва признателността на цяла Европа, защото ако те сега щяха да вземат властта в България, то неминуе-

мо щеше да се стигне до война на Балканите, която би разтресла и Европа“. Свързаният с темата актуален и най-съществен извод обаче е друг: спортната дипломация в съвременния свят далече не е китайско изобретение, както мнозина считат, след като между 10 и 17 април 1971 г. в Китай гостува американски отбор по

тенис на маса и с това – по думите на Чжоу Ен Лай – „вратата между народите беше отворена от двете страни“.

Защо е била необходима тази спортна дипломация и особено от унгарска страна? В четвъртата година след Унгарската съветската република току-що е за-

почнала консолидацията по времето на граф Ищван Бетлен и унгарските управляващи кръгове с безпокойство наблюдават дейността на правителството на Александър Стамболийски. За тях той е „селският Ленин“ и „болшевишки диктатор с цървули“ и в печата се води постоянен кръстоносен поход срещу него, колкото и да е конфузно това – той е министър на външните работи и на изповеданията, когато на 9 август 1920 г. между България и Унгария се установяват дипломатическите отношения. Радват са се на свалянето му, но не одобряват убийството му. Така спортната дипломация е една от пътеките да изразят задоволството си от станалата промяна, без да застават открито на страната на Александър Цанков и правителството му, а като повод е бил използван юбилеят на „33“ ФК. По този начин българо-унгарските контакти във футбола всъщност започват в сянката на политиката, но в съвременното ни спортът – в по-голяма или по-малка степен – винаги се „вписва“ в политиката, иначе защо е нужно да функционират разните спортни министерства и ведомства.

Първата официална среща между българския и унгарския национален отбор е 11 години по-късно, на 25 март 1934 г. в София, това е квалификационен мач за световното първенство. Първият гол на българо-унгарските футболни срещи вкарва нападателят на „Славия“ Димитър Байкушев в 27-та минута, две минути по-късно едва двадесет и тригодишният Дьорд Шароши изравнява резултата. За играта след почивката унгарският *Немzeti Шпорт* отбелязва в заглавие: „... голямото ни превъзходство бе резултатно едва през второто полувреме, тогава забихме още три тапи“.

АЛЕКСАНДЪР ГЮРОВ

Българи и унгарци на футболните стадиони

Огорчението е толкова голямо, че публиката се нахвърля върху румънския съдия Ксифандо, чието съдийство, макар и нелишено от грешки, е добро, и едва успяват да го измъкнат от терена. Реваншът е игран в Будапеща на 29 април 1934 г., срещата отново е спечелена от унгарците с 4:1, но както отбелязва *Немzeti Шпорт* „с нескопосана игра“. Един друг вестник, *Аз Ещ*, характеризира срещата като „хрисима скука“ и добавя, че „важен е само резултатът, можем да заминем за световното първенство“. В Рим, на второто световно първенство, унгарците побеждават Египет (4:2) в първия, кръг но не се класират на полуфиналите, тъй като загубват срещу Австрия с 2:1. Едно от основните обяснения на първите две поражения на българския национален отбор е следното: докато големите унгарски отбори са създадени още миналия век („Уйпеш“ е учреден през 1885 г., а „Ференцварош“ – през 1899 г.), то „Славия“ е създадена през 1913 г., а „Левски“ година по-късно. Тези български футболни отбори – както и аз някога като дете съм виждал – до петдесетте години (до одържавяването им!) бяха своеобразни бохемски компании, обожавачи футбола, но ненавиждащи тренировките.

След почти десетгодишна пауза е следващата, вече приятелска среща, организирана в София на 6 юни 1943 г. И на нея фаворити са унгарците, само месец преди това в Женева те са победили Швейцария с 3:1. На тогавашното легендарно игрище „Юнак“ се събират петнадесет хиляди. Унгарският *Немzeti Шпорт* съобщава на първа страница: „Унгарският отбор поведе с 3:0 още в първите 18 минути с три гола на Желенгер“, и именно след тази среща един турски вестник нарече Желенгер „Футболният Паганини“. Ала в 18-та минута става нещо, което е безпрецедентно в световния футбол. Според *Немzeti Шпорт* „В 18-тата минута се разигра най-интересният инцидент на срещата. Мати Тот поведе топката в половината на противника, излъга всички, излъга и вратаря, сетне прати топката в опразнената врата. Великолепен гол щеше да бъде, но един униформен младеж внезапно изтича на игрището и изби топката... Публиката невероятно се развесели“. По тогавашния правилник е могло да се присъди само съдийска топка, същевременно подзаглавието на унгарския спортен вестник, съобщаващ за събитието, не е съвсем точно, тъй като е „цивилен на терена“. Влезлият на бегом младеж не е бил цивилен, а войник, намирал се е зад вратата, защото българският вратар Любен Алдев е служил като офицер, а помощникът му в слу-

чая е неговият ординарец, по всичко изглежда, че и за него трите гола за 18 минути са били възмозно, та с ботуша си пресякъл с един як шут дяволската топка. В края на краищата унгарците побеждават с 4:2, а през второто полувреме Женгелер вкарва още един гол, на който отговарят Крум Милев и Васил Спасов.

Станалата традиционна пауза след този мач трае 13 години и отново политиката „нарушава тишината“. След Втората световна война и парижките мирни договори европейските страни уреждат взаимоотношенията си, възстановяват се и българо-унгарските дипломатически връзки, предстояло сключването на двустранна спогодба за културно сътрудничество, подписана на 29 октомври 1947 г. Нужно било да се направят предварителни стъпки и най-подходяща се оказала спортната дипломация. Не се взима под внимание, че тогава българският футбол едва започва „да идва на себе си“, приятелската среща е организирана и проведена на стадиона на „Ференцварош“ на бул. Юлйои в Будапеща на 17 август 1947 г. и както е могло да се очаква, България понася най-тежкото си поражение, на отбора са вкарани девет гола без той да постигне нито един. На прощалната вечеря десният защитник на България Стоян Орманджиев (по-късно треньор на националния отбор) горчиво отбелязва, че „този шок скоро няма да бъде забравен от българския национален отбор“.

Наистина не бива забравен, по-късно българите взимат реванш, наистина само с един гол, ала това е и първата българска победа. Сам аз като дете преживях събитието, някъде към обед на 7 ноември 1948 г. вече бях на игрище „Юнак“ (кой знае откъде и как баща ми успя да намери билет, което беше почти невъзможно), защото в един и половина затваряха вратите, макар срещата да започваше в 3,15 часа. Тогавашните информации споменават за 35 хиляди зрители, възможно е, защото и на тополите около игрището на гроздове висяха стотици запалянковци. След съдийската свирка на румънеца Илиеску срещата започна, в 15-тата минута Васил Спасов, легендарната осмица на „Левски“, излъга Закарияш, стреля, Хени изби топката точно пред Димитър Миланов, пред хитреца Пижо и дребното дясно крило от шест метра прати топката в мрежата, 1:0! На другия ден и унгарският *Нейшпорт* призна: „Българският отбор игра по-твърдо, по-ентусиазирано и по-добре“. При първата българска победата съставите са следните: България: Минчев – Орманджиев, Апостолов – Петков, Трънков, Денчов – Миланов, Спасов, Милев, Станков,

Стефан Десподов: Без думи I

Божков; Унгария: Хени – Лорант, Балог II – Божик, Бьоржеи, Закариаш – Егреши, Кубала, Деак, Пушкеш, Тот III.

След това националните отбори на двете страни се срещат отново на 30 октомври 1949 г. в Будапеща, на стадиона на „Уйпещ“ на бул. „Медери“, тогава унгарците спечелват с 5:0, техният т. нар. „златен отбор“ (през първата половина на 50-те години) вече е оформен. В

играта обаче се намесва не само чехословашкият съдия Виелчев, но и политиката и то на три пъти. Унгарските играчи за пръв път излизат на терена с фанелки, с новия унгарски герб, днес обикновено наричан герб на Ракоши (сменен след 1956 г.). Първият гол е е на Деак в 17-тата минута, тогава съдията прекъсва срещата за едноминутно траурно мълчание по повод смъртта на маршал Ф. И. Толбухин (починал

две седмици преди това!). След паузата на унгарците не им провървява, останалите голове са през второто полувреме, когато Пушкаш вкарва още два. И „заключителният акорд“ на срещата има политически заряд, тогавашният министър на вътрешната търговия Йозеф Богнар връчва на унгарския капитан Балог II почетната купа на току-що основаното държавно предприятие „Народен спорт“. Какво да се прави, с това бяха пословични петдесетте години...

Политиката и по-нататък се „вплита“ в българо-унгарските футболни срещи, резултатът от следващите две е равен, първата от тях е играна в София на 12 ноември 1950 г. В словото си при откриването (имало е и такова!) ген. Владимир Стойчев, бивш командир на сражавалата се през 1945 г. Първа българска армия и председател на Българския олимпийски комитет, с прямотата на военен подчертава: *„...тази среща организираме в рамките на укрепването на лагера на мира, в рамките на борбата за мир на трудещите се от целия свят“*. Срещата е решена в първите четири минути от پاسа на Стефан Божков (класата му може да се сравни само с тази на Божик), след който Георги Димитров открива, сетне Силади I изравнява. Втората среща, на 4 ноември 1953 г., също е в София на току-що предадения нов стадион „Васил Левски“. Отново има откриване, словото е произнесено от акад. Георги Наджаков, физик, член на Световния съвет на мира и председател на българския Национален комитет за защита на мира. Резултатът пак е 1:1, този път обаче повеждат унгарците (отново с гол на Силади I), в 29 минута на второто полувреме Иван Колев изравнява. Това е периодът, когато българският футбол наистина се развива и унгарският златен отбор все не успява „да се справи“ с българите. С това всъщност се обяснява и почти петгодишното прекъсване на срещите между националните отбори, което се превръща в една от постоянните теми на унгарската легация (по-късно – от 1 март 1954 г. – посолство) в София – пълномощният министър д-р Ференц Мюнх, а след него и посланикът Йозеф Габор напразно „бомбардират“ унгарското Министерство на външните работи да съдейства за провеждането на една българо-унгарска приятелска футболна среща, нещата все се разминават. Безспорно е обаче, че тогава унгарският отбор е имал наистина натоварена програма.

Следващите две срещи са квалификационни за световното първенство, първата се провежда в Будапеща на 23 април 1957 г., а втората в София на 15 септември. Победители и в двете са унгарците с 4:1 и 2:1, през първото полувреме резултатът е 3:0 и 2:1. Последва и най-голямата „катастрофа“ за българите на световното първенство в Чили през 1962 г., на 3 юни в Ранкагуа те губят от унгарците с 6:1. Най-добре би било да се забрави тази изнервена, объркана и не съвсем спортсменска среща, но понякога има и такива.

Може да се каже, че последният период е време на борба на изравнени сили. На световното първенство в Англия, на 20 юли 1966 г. в Манчестер унгарците побеждават с 3:1, на квалификационните срещи за следващото световно първенство един от съперниците е отборът на България. Първата среща се играе в София на 19 май 1971 г., където домакините бият с 3:0, втората е в Будапеща на 25 септември, на нея с 2:0 побеждават унгарците. Паузата този път е по-кратка, изиграни са две приятелски срещи, първата на 31 март 1974 г. в Залаегерсег, резултатът е 3:1 за Унгария, втората е във Варна и завършва без гол. Последните две срещи са официални, квалификационни за олимпиадата, на 7 май 1975 г. в Будапеща унгарците спечелват с 2:0, но това се оказва малко, тъй като точно след месец в София България се реваншира с 4:0 и както отбелязва унгарският вестник *Нейпшпорт* „*Нашите футболисти казаха сбогом на олимпиадата*“. Тогава съставът на двата отбора е: България: Филипов – Зафиров, Марев, Рангелов, Евтимов – Колев, Панов – Александров, Бонев, Желязков, Денев. Треньорът на отбора е Стоян Орманджиев. Унгария: Л. Ковач – Над III – Годан, Балинт, Хорват, Медеши – Тьорьок, Пинтер, Замбо – Фекете, Козма. Селекционер Лайош Бароти. Голмайстори: Колев в 44-а, Панов в 47-а (от дузпа) и 52-а, Желязков в 89-а минута.

Оттогава паузата трае вече 25 години, на различните квалификационни срещи националните отбори на двете страни се разминават, от дъжд на вятър клубни отбори се срещат в срещи за различните купи, например срещата между МТК и ЦСКА. И в България, и в Унгария грижите и във футбола са много, но все пак организирането на една поне приятелска среща е наистина назряло.

Според легендата Херкулес, синът на Зевс, е създател на древните олимпийски игри. Началото им се губи в древната история на Елада. Първите игри, за които има писмени данни, са през 776 г. преди рождението на Христа. Те се провеждат в Олимпия (откъдето носят и името си) на всеки четири години. Влиянието им било толкова голямо, че летоброенето се основавало именно на тях. Има данни за приблизително триста спортни състезания от древния цикъл. По време на тяхното провеждане войните спирани и се установявало олимпийско примирие.

В началото игрите се ограничават с една дисциплина – бягане на къси разстояния, а по-късно в програмата се включват скачане, борба, хвърляне на копие и диск. Първенците се награждават с лаврови клонки от „свещената гора“ край храма на Зевс. Съвместно със спортните състезания се организират конкурси в областта на изкуството, литературата, представят се театрални пиеси. Краят на олимпийските игри в древността настъпва през 394 г. от н.е.

Идеята за възстановяване на олимпийските игри е подета през 1892 г. в Париж от барон Пиер дьо Кубертен на срещата на Съюза на френските спортни дружества. Две години по-късно, през юни 1894 г. по негов призив се свиква международен конгрес на представители на 12 страни, които единодушно приемат проекта на Кубертен. Избран е висшия орган: Международен олимпийски комитет, който има за задача да работи за развитие на олимпийското движение и да организира игрите на първата олимпиада в Атина през 1896 г. Постепенно се изграждат национални олимпийски комитети на отделните страни, както и международни спортни федерации.

Един от най-старите спортни девизи на нашата съвременност са трите кратки и изразителни латински думи „Citius, Altius, Fortius!“ („По-бързо, по-високо, по-силно!“), прозвучали за първи път на спортно младежко състезание в един френски колеж през 1895 г. По-късно този израз е възприет за девиз на олимпийското движение.

Символите на олимпийските игри са бялото знаме с пет кръга, клетвата и олимпийският

огън. Олимпийското знаме е бяло с пет преплетени и хоризонтално разположени цветни кръга: син, жълт, черен, зелен и червен. Кръговете символизират петте континента на света, а цветовете им са съставен цвят в националните знамена на отделните държави. То е изработено през 1913 г. и се развява за първи път

на олимпийските игри в Антверпен през 1920 г. На същата олимпиада е произнесена за първи път и клетвата на спортистите в игрите. По идея на Международния олимпийски комитет начало на всяка олимпиада дава запалването на огъня, който трябва да бъде пренесен от Олимпия до града домакин. За

първи път това е осъществено на олимпиадата в Берлин през 1936 г.

Ръководен орган на олимпийското движение е Международният олимпийски комитет (МОК), който съгласно олимпийската харта провежда олимпийски игри на всеки четири години за спортисти любители от всички страни, без значение на тяхната расова, религиозна или политическа принадлежност. МОК утвърждава програмата на игрите, в които са включени над 21 вида спорт. Олимпийските игри са летни и зимни и тяхното организиране и провеждане се възлага на градове – олимпийски столици, а не на държави. Победителите в отделните дисциплини се награждават с медали и грамоти от МОК, които се връчват от Организацията на града домакин. Международният олимпийски комитет провежда конгреси, на които се решават въпроси по съставяне и променяне на хартата на олимпийското движение, организацията и провеждането на игрите. За периода от 1894 до 1930 г. МОК свиква 9 конгреса, след което настъпва „затишие“ от цели 43 години. Измежду причините за това е оттеглянето на Пиер дьо Кубертен – президент на МОК от 1896 до 1925 година, както и настъпилите след втората световна война политически и икономически промени. В началото на октомври 1973 година честта да бъде домакин и организатор на поредния Десети олимпийски конгрес е Българският олимпийски комитет. Конгресът се провежда под надслова „Спортът за един мирен свят“. Макар и да не се приемат никакви решения, а само заключите-

ТАТЯНА КРЪСТЕВА
БОЙКО ЗДРАВКОВ
*Олимпийските игри –
минало и настояще**

*Статията е написана по материали, предоставени от Българския олимпийски комитет и Унгарския олимпийски комитет, за което авторите изказват своята благодарност.

Владимир Генадиев: Щафета

лен документ, Десетият конгрес е доказателство за намерението на МОК чрез спорта, сътрудничеството и разбирателството да сплоти всички прогресивни сили по света в името на мира на планетата. Важна роля в развитието на олимпийското движение играят Националните олимпийски комитети (НОК), които съдействат за укрепване и разширяване идеята на олимпизма в своите страни. Броят на признатите от МОК национални комитети надвишава 160. Интересен е фактът, че в страни, като Франция, Гърция, САЩ, Австралия, Унгария се създават национални олимпийски комитети още през 1894-1895 година, последвани от такива в Чили (1896), Норвегия (1900), Великобритания, Дания (1905), България (1923).

Олимпийските игри са летни и зимни. Първите летни олимпийски игри се провеждат в **Атина (Гърция) през 1896г.** В тях участват 295 състезатели от 13 страни, между които и България (1 представител – гимнастика) и Унгария, която по спечелени медали се нарежда на седмо място с общо 5 медала. Най-много награди печели Гърция (общо 46). От първите олимпийски игри съществува традицията да се изпълняват националните химни и да се издигат националните знамена в чест на шампионите. Следващите игри се провеждат в:

Париж (Франция, 1900) – без българско участие. Унгария печели общо 5 медала и заставата на 10 място.

Сент Луис (САЩ, 1904) – участват само 12 държави, без България. Унгария е на пето място с 4 медала.

Лондон (Англия, 1908) – без участие на български спортисти. Унгария заема седмо място в крайното класиране с общо 9 медала.

Стокхолм (Швеция, 1912) – България не е представена на игрите. Унгария е девета с осем медала.

Антверпен (Белгия, 1920) – без участие на България, Унгария, Австрия, Германия и Турция, които са считани от МОК за виновници за световната война.),

Париж (Франция, 1924) – България е представена от 24 спортисти по конен спорт, футбол, лека атлетика и колоездене. В класирането по точки Унгария заема 13 място. До 1924 г. неофициалното класиране е по броя на извоюваните медали, а от тази олимпиада то става по броя на точките, присъждани за първите шест места.

Амстердам (Холандия, 1928) – Българската група е само от петима състезатели по конен спорт и фехтовка. Добро представяне на спортиста по конен спорт Кр.Лекарски.

Лос Анжелис (САЩ, 1932) – без българско участие. В крайното класиране Унгария е девета.

Берлин (Германия, 1936) – България е представена от 27 спортисти. В крайното класиране по точки Унгария се нарежда на 8 място.

Лондон (Англия, 1948) – без българско участие, забележителни успехи на унгарските спортисти и четвърто място за Унгария в крайното класиране.

Хелзинки (Финландия, 1952) – на тази олимпиада боксьорът Борис Георгиев спечелва първия олимпийски медал за България – бронзов). Унгария е трета по точки, а България – 42.

Мелбърн (Австралия, 1956) – българският борец Никола Станчев става олимпийски шампион, Юсеин Мехмедов, Димитър Добрев и Петко Сираков – сребърни медалисти по борба, Борис Георгиев – бронзов медал по бокс, както и бронзов медал за българския отбор по футбол. Тези резултати издигат България до 18 място в крайното класиране по точки, а Унгария заема 5 място.

Рим (Италия, 1960) – златен медал за бореца Димитър Добрев, три сребърни – за борците Кралю Бимбалов, Неджет Залев и Станчо Колев и три бронзови – за борците Динко Петров и Еню Вълчев и за гимнастика Велик Капсзов. България застана на 17 място в класирането по точки. Унгария е на 5 място.

Токио (Япония, 1964) – В олимпийската програма са включени два нови спорта – джудо и волейбол. Българските борци Еню Вълчев, Продан Гарджев и Боян Радев са олимпийски шампиони, сребърните медалисти са 5, а бронзовите – двама. България се нарежда на 15 място в класирането, Унгария – на 6.

Мексико (Мексико, 1968) – Два златни медала за борците Петър Киров и Боян Радев, три сребърни по борба и сребърен медал за олимпийския отбор на България по футбол, както и три бронзови медала. България е на 15 място по точки в крайното класиране, а Унгария на четвърто.

Мюнхен (Германия, 1972) – Най-добри резултати за българските спортисти: шест златни медала: за Петър Киров, Георги Мърков – борба, Нораир Нурикан, Йордан Биков, Андон Николов – вдигане на тежести, Георги Костадинов – бокс, десет сребърни медала за борците, щангистите и атлетките – Диана Йоргова – скок на дължина, Йорданка Благоева – скок на височина, както и пет бронзови за борба, кану и за тласкане гюле (Иванка Христова) и хвърляне диск (Василка Стоева). По точки България се нарежда на 8 място, а Унгария – на 5.

Монреал (Канада, 1976) – Шест златни олимпийски медала, между които за Иванка Христова – тласкане гюле, за гребкините, борците и по вдигане на тежести. Сребърните медали са 9 (Николина Щерева – 800 м, Мария Вергова – хвърляне диск, гребане – жени, вдигане на тежести и борба), а бронзовите – 7 (Йорданка Благоева – скок на височина, за отбора на България по баскетбол-жени, за борба, бокс, вдигане на тежести). България е на осмо място по точки в крайното класиране, изпреварвайки Унгария.

Москва (СССР, 1980) – Заради военната агресия на СССР в Афганистан САЩ и други страни бойкотират олимпийските игри, като не изпращат свои представители в Москва. Най-голям успех за българския спорт дотогава – с общо 8 златни, 16 сребърни и 17 бронзови медала, както и 9 четвърти, 12 пети и 11 шести места. България заства на трето място в крайното класиране. Унгария се нарежда на пето място. Отборите ни по волейбол-мъже и отборът по баскетбол-жени са измежду сребърните медалисти, а женските отбори на България по баскетбол и волейбол получават бронзови медали.

Лос Анжелис (САЩ, 1984) – Страните от тогавашния социалистически блок с изключение на Румъния не пращат свои спортисти на тази олимпиада.

Сеул (Южна Корея, 1988) – отлично представяне на българските стрелци, боксьори, плувци, атлети, гребкини, гимнастички. България получава общо 9 златни, 10 сребърни и 11 бронзови медала, а Унгария в класирането по медали е на 6 място.

Барселона (Испания, 1992) – отлично представяне на двойния олимпийски шампион

по кану Николай Бухалов и Иван Иванов по вдигане на тежести, както и на други български спортисти. 3 златни, 6 сребърни и 6 бронзови медала за България. По медали Унгария са нарежда на осмо място.

Атланта (САЩ, 1996) – олимпийско злато за Стефка Костадинова – скок на височина, отлично представяне на боксьорите, стрелците, атлетите, ансамбълът по гимнастика. България получава 3 златни, 5 сребърни и 5 бронзови медали. В класирането по медали Унгария е на 12. място.

Зимните олимпийски игри се провеждат от 1924 година насам:

Шамони (Франция, 1924)

Сен Мориц (Швейцария, 1928)

Лейк Плесид (САЩ, 1932)

Гармиш-Партенкирхен (Германия, 1936)

Сен Мориц (Швейцария, 1948)

Осло (Норвегия, 1952)

Кортина Д'Ампецо (Италия, 1956)

Скуо Велей (САЩ, 1960)

Инсбрук (Австрия, 1964)

Гренобъл (Франция, 1968)

Сапоро (Япония, 1972)

Инсбрук (Австрия, 1976)

Лейк Плесид (САЩ, 1980), България получава 1 бронзов медал по ски, едно пето и едно шесто място.

Сараево (Югославия, 1984)

Калгари (Канада, 1988)

Албервил (Франция, 1992)

Лилехамер (Норвегия, 1994)

Нагано (Япония, 1998) – златен олимпийски медал за Екатерина Дафдовска.

В спортната лексика на унгарския и българския език са навлезли много заемки и чужди думи. Чуждите думи навлизат в един език в случай, когато няма точно съответствие в дадения език или ако заемката стилистично обогатява езика. В унгарската и българската спортна терминология се срещат и двата случая.

През Средновековието българският език заема главно гръцки, а посредством гръцкия език латински, турски и руски думи. Българският език заимства международната научна терминология в епохата на Възраждането предимно чрез руския език. Руският език оказва влияние върху бъл-

гарския не само като език-посредник, а и като език-източник. По време на развитието на търговските и културните взаимоотношения със западните страни в българския език навлизат много думи от френски, немски и английски. Тези езици до ден днешен имат влияние върху българския език, но докато в епохата на Възраждане най-силно въздействие оказва френският, след Втората световна война в българския език навлизат голям брой английски думи, а и руският език продължава да оказва влияние.

Началото на съвременния български спорт може да се датира от Възраждането, по-широко развитие получава между двете световни войни и се разцъфтява след 1944 г. За създаването на българската спортна терминология особено важна роля е играл английският език, но френският, немският и руският език (последният главно като език-посредник) са оказали също голямо влияние.

В епохата на Възраждането в България започва борбата против чуждите думи (пуризъм) и се правят опити да се заместят чуждите думи с български, но изглежда, движението не е имало такъв успех, какъвто в Унгария.

Върху лексиката на унгарския език са упражнявали въздействие също различни чужди езици. През Средновековието най-силно влияние оказват латинският, турският, немският и славянските езици, но се заемат думи и от френския и английския. В по-късните епохи продължава заемането на думи от международната терминология и се усилюва въздействието на английския и руския език. Единният

унгарски литературен език се оформя в края на XVIII – началото на XIX век. В оформянето на унгарския литературен език значителна роля играе т.н. „движение за обновяване на езика“. Стременията на пуристите, борбата им против чуждите думи имат силно влияние главно до Втората световна война. След 1945 г. в унгар-

ския език масово навлизат чужди, предимно английски думи, като продължават и опитите за заместване на чуждите с унгарски думи.

Заемането на изразите от областта на спорта започва още от Средновековието, но теоретичната основа на физическата култура е

положена в епохата на Просвещението и Реформацията, тогава в унгарския език навлизат повече от 50 чужди думи, част от които и до ден днешен принадлежат към основната спортна лексика. Унгарският спорт претърпява широко развитие през втората половина на XIX век, по това време навлизат нови чужди (предимно английски) думи в унгарската спортна терминология, а влиянието на немския език проличава главно в калкирането. Основната спортна лексика се утвърждава след първите модерни олимпийски игри (1896 г.). Усилва се влиянието на английския език, приблизително една четвърт от заетите през този период английски думи се използват до ден днешен в унгарския език, но тогава се създават и по-голямата част от унгарските термини. Между двете световни войни навлизат главно думи, свързани с новите спортни дисциплини. Това е най-важният период в обновяването на спортната лексика. След Втората световна война спортната терминология може да се смята за оформена, но с появяването на новите спортни дисциплини естествено и днес навлизат чужди думи в унгарския език. Правят се опити за заместването им с унгарски думи, но в повечето случаи дори и да се намери подходяща унгарска дума за чуждицата, тя много бавно може да я измести.

Сравнителният материал е избран главно от терминологията на олимпийските спортни дисциплини, но са включени и названия от няколко неолимпийски спорта. Изследвани са една част от чуждите думи и заемки на българската спортна лексика, както и техните съответст-

АНДРЕА ГЕНАТ

Чужди думи в езика на спорта в унгарския и българския език

Димитър Буюклийски: С повишена трудност

вия в унгарския език. Изследваните думи са разделени на три групи.

В първата група влизат названията на спортни дисциплини и изрази от областта на спорта, за които както в българския, така и в унгарския език се използват чужди думи:

автомобилизъм – autósport, атлетика – atlétika, бейзбол – baseball, билиард – billiárd, бобслей – bob, боулинг – bowling, акробатика – sportakrobatika, аеробика – aerobic, голф – golf, кану-каяк – kajak-kenu, карате – karate, кик-бокс – kick-box, крикет – krikett, кърлинг – curling, марафон – maraton, мотоциклетизъм – motorsport, рали – rali, ръग्би – rögbi, ски-спорт – sí, слалом – szlalom, софтбол – softball, тенис – tenisz, Формула-1 – Formula-1/Forma-1, шах/шахмат – sakk

диск – diszkosz, букмейкър – bukméker, гейм – gém, гол – gól, Гранд слем – Grand Slem,

дерби – derbi, допинг – dopping, олимпиада – olimpia, ранглиста – ranglista, регата – regatta, спорт – sport, стадион – stadion, тото – totó, феърплей – fair-play, шанца – sánc, яхта – jacht

При думите от втората група в унгарския език се използва както чуждата дума, така и унгарски вариант. (В три случая и в българския език съществува българска дума паралелно с чуждата, те са отбелязани):

биатлон – biatlon/sílóvész, бокс – boks/ökölvívás, джудо – dzsúdó/cselgáncs, маунтинбайк – mountainbike/hegyikerékpár, мотокрос – motokrossz/terepmotor, пинг-понг – pingpong/asztalitenisz, сноуборд – snowboard/hódeszka, сърфинг/уинд-сърфинг – szörf/széllovaglás, футбол – futball/labdarúgás, хокей на трева/на лед – hoki/gyeplabda/jégkorong, шорттрек – short-track/rövidpályás gyorskorcsolya

бек/защитник – bekk/hátvéd, ватерполист – vízipólós/vízilabdázó, либеро – liberó/söprőgető, мач – meccs/mérkőzés, плейоф – play-off/rájátszás, рекорд – rekord/csúcs, реми – remi/döntetlen, ринг – ring/szorító, сет – szett/játszma, спринт – sprint/vágta, старт – start/rajt, тайбрек – tie-break/rövidítés, сервис – szerva/adogatás, файл – fault/szabálytalanság, финиш – finis/hajrá, халф/полузащитник – half/középpályás, щафета – staféta/váltó

Третата група се състои от думи, които в българския език се изразяват чрез заемки, а в унгарския чрез унгарски думи. (В четири случая и в българския език се използва българска дума паралелно с чуждата, те са отбелязани):

бадминтон – tollaslabda, баскетбол – kosárlabda, бруст – mellúszás, бътърфлай – pillangóúszás, волейбол – röplabda, керелбан – teke, кроул – gyorsúszás, бънки-бягане – gyorskorcsolya, спортна гимнастика – torna, фехтовка – vívás, хандбал – kézilabda

бекхенд – fonák, екип – felszerelés, национал – válogatott, плеймейкър – játékmester/irányító középpályás, ракета/хилка – ütő, папира – tűr, пенешаж – vigaszág, рефер/съдия – bíró, тайм-аут – időkéres, тепих – szőnyeg, тим/отбор – csapat, тренировка – edzés, тренър – edző, хърдели/препятствия – gát, шампион – bajnok, шампионат/първенство – bajnokság, вицешампион – második helyezett, шпана – párbajtőr, щанги – súly

От гореизложените примери се вижда че за една трета от чуждата лексика в българския език в унгарския успоредно с чуждата дума съществува и унгарска, а в една трета от случаите се изразяват само с унгарски думи. От това може да се направи извода, че докато в унгарския език продължават започнатите в епоха на Просвещението старанията за пуризъм, българският език е много по-отворен към заемане. Това потвърждава и изследването на навлезлите от другите слоеве на лексиката чужди думи в българската спортна лексика и техните съответствия в унгарския език, при които съотноше-

нието на чуждите и унгарските думи в унгарския език е същото. Ето няколко примера:

Чужда дума в българския – чужда дума в унгарския:

капитан – kapitány, мениджър – menedzser, премия – prémium

Чужда дума в българския – чужда дума и унгарска дума в унгарския:

ветеран – veterán/öregfiú, дисквалификация – diszkvalifikáció/kizárás, лига – liga/osztály, квалификация – kvalifikáció/selejtező, квартет – kvartett/négyes, купа – kupa/serleg, клуб – klub/egyesület, контракт/договор – kontraktus/szerződés, медал – medál/érem, пост – poszt/szerepkör, професионалист – profi/hivatásos, реванш – revans/visszavágó, сезон – szezon/évad/idény, спонсор – szponzor/támogató, фаворит – favorit/esélyes, финал – finálé/döntő, фланела – dressz/trikó/mez

Чужда дума в българския – унгарска дума в унгарския:

аванс – előny, арбитър – bíró, бараж – pótselejtező/döntő harmadik mérkőzése, дебютант/новак – újonc, дивизия – osztály, директна елиминация – egyenes kiesés, картон – lap, класиране – állás, контролен мач – előkészületi mérkőzés, контузия – sérülés, лагерь – tábor, pista – pálya, резерв – tartalék/csere, серия – selejtező, титла – cím, титуляр – címvédő, травма – sérülés, трансфер – átigazolás, турнир – torna, федерация – szövetség, шорти – rövidnadrág

От гореизложеното се вижда, че докато в унгарския език благодарение на традициите на пуризма се правят опити да се намерят – с повече или с по-малко успех – унгарски заместители на чужди думи, в българския език заемките много по-лесно пускат корени. Тенденцията, показана чрез примера на спортната терминология, е характерна и за другите слоеве на лексиката на двата езика.

Николай Вълчанов: Пред финала

2511
BUDAPEST

ХЕМУС

Година IX, кн. 3/2000

Списание за обществен живот и култура